

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ЗӨВЛӨМЖ

УЛААНБААТАР ХОТ 2020

ДАА 372.21

ННА 74.1

Н-984

Энэхүү зөвлөмжийг боловсруулахад дэмжлэг үзүүлж,
хамтран ажилласан НҮБ-ын Хүүхдийн Сан,
Солонгосын Хүүхдийн Сангийн (ChildFund Korea)
хамт олонд талархал илэрхийлье.

Боловсруулсан:

М.Нямдорж, МУБИС, Нийгмийн ажил аргагүйн тэнхим

Х.Өлзийтунгалаг, МУБИС, Нийгмийн ажил аргагүйн тэнхим

Б.Энхбаяр, Боловсролын хүрээлэн

Хянан тохиолдуулсан:

Ж.Мягмар, БШУЯ, СӨБГ-ын дарга

Л.Бадамцэцэг, ГБХЗХГ, ахлах мэргэжилтэн

Б.Алтантуяа, МУИС, Эх бичиг судлалын тэнхимийн багш, магистр

Хэвлэлийн эх:

Б.Баярбаатар

ISBN 978-9919-203-20-8

Жиком Пресс ХХК-д хэвлэв. Утас: 7010-4224, 99084224

Хэвлэлийн хуудас: 15.0хх

Цаасны хэмжээ: В5 /176х250мм/

Хэвлэсэн тоо: 1888

АГУУЛГА

Өмнөх үг	5
Зөвлөмжийн тухай	6
Нэр томьёоны тайлбар	8
Нэгдүгээр бүлэг. Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын танилцуулга	10
1.1 Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын зорилго, зарчим	10
1.2 Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг	13
1.3 Хүүхэд хамгаалал	18
Хоёрдугаар бүлэг. Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн зохион байгуулалт, чиг үүрэг	29
2.1 Хүүхэд хамгааллын багийн тухай	29
2.2 Хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдийн үүрэг, оролцоо	32
Гуравдугаар бүлэг. Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ	38
3.1 Хүүхдэд ээлтэй, эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэх	40
3.2 Мэдээлэл, зөвлөгөө, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж ажиллах	50
Дөрөвдүгээр бүлэг. Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ үзүүлэх	73
4.1 Мэдээлэл хүлээн авах	73
4.2 Үйлчилгээнд холбон зуучлах	79

Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх дэмжлэг үзүүлэх

арга зүйн зарим нэмэлт материал	81
Хүүхэд хамгааллын багийн тусгай үүргүүд	82
Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг	99
Хүмүүжлийн эерэг арга	107
Хүчирхийллийн тохиолдлыг илчилсэн үед зохицуулалт хийх	124

Ашигласан материал	134

Хавсралт 1.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого	137

Хавсралт 2.

Ажил хэргийн зорилгоор хүүхдийн зургийг авах, хүүхдийн тухай мэдээллийг хэвлэл мэдээлэлд ашиглах	151

Хавсралт 3.

Зан байдлын тодорхойлолт гаргуулах хүмүүсийн хаяг болон гэмт хэрэгт холбогдож байсан эсэхээ шалгуулах тухай	152

Хавсралт 4.

Батламж	153

Хавсралт 5.

Хөгжлийн үе шат бүрд хүүхдийг дэмжих	154

Хавсралт 6.

Бага насны хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах мэдлэг, чадвар олгох сургалтын хэрэглэгдэхүүн	159

ӨМНӨХ ҮГ

Хүний хөгжлийн хамгийн эрчимтэй, чухал үе болох бага насны хүүхдийн хөгжлийг бүх талаар дэмжих нь насан туршийн ухаалаг хөрөнгө оруулалт юм.

Монгол Улсын үндэсний хөгжлийн үзэл баримтлал-2030-д Зургаа хүртэлх насны хүүхдийн эрүүл мэнд, хоол тэжээл, халамж асаргаа, хамгаалал, хөгжил боловсролын зорилтуудыг илрүүлэх үзүүлэлтийн хамт нарийвчлан тусган хэрэгжүүлж байна.

Хүүхэд хамгааллын тухай хууль 2016 онд батлагдаж, хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд боловсролын байгууллага, тэр дундаа хүүхдийн цэцэрлэг зөвхөн хүүхдийн хөгжлийг дэмжих биш, тэдний язгуур эрх, ялангуяа хамгаалагдах эрхийг хангахад чиглэсэн бодлоготой байхаар тусгагдсан.

Хуулийн энэхүү заалтыг хэрэгжүүлэх зорилгоор “Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого”-ыг Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын сайдын 2020 оны “Бодлогын баримт бичиг батлах тухай” А/269 дүгээр тушаалаар баталлаа.

Цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийн эрх зөрчигдөх, хүчирхийлэлд өртөх, хүүхэдтэй зүй бус харилцах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, бодлогыг хэрэгжүүлэхэд багш, ажилтнуудад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор энэхүү арга зүйн зөвлөмжийг боловсруулан Та бүхний гар дээр хүргэж байна.

Тус зөвлөмжийг боловсруулахад бүх талын дэмжлэг үзүүлж, хамтран ажилласан НҮБ-ын Хүүхдийн Сан, Солонгосын Хүүхдийн Сан (ChildFund Korea), Боловсролын хүрээлэн, МУБИС-ийн Нийгмийн ажил арга зүйн тэнхимийн багш нарт талархал илэрхийлье.

Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхэдтэй эрх тэгш, хүндэтгэлтэй харилцаж, хүүхдийн эрхийг дээдлэн, хүүхдэд ээлтэй, нийгэм, сэтгэл зүйн таатай орчин бүрдүүлж ажиллахад энэхүү гарын авлага хувь нэмрээ оруулна гэдэгт итгэлтэй байна.

Та бүхнийхээ ажилд амжилт хүсье.

СУРГУУЛИЙН ӨМНӨХ БОЛОВСРОЛЫН ГАЗАР

ЗӨВЛӨМЖИЙН ТУХАЙ

Энэхүү зөвлөмжийн арга зүйн үндэс нь Хүүхэд бүр аюулгүй тайван, эрүүл орчин нөхцөлд амьдарч хөгжих эрхтэй агаад тэд нийгмийн орчин, хөгжлийн онцлог, гарал үүслээс хамаарахгүйгээр сайн сайхан амьдрах нөхцөл боломжоор хангагдана гэсэн үзэл баримтлал юм.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хүний хөгжлийн суурь үе болох 2-5 хүртэлх насны хүүхдүүд хамрагддаг нь тэдний хөгжил, асаргаа халамж, хамгааллын асуудалд онцгой шаардлага хандуулах хэрэгцээг бий болгож байна.

Сургуулийн өмнөх насны хүүхэд асаргаа-халамж, боловсролын болон хамгааллын үйлчилгээг авах явцад тэдний эрхийг хангах нь чухал юм. Хүүхэд насандаа эрх нь зөрчигдсөн тохиолдолд насан туршдаа нийгэм, сэтгэл зүйн хор хөнөөл амсаж, сэтгэл хангалуун амьдралаас нь хугасалж байдгийг насанд хүрэгчид ухаараагүйгээс хүүхдийн эрхийн зөрчил нийгэмд байсаар байгаа нь нууц биш.

Бид цэцэрлэгийн орчинд явуулж буй үйл ажиллагаа, онцлогтой холбоотойгоор (Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх арга зүйн дэмжлэг болгох) зөвлөмждөө тусгахыг хичээлээ.

Зөвлөмжийн зорилго:

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааг чиглүүлэх, дэмжих;
- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах талаар арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх.

Зөвлөмж хэнд зориулагдсан болох:

Тухайн арга зүйн зөвлөмжийг өмчийн бүх хэлбэрийн цэцэрлэгийн удирдлага, хүүхэд хамгааллын баг, хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтнууд үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлнэ.

Зөвлөмжийг хэрхэн ашиглах:

Цэцэрлэг нь зөвлөмжийг хүүхэдтэй холбоотой баримт бичиг боловсруулах, хүүхдэд үйлчилгээ үзүүлэх, хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчтай харилцах, бусад байгууллага, иргэдтэй хамтран ажиллахдаа өөрийн онцлогтоо тохируулан үйл ажиллагааны баримжаа болгон ашиглана.

Зөвлөмжийн бүтэц:

Нэгдүгээр хэсэг нь хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдсэн бөгөөд дараах агуулгатай. Үүнд:

- Нэр томьёоны тайлбар
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого, түүний зарчим, хэрэгжүүлэх арга зам
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн бүтэц, үүрэг, зохион байгуулалт
- Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ
- Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ

Хоёрдугаар хэсэг нь хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх дэмжлэг үзүүлэх арга зүйн нэмэлт материал бөгөөд дараах агуулгад чиглэгдэнэ. Үүнд:

- Цэцэрлэгийн удирдлага, хүүхэд хамгааллын баг, хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтнуудын хүүхэд хамгаалалтай холбоотой ойлголтыг нэмэгдүүлэх;
- Сургалт, зөвлөгөө, нөлөөллийн ажлыг зохион байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх.

Энэхүү зөвлөмж нь эхний хувилбар бөгөөд цаашид засаж сайжруулах, боловсронгуй болгоход СӨБ-ын багш нар болон хүүхэд хамгааллын мэргэжилтнүүдийн санал зөвлөмж чухал билээ. Та бүхэн санал, зөвлөмжөө nyamdorj@msue.edu.mn, ulziitungalag@msue.edu.mn хаягаар илгээнэ үү.

НЭР ТОМЬЁОНЫ ТАЙЛБАР

Хүүхдэд ээлтэй байгууллага¹

Бие махбод, сэтгэл санааны, бэлгийн хүчирхийлэл болон үл хайхрах байдал, мөлжлөгөөс хүүхдийг хамгаалах үзэл санаа, үйл ажиллагааг өөрийн байгууллагын бүх түвшинд нэвтрүүлсэн, дадал болгосон, дотоод журамдаа тусгасан, байгууллагын соёлд нэвт шингээсэн байгууллагыг;

Хүүхэд хамгаалал

Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал, мөлжлөг гарахаас урьдчилан сэргийлэх, хариу үйлдэлд үзүүлэхэд чиглэсэн санаачилга, үйл ажиллагаа;

Хүүхэд хамгааллын бодлого

Хүүхдийг хүчирхийлэл, учирч болзошгүй эрсдэл, хор нөлөөнөөс сэргийлэх, хамгаалах, чиглэлээр тухайн байгууллагаас дэвшүүлсэн зорилго, зорилт, үйл ажиллагаа, хэрэгжүүлэх арга зам болон байгууллага, удирдлага, багш, ажилтан бусад оролцогч талуудын эрх үүргийг тодорхойлсон баримт бичгийг;

Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ

Эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхдийг илрүүлэх, нөхцөл байдлын үнэлгээ хийх, аюулгүй байдлыг хангах, дэмжих, холбон зуучлах, нийгмийн харилцаанд дасган зохицуулах, гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх үе шат бүхий үйл ажиллагааг;

Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл

Санаатай эсхүл санамсаргүйгээр хүүхдийн амь нас, эрүүл мэнд, хөгжил, бие махбод, сэтгэл санаанд хор хохирол учруулах үл хайхрах байдал, бэлгийн зүй бус үйлдэл болон бие махбодын шийтгэл, сэтгэл санааны дарамтыг;

Эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхэд²

Эрүүл мэнд, амь нас, аюулгүй байдал, хөгжих хэвийн орчин нь алдагдсан, эсхүл асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, хууль ёсны төлөөлөгчгүй, эсхүл гамшиг онцгой байдлын нөхцөлд байгаа хүүхдийг;

¹ БШУЯ (2013) Хүүхэд бүрт ээлтэй цэцэрлэгийг хөгжүүлэх чиглэл, УБ

² МУ (2016) Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, 4-р зүйл

Хүүхдийн цэцэрлэг

Хоёр наснаас сургуульд элсэх хүртэлх насны хүүхдийг асрах, хамгаалах, хөгжүүлэх цогц үйл ажиллагаа бүхий сургалтын байгууллагыг;

24 цагийн цэцэрлэг

Эцэг, эх, асран хамгаалагчийн хүсэлтийн дагуу орон нутгийн засаг захиргаа, мэргэжлийн байгууллагын хамтарсан шийдвэрээр ажлын таван өдөр тасралтгүй үйл ажиллагаа явуулж буй цэцэрлэг болон бүлгийг;

Холбон зуучлах үйлчилгээ

Нөхцөл байдлын үнэлгээгээр хүүхдэд тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх дүгнэлт гарсан бол иргэний бүртгэл, сэтгэл зүй, хууль зүй, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн болон бусад шаардагдах үйлчилгээнд холбон зуучлахыг;

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГЫН ТАНИЛЦУУЛГА

1.1 Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын зорилго, зарчим

Хүүхэд бүр аливаа хүчирхийллээс хамгаалагдах эрхтэй гэдгийг дэлхийн олон улс орон хүлээн зөвшөөрсний адилаар Монгол Улс нь 1990 онд НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенцод нэгдэн орж Хүүхдийн эрхийг хамгаалах үүргийг хүлээсэн билээ. Энэхүү конвенцод заасны дагуу манай улс хүүхдийн эрхийг хамгаалах эрх зүйн орчныг нийгмийн бүхий л институцийн түвшинд бүрдүүлэн ажиллах үүрэгтэй юм.

Сургууль, цэцэрлэгийн орчинд хүүхдүүд хүчирхийлэлд өртөх нь зөвхөн манай улсын хувьд төдийгүй дэлхийн улс орнуудын анхаарлыг татаж, хүүхэд сурч хөгжих, гэр бүлийн харилцаанд оролцохдоо айх аюулгүй байх, хууль эрх зүй нь хүүхдийн эрхийн мэдрэмжтэй байхыг эрхэмлэн үзэх болжээ.

Монгол Улс нь Боловсролын тухай хууль, Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөлийн 2018 оны “Хүүхэд хамгааллын чиглэлээр баримтлах бодлого, чиглэл батлах тухай” тогтоол зэрэгтээ хүүхэд бүр аюулгүй, хүчирхийллээс ангид орчинд сурч хөгжих тухай заасан байдаг.

БСШУС-ын сайдын 2020 оны 5-р сарын 29-ний өдрийн “Бодлогын баримт бичиг батлах тухай” А/269 дүгээр тушаалаар “Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого” - ыг баталсан.

Хүүхэд хамгааллын баримт бичгийн зорилго нь бага насны хүүхдийн эрүүл, аюулгүй, ээлтэй орчинд сурч хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх, хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тохиолдол илэрсэн, эсхүл хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл илэрч болзошгүй тухай мэдээлэл, сэжиг таамгийг хүлээн авах, хариу үйлчилгээ үзүүлэх, эрсдэлт нөхцөлөөс урьдчилан сэргийлэх, хяналт үнэлгээний нэгдсэн тогтолцоог бий болгоход оршино гэж заасан.

Бага насны хүүхэдтэй зүй бус харилцах, шийтгэх, хүчирхийлэх нь тэдний бие махбод, сэтгэл санаа, амь насанд гэмтэл учруулах, хөгжил, төлөвшилд сөргөөр нөлөөлөхүйц үр дагаврыг бий болгодог тул цэцэрлэг нь тус бодлогын баримт бичгийг өдөр тутмын үйл ажиллагаандаа баримтлан ажиллаж “Хүүхдэд ээлтэй орчин”-г бүрдүүлэхэд тухайн баримт бичгийн ач холбогдол оршиж байгаа юм.

Бодлогын баримт бичиг нь зорилго, үндсэн зарчим, хамрах хүрээ, хэрэгжүүлэх арга зам, арга хэмжээ, ёс зүйн дүрэм, нэр томьёоны тодорхойлолт гэсэн хэсгүүдээс бүрдэнэ.

Энэхүү бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ доорх үндсэн зарчмуудыг мөрдлөг болгон ажиллах хэрэгтэй. Эдгээр нь:

1. Хүүхдийн эрхийг дээдлэх;
2. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн бүх хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх;
3. Хүүхдэд хор хөнөөл учруулахгүй байх;
4. Ялгаварлан гадуурхахгүй байх;
5. Эрсдэлийг тооцох, урьдчилан сэргийлэх

Эдгээр үндсэн зарчим нь тухайн бодлогын дотоод мөн чанарыг харуулж байгаа бөгөөд цэцэрлэгт хүүхдийг хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх үйл ажиллагааг чиглүүлэх гол үндсэн чиглэл болохыг анхаараарай.

1. Хүүхдийн эрхийг дээдлэх

Хүүхдийн эрхийг дээдлэх талаар Хүүхдийн эрхийн тухай хуульд «хүүхдийг ялгаварлан гадуурхахгүй байх, төр, иргэн, хуулийн этгээд үйл ажиллагаа явуулахдаа хүүхдийн язгуур эрхийг эн тэргүүнд хангахыг эрхэмлэж, хүүхэд эсэн мэнд амьдрах, хөгжих, хамгаалуулах, нийгмийн амьдралд оролцох эрхийг тэгш хангах, хүүхдийн нас, төлөвшлийн байдлыг харгалзан, түүний үзэл бодолд хүндэтгэлтэй хандах, хүүхдийн эрхийг хангахад үндэсний уламжлалт зан заншил, ёс суртахууны үнэт зүйлд тулгуурлах, хүүхдийн хөгжлийн онцлогт нь тохирсон мэдээ, мэдээллээр хангах» гэж тодорхойлсон. Энэ хуулийн дагуу хүүхдийн эрхийг ханган ажиллах нь хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх үндэс нь болно. Энэ зарчмыг баримтлан ажиллахын тулд цэцэрлэгийн удирдах ажилтан болон багш ажилтнууд хүүхдийн эрхийг ямар нэгэн байдлаар зөрчихгүй байх, хүүхдийн эрхийг хамгаалахад анхаарлаа хандуулан ажиллах

хэрэгтэй. Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Хүүхэд хамгааллын тухай хууль болон хүүхдийн эрхийн талаарх ном гарын авлагыг уншиж ашиглаарай.

2. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн бүх хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх

Хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн аливаа хэлбэртэй эвлэрэхгүй бөгөөд хүүхдийн аюулгүй байдалд эрсдэл учруулахуйц сөрөг хандлага, харилцаа, арга барилтай багш, ажилтныг хүүхэдтэй ажиллах, хамт олны дунд байхыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх нь хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх нэг арга зам юм. Үүний тулд хүүхэдтэй зүй бус харилцах болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаар багш, ажилтнууд ойлголт мэдлэгтэй байх нь чухал байдаг. Энэ зарчмыг хангах хүрээнд багш ажилтнууд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаар зөв ойлголт мэдлэгтэй байх, хүүхдийг хүмүүжүүлэх төлөвшүүлэх, хүүхэдтэй зүй бус харилцах хоорондын ялгааг сайн мэддэг байх хэрэгтэй бөгөөд хүмүүжлийн аргыг буруу хэрэглэснээр хүчирхийлэл болж хувирах эрсдэлтэйг анхаарах нь зүйтэй. Хүчирхийлэл нь санамсаргүй байдаг гэсэн ойлголтоос татгалзах бөгөөд санамсаргүй хүчирхийлэл гэсэн ойлголт байдаггүй гэдгийг хатуу анхаарах хэрэгтэй. Хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаарх онол үзэл баримтлалын талаар зөвлөмжийн 1.3 хэсэгт тайлбарласныг уншаарай.

3. Хүүхдэд хор хөнөөл учруулахгүй байх

Багш ажилтнууд нь хүүхдийг асран халамжлах, хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх, хүмүүжүүлэх үйл явцдаа хүүхдийн эрх ашгийг эн тэргүүнд тавих бөгөөд хүүхдэд чиглэсэн аливаа үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхдээ хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүчирхийлэл, ялгаварлан гадуурхалтад өртүүлэхгүй байхад анхаарах хэрэгтэй. Багш, удирдах ажилтан болон бусад ажилтнуудын хүүхэдтэй харилцах харилцаа, хандлага нь хүүхдийн хөгжил, нийгмийн харилцаанд сөрөг нөлөө үзүүлэхээр байж болохгүйг эрхэмлээрэй.

4. Ялгаварлан гадуурхахгүй байх

Хүүхдийг нас, хүйс, жендер, хөгжлийн онцлог, яс үндсээр ялгаварлан гадуурхахгүй байх. Хүүхэд өөрийн төрөлх хэл, дохио зангаа, дохионы хэлээр харилцах боломжийг олгох явдал юм. Багш ажилтнууд нь ямар

нэгэн байдлаар хүүхдийг ялгаварлах, шоовдорлох байдал гаргахгүй байх нь маш чухал. Хүүхдийн нас, гэр бүлийн орчин нөхцөл, эцэг эхийн ажил эрхлэлт, амьдралын хэв маяг, хувийн зан төлөв, хөгжлийн бэрхшээлтэй байдал зэрэг нь тухайн хүүхэдтэй харилцах, боловсролын үйлчилгээ үзүүлэхэд сөргөөр нөлөөлөх ёсгүй. Энэ нь зөвхөн хүүхэд хөгжлийн хувьд, амьдралын нөхцөл байдлын хувьд ялгаатай байгааг нь харуулж байгаа болохоос биш ялгаварлан гадуурхах шалтгаан биш гэдгийг анхаарах хэрэгтэй.

5. Эрсдэлийг тооцох, урьдчилан сэргийлэх

Хүүхэд хөгжлийн онцлогоосоо хамаарч өөрийгөө хамгаалах чадамж нь хязгаарлагдмал, насанд хүрэгчдээс хамааралтай байдаг учраас зүй бус харилцах, хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлд байнгын байдаг гэж хэлж болно. Хүүхдийн эсрэг дарамт, хүчирхийлэл, мөлжлөг, үл хайхрах явдал нь хүүхдийн үндсэн хэрэгцээг хангаагүй, хүүхдийн хууль ёсны эрхүүдийг үгүйсгэсэн хүүхдийн эрхийн ноцтой зөрчил бөгөөд урьдчилан сэргийлэх нь хүн бүрд хамаатай асуудал юм. Энэ зарчмыг хэрэгжүүлэхийн тулд цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь эрсдэлийн үнэлгээг тогтмол тодорхой давтамжтайгаар хийж, үр дүнг нь хэлэлцэн эрсдэлийг бууруулах талаар цаашид хийх үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлнэ. Үүний тулд цэцэрлэг бүр хүүхэд хамгааллын нөхцөл байдал ямар байгаа талаар өөрийн үнэлгээг хийх тодорхой шалгуур бүхий аргачлалыг энэ зөвлөмжид тусгасан байгааг өөрийн үйл ажиллагаандаа ашиглахыг та бүхэндээ зөвлөж байна.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээг (Хавсралт1) үлгэрчилсэн загвар байдлаар боловсруулсан тул та бүхэн өөрийн цэцэрлэгийн онцлог байдалд тохируулан өөрчлөх боломжтой бөгөөд хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийг тухайн цэцэрлэгийн нөхцөлд үнэлж, үнэлгээнд үндэслэн цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлоход чиглэгдэнэ.

1.2 Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг

Өнөөдөр дэлхий дахинд хүүхдийн эрхэд суурилсан боловсролын орчин, үйлчилгээг бий болгох, хөгжүүлэх замаар тэдний эрхийг хангах, мөн бүх нийтийн боловсролын зорилтод тунхагласан “Бага насны хүүхдэд зориулсан халамж, боловсролын үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг сайжруулах” зорилтыг дэвшүүлэн хэрэгжүүлж байна. Монгол Улсын

Засгийн газраас хүүхдийг хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх, цэцэрлэгт эрх тэгш хамруулахын тулд, “Цөм хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ “Хүүхэд бүрийг цэцэрлэгт” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж ирлээ.

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд эрхээ эдэлж, эрүүл саруул өсөн бойжихдоо хүчирхийллээс хамгаалагдсан байх нь байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн шалгуур байна. Өөрөөр хэлбэл хүүхэд ээлтэй орчинд хөгжих ёстой. Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг гэж юу болох, түүний шалгуур ямар байх вэ гэдгийг цэцэрлэгийн багш, ажилтнууд мэддэг байх хэрэгтэй төдийгүй хүүхдэд ээлтэй орчныг бүрдүүлэхийн тулд анхаарч ажиллах хэрэгтэй.

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан та бүгд “Хүүхэд ээлтэй цэцэрлэг” байхын төлөө ажиллахыг хичээгээрэй.

Хүснэгт 1. Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэгийн шалгуур үзүүлэлт

Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг	Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэгийн шалгуур үзүүлэлт
- Хүүхдийн эрүүл, аюулгүй, өсөж хөгжих нөхцөлийг хангасан эрүүл ахуйн ба сургалт хөгжлийн ээлтэй орчинтой; - Бүхий л үйл ажиллагаа нь хүүхдэд ээлтэй, хүүхдийн эрхэд суурилсан, хүүхдийг бие махбод, сэтгэл зүйн дарамт, хэл амаар доромжлогдох зэрэг аливаа хүчирхийллээс хамгаалах нөхцөл бүрдсэн; - Амьдралын нөхцөл байдал, хувийн онцлог ялгааг үл харгалзан, хүүхэд нэг бүрд адил тэгш ханддаг; - Хүүхэд багшийн ээнэгшсэн харилцаа, үйл ажиллагаа болон хүүхэд, багш, ажилтан, эцэг эхийн бие биеэ хүндэтгэн дэмжсэн дотно харилцаа, идэвхтэй оролцоо, хамтын ажиллагаа, эерэг уур амьсгал төлөвшсөн;	- Хүүхэд нэг бүрийн өсөлт, хөгжил эрүүл мэндэд анхаардаг - Сургалтын болон ахуйн цэвэр, аюулгүй орчныг бүрдүүлдэг - Багш нар хүүхдэд эерэг аргаар хандаж хүмүүжүүлдэг “Хүүхдийн цэцэрлэгийн аюулгүй байдлын дүрэм”-ийг хэрэгжүүлдэг

• Багш нарын мэргэжил дээшлүүлэх агуулга, хэлбэрийг сайжруулах замаар цэцэрлэгийн сургалт хөгжлийн арга зүй, орчныг сайжруулдаг; • Хүүхдийн эрхэд суурилсан төлөвлөлт, үнэлгээний механизмыг цэцэрлэгийн менежментэд нэвтрүүлсэн хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэгийг хэлнэ.	• Цэцэрлэгийн үйл ажиллагаанд эцэг эх идэвхтэй, үр бүтээлтэй оролцдог байхаас гадна “Хүүхэд бүрд ээлтэй цэцэрлэгийг хөгжүүлэх чиглэл”-ийг баримталдаг.

Хүүхэд бүрд ээлтэй цэцэрлэгийг хөгжүүлэхэд хүүхдийн хувийн онцлог, хэрэгцээ, сонирхлыг хүндлэх, түүнд нийцсэн арга барилаар хандах, хүүхэд бүр өөрийгөө илэрхийлэх, үйл ажиллагаанд оролцох боломжоор хангах зарчмыг эрхэмлэх ёстой. Мөн хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах хараа хяналт, аюулгүй орчин чухал бөгөөд хамгийн гол нь хүүхдэд ээлтэй, хүүхэд багш, цэцэрлэгтээ дуртай, ээнэгшин дассан байх явдал чухал болно.

Цэцэрлэг хүүхэд бүрд ээлтэй байхын нэг үндэс нь цэцэрлэг/багш гэр бүл/хүүхдийн хамтын ажиллагаа юм.

Үүнд: Нэг талаас цэцэрлэг дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.

- Хүүхдийн хувийн онцлог, хэрэгцээ, сонирхлыг хүндлэх, түүнд нийцсэн арга барилаар хандах;
- Хүүхэд бүр өөрийгөө илэрхийлэх, үйл ажиллагаанд оролцох боломжоор хангах;
- Хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангахад хараа хяналт, аюулгүй орчин чухал бөгөөд хамгийн гол нь хүүхдэд ээлтэй, хүүхдүүд цэцэрлэг, багшдаа дуртай, ээнэгшин дассан байхыг чухалчлах;
- Хүүхэд бүрийг хөгжихөд дэмжлэг үзүүлэх хүүхэд, гэр бүл төвтэй сургалт, үйл ажиллагааны хөтөлбөр, төлөвлөгөө, төлөвлөлтийг хэрэгжүүлэх;
- Цэцэрлэгийн үйл ажиллагаанд эцэг эх, гэр бүл, олон нийтийн оролцоог идэвхжүүлж, түншлэлийг бэхжүүлэх;
- Цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг үнэлэх, төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, хүүхдийн эрхэд суурилсан удирдлагын тогтолцоо бүрдүүлэх;

Нөгөө талаас авч үзвэл: Цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдүүд өөрийн

нас, хүйс, үндэс угсаа, соёл уламжлал болон гэр бүлийн орчин ахуйд байдаг учраас цэцэрлэгийн соёл, хүүхдийн гэр бүлийн соёл харилцан нөлөөтэй, харилцан хамааралтай байдаг.

Соёл гэдэг нь хүний амьдралд хүйс, нас, чадвар чадамж, хөгжлийн бэрхшээл, хэл, нийгэмд эзлэх байр суурь, эдийн засгийн түвшин, боловсрол, шашин шүтлэг, сүсэг бишрэл, гэр бүлийн гарал угсаа, төрсөн нутаг орны байршил, мөн одоогийн амьдарч буй байршил зэрэг хэрхэн нөлөөлдгийг багтаан авч үздэг ойлголт юм. Өнөөгийн бидний хэн болсон нь бидний гэр бүлд үзүүлсэн бага насны асаргаа, боловсролын үйлчилгээ зэрэг олон төрлийн хүчин зүйлсийн үр дүн юм. Иймээс хувь хүүхдийн соёлын орчин, соёлын асуудлыг чухалчилна. Мөн цэцэрлэг нь хүүхдэд ээлтэй байхын зэрэгцээ хүүхэд багшийн хооронд ээнэгшсэн харилцааг бий болгохуйц орчин нөхцөлтэй байна.

Ээнэгшин дотносох, дасах нь цэцэрлэгт чухал нөлөөтэй. Учир нь ээнэгшсэн дотно харилцаа нь цэцэрлэгийн уур амьсгалыг эерэг болгодог. Хэдийгээр бага насны хүүхдүүд гэр орон, ээж аавдаа ээнэгшин дассан байдаг хэдий ч гэрээсээ холдож, цэцэрлэгтээ байх үед цэцэрлэг, багшдаа ээнэгших хэрэгцээ бий болдог. Бусад насныхныг бодвол бага насны хүүхдүүдийн хувьд ийнхүү цэцэрлэг, багшдаа сайн дасаж, ойр дотно болох нь тэдний хөгжилд эерэгээр нөлөөлж, аюулгүй, тайван байдлыг мэдэрч, аливааг таньж мэдэх чөлөөтэй, идэвхтэй болдог.

Мөн хүүхдийн тархины хөгжилд ээнэгшил их чухал байдаг. Хэн нэгэн эсвэл хэсэг хүмүүстэй халуун дулаан, ойр дотно харилцаанд байдаг нялх, балчир хүүхдүүдийн тархи нь хүн хүний гар дамжиж, байнгын орхигдсон мэдрэмжтэй өссөн хүүхдээс илүү сайн хөгжсөн байдаг. Яагаад гэвэл хүүхэд гэр бүлийн болон нийгмийн орчиндоо хүчирхийлэлтэй тулгарч байдаг бол түүний тархины хөгжил саарч, стресстдэг.

Түүгээр ч зогсохгүй хүүхэд өөрөө хүчирхийлэлд өртөөгүй ч бусдын хүчирхийллийн гэрч болох төдийд хүүхдийн сэтгэл зүйд сөрөг үр дагавар үүсдэг байна. Стресст өртсөн хүүхдийг тайвшруулж, цэцэрлэг, багшид ээнэгшүүлэн дасгахын тулд анхаарч ажиллах хэрэгтэй. Багш, хүүхдүүд хоорондоо ээнэгшин дассан нөхцөлд бие биеэ илүү сайн ойлгож, багшийн сургалт, хөгжлийн хөтөлбөр нь үр бүтээлтэй байж, хүүхэд хөгжих төлөвших үйл явц сайн байх төдийгүй багшлах үйл ажиллагааны чанар ч дээшилдэг ажээ.

Жишээ:

... Миний хүү хэлд жаахан удаан орсон. Авиа үсгээ буруу дууддаг, одоо ч сайн засраагүй л дээ. Хэл ярианы хөгжил тааруухан тул бага байхдаа үеийнхэнтэйгээ харилцах, багштай харилцах чадвар дутагдалтай байсан. Ялангуяа, хүн хэлж байгаа зүйлийг нь ойлгохгүй бол гомдоод бухимдана. Бас танин мэдэхүйн хөгжил хоцронгуй. Гэвч зураг зурах, юм эвлүүлэх, угсрах сэтгэхүй үеийнхнээсээ илүү, ганцаараа тоглох дуртай. Иймд багш янз бүрийн үйл ажиллагаанд миний хүүг оролцуулах нь ховор. Өөрөө ч би чадахгүй гэсэн өөртөө итгэлгүй зантай. Энэ тухай багшид нь хэлж миний хүүг оролцуулж байгаарай гэсэн ч багш нь нэг их ойшоодоггүй байлаа. Хүү маань манай багш надад хайргүй тийм ээ гэж ээждээ хэлж байхыг нь би сонссон юм. Хүү маань 4 настай байсан. Нэг өдөр хүүгээ очиж авахад багш нь манай А их мундаг юм байна. Их гоё зураг зурсан, ангийнхаа хүүхдүүдийн эвлүүлж чадахгүй тоглоомыг зааврын дагуу шууд эвлүүлсэн, их томоотой сайн хүү шүү гэж хүүгийн маань хажууд магтсан. Гараад хүү маань их л баяртайгаар, ааваа багш намайг сайн байна гэсэн тийм ээ, маргааш цэцэрлэгтээ өглөө уйлахгүй босоод ирнэ ээ, маргааш хурдан болоосой гэж билээ. Тэрнээс хойш хүү маань цэцэрлэгтээ дуртай явдаг болж, багшдаа ч сайн ханддаг болсон. Цэцэрлэгийнхээ “шилдэг хүүхэд” өргөмжлөл авч их л урамтай болсон доо. Одоо хүү маань сайн сурч, үеийнхнээсээ ичихгүй нээлттэй болсон.

(9 настай хүүгийн аавын ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Эцэг эх, асран хамгаалагчтай харилцан ярилцаж, хүүхдийн хөгжлийн талаар санал бодлоо солилцдог байх; хүүхдийг сургах, хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд харгалзан үздэг байх;
- Хүүхэд бүрийн ялгаатай хөгжлийн онцлогийг хүлээн зөвшөөрөх, тэднийг бусадтай харьцуулахгүй, хүндэтгэлтэй хандах;
- Хүүхдийг хөгжлийн ялгаатай байдлаас нь хамаарахгүйгээр сургалт хөгжлийн үйл ажиллагааны тэгш оролцоог хангаж ажиллах;
- Хүүхдийн сайн талыг нь ажиглан таньж, сургалт хөгжлийн үйл ажиллагаандаа харгалзах.

1.3 Хүүхэд хамгаалал

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн гишүүд төдийгүй багш, ажилтан нь хүүхэдтэй зүй бус харилцах харилцаа, хүчирхийлэл, төрөл, шинж тэмдгийг таньж мэддэг чадвартай байна.

А. Хүүхэдтэй зүй бус харилцах

Хүүхэдтэй зүй бус харилцах гэдэгт **хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, шийтгэл, хүүхдийг үл хайхрах байдал, хүүхдийг мөлжлөгийн хэлбэрээр ашиглах** гэсэн ойлголтуудыг нэгтгэн авч үздэг.

Хүүхэдтэй зүй бус харилцах гэж юу вэ?

- Хүүхдийн төрөлхийн болон хуулиар тогтоосон эрхээ эдлэх боломжийг хязгаарлаж, хүүхдийн үндсэн хэрэгцээг хангахгүй байх, өөрийгөө буюу бусдыг хүндэтгэдэг бие хүн болж төлөвших, хөгжихөд саад учруулан бие махбод, сэтгэл зүйн хувьд дарамтлах, хүчирхийлэх, бэлгийн харилцаагаар, үг хэлээр, үл хайхарч шоовдорлох замаар сэтгэл санаа, бие махбодод гэмтэл учруулж болохуйц болон учруулсан аливаа үйлдэл юм.
- Мөн эцэг эх, асран хамгаалагчийн зүгээс хүүхдээ асран хамгаалах, хэвийн хэм хэмжээ алдагдсан байдал, хүүхэдтэй ажилладаг, хүүхдэд үйлчилдэг байгууллагууд хүүхдийн эрх ашиг сонирхолд үл нийцэх үйл ажиллагаа явуулсны улмаас хүүхдэд сөрөг үр дагавар учрах асуудлыг хамааруулан авч үзнэ.
- Эцэг эх асран хамгаалагч, байгууллага ажилтны зүгээс хүүхдийн өмнө хүлээсэн үүрэг хариуцлагаа биелүүлээгүй үйлдлүүдийг ч хүүхэдтэй зүй бус харилцах гэсэн ойлголтод багтаан үзнэ.

Өдөр тутмын харилцаа, үйл ажиллагаандаа дараах хэм хэмжээг баримтлан хүүхэдтэй зүй бус харилцахаас сэргийлээрэй.

- Харилцааны улмаас гарах сөрөг үр дагаврыг багш тооцоолж, хүүхэдтэй зүй бус харилцахгүй байх;
- Хүүхдийн эрүүл мэнд, бие махбод, сэтгэл зүй, өсөлт хөгжилтөд хортой үр дагавар учруулдгийг ухамсарлах;
- Хүүхдийн өөртөө итгэх зан төлөвийг дэмжих

Хүүхэдтэй зүй бус харилцсаны үр дагавар

- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэд огцом ууртай, түрэмгий, өөртөө итгэлгүй, аймхай хулчгар гэх мэт зан авирын доголдолтой болох;
- Үргэлжийн айдас, түгшүүртэй орчин нөхцөлд амьдарч байгаа хүүхдийн хөгжил, суралцахуйн явцад сөргөөр нөлөөлөх;
- Зодуур шийтгэлээс айдаг хүүхэд хүнтэй харилцах чадвар муутай байх;
- Сэтгэл санааны байнгын дарамтад байсан хүүхэд ирээдүйд өөрийн эрхгүй мансууруулах бодист донтох, наад зах нь архи, тамхи хэрэглэх зуршлыг өөртөө эрт бий болгох;
- Амиа егүүтгэж байгаа хүмүүсийн нэлээд нь хүүхэд насандаа хүчирхийлэл дарамтын дор өссөн байдгийг санах;
- Хүчирхийлэл, доромжлолд өртсөн хүүхдүүдийн ихэнх нь гутарч, зожиг, тусгаарлагдмал болж хүмүүсээс тусламж авч чаддаггүй төдийгүй өөрийн үнэлэмж сул болох;
- Хүүхдийг юу ч биш, хэнд ч хэрэггүй хүн гэж байнга хэлж харилцсанаас болж хүүхэд өөрийгөө хэнд ч хэрэггүй илүүдэл хүн мэт бодож үүндээ итгэж эхлэх.

Жишээ:

Цэцэрлэгийн бэлтгэл бүлэгт байхад тохиолдсон нэг явдал санаанаас гардаггүй юм. Би ангийн хэсэг хүүхдийн хамт шинэ жилийн концертод бэлтгэж урлагийн зааланд байсан юм. Багш түр гарч явсны дараа бид шуугилдан тоглоцгоож байгаад сандал дээр сууж байсан ангийнхаа охиныг гараас нь татаад босгох гэж чирсэнд охин гэнэт уйлсан. Энэ үед манай багш гаднаас орж ирээд намайг загнаж толгой руу цохисон. Тэр үед би маш их айсан. Ангид ороод сандал өргүүлж зогсоогоод өдрийн хоол өгөөгүй, унтуулаагүй. Тэр үед боломжтой байсан бол би 2 давхрын цонхоор үсрээд гэрийнхээ гадаа ээж аавыгаа иртэл байж байя л гэж бодож байсан. Даан ч боломж олдохгүй байлаа. Аав ирж намайг авахад “Багш инээгээд миний толгойг илээд өнөөдөр жаахан сахилгагүйтсэн, хүүхдийн гар гэмтээх дөхлөө” хэмээн аавд юу ч болоогүй юм шиг хэлэхэд би үнэхээр багшийг ямар долигонуур зантай юм бэ гэж бодож их л үзэн ядсан. Тэр цагаас хойш би багшид тун дургүй болж хичээлийг нь ч анхаарах сонирхолгүй, харилцах ч дургүй болсоор сургуульд орсон доо. Одоо хүртэл энэ явдал надад онцгүй санагдсаар байдаг.

Би тэр багштай их л олон жил хөрш байранд амьдарч байнга тааралддаг ч буруу хараад л өнгөрдөг. Одоо би хүүхдүүдээ цэцэрлэгт багшийн ийм дарамтад оруузай хэмээн байнга болгоомжилдог.

(31 настай залуугийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Болж өнгөрсөн үйл явдлын бодит учир шалтгааныг эргэцүүлэн бодох;
- Хүүхдийг харгалзах хүнгүйгээр үлдээх нь эрсдэлтэй болохыг тооцоолох;
- Хүүхдэд шударга хандах; бие махбодын шийтгэл хэрэглэхийн оронд өөрийнх нь хандлага найзыгаа гэмтээх эрсдэлтэй болохыг тайлбарлан ойлгуулах;
- Хүүхэдтэй хайрласан, дотно сэтгэлээр харилцаж хүүхэд ямагт аюулгүй тайван байдлыг нь мэдрүүлэх;
- Багшийн ёс зүйгүй бүдүүлэг харилцаа хүүхдэд насан туршид нь толбо болж үлдэхийг ухаарах;
- Багш, насанд хүрэгчид хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаарх тогтсон сөрөг хандлага ойлголтоос сэргийлж, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг ямар ч хүн үйлдэж болох талаар ойлголттой байх.

Б. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн хэлбэр

Хүүхдийн эсрэг бие махбодын хүчирхийлэл гэж юу вэ?

Хүүхдийг өөрийн эрхшээлдээ байлгах, давамгайл байдал тогтоох, шийтгэх зорилгоор хэн нэгэн этгээд хүч хэрэглэн хүүхдийн биед халдсаныг, эсхүл энэхүү нөхцөл байдлыг мэдсээр байж хүүхдийг хамгаалах болон урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ аваагүй зэргийг хэлнэ.

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь бие махбодын хүчирхийллийг таньж мэдэх, чадвартай байж хүүхдийг хамгаална гэдгийг анхааран ажиллаарай. Үүний тулд дараах илрэлүүдэд анхааралтай хандана уу.

- Хүүхэд цэцэрлэгтээ ирэхдээ, цэцэрлэгт байх хугацаанд бие махбодын гэмтэл илэрвэл хүчирхийллээс үүссэн эсэхийг тогтоох;
- Хүүхдийн биеийн аль нэгэн хэсэгт гэмтэл бэртэл байгаа эсэх;
- Гэмтэл бэртэл болон сорвины харагдах байдал хэмжээг мэдэх;
- Гэмтэл бэртэл хэрхэн бий болсон талаар асран хамгаалагчийн өгч буй тайлбарыг сонсох;
- Гэмтэл бэртлийн эдгэрэлтийн төлөв, давтагдсан гэмтэл бэртлийн байдалтай эсэхийг анзаарах;

Эдгээр шинж байдал нь хөхрөлт, түлэгдэлт, толгой, хэвлийн хөндийн гэмтэл, ясны бэртэл зэрэг хүүхэдтэй зүй бус харилцсанаас болж үүсдэг гэмтэл бэртлийн аль болохыг тогтоох нь зүйтэй.

Жишээ:

Цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд бие махбодын хүчирхийлэлд яагаад өртөх болсон бэ?

Цэцэрлэгийн хүүхдийн зурсан зураг тайлбараас харахад, үймүүлж, сахилгагүйтэж ямар нэгэн хэрэг өдүүлж, үгэнд орохгүй байх, хог тарьснаас болж зодуулдаг байна. Мөн хүүхэд зодож, шоглож, худал хэлсэн тохиолдолд хүн зоддоггүй, доромжилдоггүй, худал хэлдэггүй хүн болгохын тулд зодсон байх юм. Түүнчлэн унтлагын цагаар сойзоо авчраагүй, унтаагүй, зөвшөөрөлгүй гарсан, тоглоомоо булаалдсан бол бас л зодуулах, эсвэл буланд зогсох, гар, сандал, өргүүлж шийтгүүлж байжээ. Цэцэрлэгийн хүүхдүүд хичээлээ аятайхан нямбай гүйцэтгээгүй, хийхгүй байгаа тохиолдолд ч бие махбодын хүчирхийлэлд өртдөг байна. Багш, туслах багш, ээж, аав нь гол төлөв ийнхүү тэдгээрийн сэтгэлд үл нийцсэн үйлдэл хийвэл бие махбодын хүчирхийллийг хүүхдэд үзүүлдэг байна. Тэдний ойлголтоор тэдний хүссэнээр биеэ авч явахад туслах, байж болох зөв зүйтэй хялбар арга нь цохих зэргээр бие махбодын хүч хэрэглэх явдал бололтой.

Мөн үдийн хоолыг нь өгөхгүй байх, хоолыг нь авах зэргээр өлсгөөх байдлаар шийтгэл үзүүлэх нь элбэг байна.

Бие махбодын хүчирхийлэл зурсан хүүхдүүдийн 90.5 хувь нь цэцэрлэгийн орчинд болсон үйл явдлыг дангаар нь, мөн гэрт, гадаа, гудамжинд болсон үйл явдлуудтай хамтад нь зуржээ.

(Эх сурвалж: зураг зурах аргаар судалсан судалгааны үр дүнгээс, судалгааны тайлан. 2007)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд бие махбодын хүчирхийлэлд өртдөг хэлбэрүүд: зодох, гар болон сандал, өөр бусад зүйл өргүүлэх, өлсгөх гэсэн шийтгэл байсаар ирснийг мэдэж хүүхдийг хүчирхийллийн алив хэлбэрээс ямагт хамгаалах мэдлэг, чадвар хандлагатай байх;

Хүүхдийн эсрэг бэлгийн хүчирхийлэл гэж юу вэ?

Хүүхдийн хуулиар олгогдсон эрхийг нь зөрчиж, бэлгийн харилцаанд оруулахаар завдсан болон садар самууны шинжтэй үйлдлүүдэд уруу татаж, шаардсан мөн эдгээр үйлдлийг харсаар байж хүүхдийг хамгаалах урьдчилан сэргийлэх ямар нэг арга хэмжээ аваагүй үйлдлийг хэлнэ.

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь бага насны хүүхэд бэлгийн

хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлтэй болохыг ухааран түүнийг таамаглах, илрүүлэх, арга хэмжээ авах мэдлэг, чадвартай байж, дараах зүйлсийг анхаарах хэрэгтэй.

- Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэд бэлгийн хүчирхийлэлд орсон тохиолдолд түүнийг таньж, хамгаалах арга хэмжээг шуурхай авах;

Хүүхдийн эсрэг бэлгийн хүчирхийлэл илрэхгүй байгаа шалтгаанууд:

- Хүүхэд өөрөө бэлгийн хүчирхийллийн талаар мэдлэггүй
- Тухайн нөхцөл байдлыг илэрхийлэх чадваргүй
- Хүүхэд өөрийн буруугаас бүх зүйл боллоо гэж боддог
- Хүчирхийлэгч хүүхдийн ойр дотны хэн нэгэн байдаг
- Хүчирхийлэгч эрх мэдэлтэй, нөлөө бүхий нэгэн байх
- Хүүхдэд дарамт шахалт учруулах
- Хүүхдийн эцэг эх нэр төрөө сэвтүүлэхээс эмээх
- Хүүхдийг заналхийлж сүрдүүлэх

Жишээ:

Манай ангид нэг сэргэлэн, авьяаслаг хөөрхөн охин байдаг юм. Ээж нь автобусны кондуктор, харин аав нь гээд настайвтар суга таягтай хүн охиныг ирж авдаг юм. Нэгэн удаа охин “энэ аав маань миний аав болоод удаагүй, гэхдээ намайг дандаа өвөртөлж унтдаг” гэхэд “миний охин ээжтэйгээ унтаж болдоггүй юм уу” гэж асуухад “ ээж нэг удаа аавыг битгий хүүхэд өвөртлөөд бай гэхэд аав уурласан, ээж аавын уурлахаас айдаг, аав намайг хувцасгүй өвөртөлж унтдаг” гэж ярьсан, би энэ тухай ээжид нь хэрхэн хэлж ойлгуулахаа мэдэхгүй байна, миний санаа их зовж байна.

(Цэцэрлэгийн багшийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Хүүхэд ойр дотнын хүмүүсийнхээ хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл өндөр байдагт анхааралтай хандаж сэжигтэй тохиолдол илэрсэн бол зохих шатны арга хэмжээ авч хүүхдийг хамгаалах мэдлэг чадвартай байна. Дээрх тохиолдолд гэр бүлийн зүгээс хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн байж болзошгүй тул эцэг, эхэд нь шууд мэдэгдэх нь эрсдэлтэй.
- Энэ үед хамгийн түрүүнд багш цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багт мэдээлнэ.

Хүүхдийн эсрэг сэтгэл санааны дарамт, хүчирхийлэл гэж юу вэ?

Хүүхдийг өөрийн эрхшээлдээ байлгах, давамгайл байдал тогтоох, шийтгэх гэх мэт зорилгоор хэн нэгэн этгээд хүч хэрэглэх буюу хэрэглэхгүйгээр үг, үйл хөдлөлөөрөө нөлөөлөх байдлаар сэтгэл санааны дарамтад оруулсныг эсвэл энэхүү нөхцөл байдлыг мэдсээр байж хүүхдийг хамгаалах болон урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ аваагүйг байдлыг хэлнэ.

Хүүхэд цэцэрлэгийн орчинд сэтгэл санааны дарамтад орох нөхцөл байдал, илрэлийн талаарх ойлголт мэдлэг сайтай байх нь энэ төрлийн хүчирхийллээс хүүхдийг хамгаалах боломж, чадварыг бий болгоно гэдгийг анхааран ажиллаарай. Үүний тулд:

- Хүүхдийг айлган сүрдүүлэхгүй хүндэтгэн харилцах;
- Хүүхдийн хөдөлгөөний эрх чөлөөнд утга учиргүй хориг тавихгүй байх, хүүхэд бусадтай харилцах эрх чөлөөтэй байх;
- Хүүхдийг буруутган, эсвэл хөгжлийн онцлогоос нь хамааран тусгаарлахаас ямагт татгалзах;
- Хүүхэдтэй хөндий харилцахгүй байх, үл ялгаварлан гадуурхаж тэгш харилцах;
- Хүүхэдтэй хайр энхрийлэлээр дүүрэн эелдэг харилцах;

Хүүхэд сэтгэл зүйн дарамтад өртсөн байх нь хэд хэдэн шинж тэмдэгтэй тул анхааралтай хандан, шалтгааныг нь илрүүлэн хариу арга хэмжээ авна. Үүнд:

- Уур уцаар ихтэй болох;
- Хөгжүүлэх үйл ажиллагааны явцад хүүхдийн оролцоо, идэвх сулрах;
- Бохир, арчилгаагүй болох;
- Бусад хүмүүсийн анхаарлыг татахыг байнга хичээх;
- Бага насны хүүхдийн сэтгэл санааны хямрал илт ажиглагддаг тул үүнийг аль болох гярхай ажиглах.

Жишээ:

Цэцэрлэгийн ахлах болон бага ангийн хүүхдүүдийн сэтгэл санааны хүчирхийллийг зураг зуруулж тайлбарлах аргаар илрүүлэх судалгааны үр дүнд цэцэрлэгийн хүүхдүүдийн 45 хувь нь сэтгэл санааны хүчирхийлэлд өртсөн байжээ. 26.3 хувь нь загнах, 19.6 хувь нь шоолох, дооглох, доромжлох хэлбэрийн хүчирхийлэлд өртсөн, 31.1 хувь нь багш чанга дуугаар загнаж хашхирдаг, 22.1 хувь нь тэнэг юм ойлгодоггүй гэж хэлсэн талаар дурдсан байна.

(Эх сурвалж: Зураг зурах аргаар судалсан судалгааны үр дүнгээс, судалгааны тайлан. 2007³)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

Бага насны хүүхдийн сэтгэл зүй маш эмзэг байдаг тул амархан гэмтдэг. Хүүхэд өөрийг нь шоолох, тоглоом тохуу хийх, дорд үзэж байгаад мэдрэмтгий хандаж энэ нь хүүхдийн сэтгэл санаанд мартагдахгүй ул мөр үлдээдэг тул багш хайр халамжтай дотно сэтгэлээр, эелдэг хандах чадвартай байх.

Үл хайхрах хүчирхийлэл гэж юу вэ?

Хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчид, хүүхэдтэй ажилладаг харилцдаг хүмүүс хүүхдийг үл тоон, анхаарал халамж хангалтгүй үзүүлсний улмаас хүүхдийн бие махбод, сэтгэл санаа, эрүүл мэндэд нь хохирол учрахыг хэлнэ. Багш нар ч гэсэн гэр бүлдээ, өөрийн үр хүүхдэдээ үл хайхрах хүчирхийлэл үйлддэг болохыг амьдралын жишээнээс харж болно.

Хүүхдийг хангалттай хооллохгүй байх, орон байраар хангахгүй байх, эрүүл мэндийн суурь үйлчилгээнд хамруулахгүй байх, эрсдэлтэй нөхцөл байдлаас хамгаалахгүй байх, хүүхдийг эрүүл мэнд, хөгжил, аюулгүй байдлын эрсдэлд оруулах, үл хайхрах зэрэг багтана.

Хүүхдийг цэцэрлэгийн орчин төдийгүй гэр бүлийн, бусад орчинд үл хайхрах байдлаас хамгаалах мэдлэг, чадвартай байхын тулд тохиолдлыг таньж, зохих арга хэмжээг авдаг байгаарай.

- Хүүхдийг цэцэрлэгийн орчинд үл хайхрах бүхий л хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх;

³ БСШУСЯ, НҮБ-ын Хүүхдийн Сан, МУБИС, ХЭҮК (2007) Сургууль, цэцэрлэгийн орчин дахь хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, түүнийг арилгах арга зам, УБ

- Хүүхэд бусад хүмүүсийн зүгээс үл хайхрах байдалд орсныг таньж тохирсон арга хэмжээ авах (гэр бүлийн зүгээс бол эцэг эхэд нь зөвлөн туслах арга хэмжээ авч болно.)
- Хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэх, хүүхэд хамгаалалтай холбоотой мэргэжлийн байгууллагад мэдэгдэх

Жишээ:

Харахад бүрэг ноомой гэмээр сайрдсан гар хуруутай хүү ярихдаа: Би сая хоол идээгүй, сургууль дээрээ оройтоод, үдийн хоолноос хоцорсон байна. Гэхдээ өлссөн ч тэснэ дээ, орой хоолоо иднэ, би угаасаа багаасаа эхлээд өлсөхийг сурчихсан юм... Манай байрны багш өглөө хичээлгүй байсан ч чанга дуугаар 6.30 гээд босгоно, тэгээд цайгаа ууна, хэрэв сэрэхгүй бол хүйтэн ус цацна... Миний гарыг багш тамхины асаагуураар түлсэн, хүүхдийн мөнгө алдагдахаар авсан уу гээд тэгж шийтгэдэг юм. Ээж аавд хэлсэн ч эр хүн байж гээд тоодоггүй юм. Цэцэрлэгт байхад ч багш намайг загнаж зодсон ч аав ээж тоодоггүй .... аав ээж маань малчин тул над дээр ховорхон ирдэг. Түүний царай ядрангүй, асрамж халамж тааруухан байдалтай.

*(Сумын сургуулийн дотуур байранд амьдардаг
2-р ангийн хүүгийн ярианаас)*

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Бага наснаасаа үл хайхралд өртөх нь хүүхдийг өөртөө итгэлгүй, анхаарал муутай, бусдыг аялдан дагалдсан зан төлөвтэй, орхигдсон мэдрэмжийг төрүүлдэг байна.
- Амьдралын нөхцөл байдал, хувийн зан төлөв зэргээс хамааран эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхэд хамгааллын мэдлэг хангалтгүй тул үе шаттай сургалт зөвлөгөөг өгч ажиллах хэрэгтэй.
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн гишүүд хүүхдийн онцлогийг сайтар мэдэж хүүхдийг хүчирхийллээс хамгаалах боломжийг хүүхэдтэй шууд харилцдаг багш, ажилтнуудад олгох;

Хүүхдийн нас хэдий чинээ бага балчир байх тусам хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлд шууд нөлөөлдөг. Хүүхэд хамгааллын тогтолцоо өндөр хөгжсөн орнуудын судалгаанаас авч үзэхэд 0-6 насны хүүхдүүд хамгийн ихээр үл хайхрах байдал болон хүчирхийлэлд өртдөг байна.

Хүснэгт 2. Бага насны хүүхдэд хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлын улмаас илрэх шинж

Бие бялдрын хөгжил	Биеийн хувьд үе тэнгийнхнээсээ жижиг биетэй байх Хэт мэдрэмтгий, өвчлөмтгий шинж тэмдэг илрэх Аймхай байх, биеийн хөгжил муу Бусадтай тоглохдоо тааруу
Танин мэдэхүйн хөгжил	Бусадтай ойлголцох чадвар сул, үг дуу цөөн Бусадтай харилцаанд орохгүй Үгийн утгыг буруу хэрэглэх Танин мэдэхүй нь балчир насны хүүхэдтэй ижил түвшинд буюу хоцронгүй байх Сониуч бус, анхаарлын сарнил ихтэй байх
Нийгэмшихүйн хөгжил	Ихэнхдээ тайван бус байх Зожиг, бусдаас тусгаарлагдмал байх. Бусадтай хамт тоглох, үзэл бодлоо хуваалцаж, ярилцаж чаддаггүй бусадтай өрсөлдөж давах хандлагатай байх Насандаа тохирсон тоглоомоор тоглохгүй байх Сониуч зан, туршилт хийх, эрэлхийлэх чадвар хомс байх
Зан төлөв, сэтгэлийн хөдөлгөөн	Хэт аймхай, амархан цочиж сандрах Өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж сул байх. Өөрийгөө хянах чадвар сул байх Баярлаж хөөрч чадахгүй байх. Итгэл найдвараа амархан алдах. Идэвхгүй, сул дорой, сэтгэлийн хөдөлгөөнгүй байх Уур уцаартай, түрэмгий, санаагаар унамтгай байдаг ба үүний улмаас чичирч сандрах, хөлрөх, хуруугаа хөхөх зэрэг үйлдэл гаргах зэрэг шинж тэмдэг илэрч болно.

В. Эрсдэлт хүчин зүйлс

Хүүхэд хүчирхийлэлд өртөх, үл хайхрах байдалд хүргэдэг олон шалтгаан байдаг ч нийтлэг тохиолдол нь эрсдэлийн хүчин зүйлс гэдгийг ухааран, үйл ажиллагаандаа ямагт харгалзан ажиллаарай.

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн гишүүд, багш, ажилтнууд эрсдэлийн хүчин зүйлсийг таньж, хүүхэд гэр бүлтэй харилцах, эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг тогтоох, зохистойгоор асуудалд оролцох мэдлэг, чадвартай байх;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчийн өөртөө итгэх итгэлийг нь нэмэгдүүлэх (ээлдэг, хүндэтгэлтэй хандах, цэцэрлэгийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцуулах гэх мэт);
- Хүүхдээ асран хүмүүжүүлэх талаар сургалт, зөвлөгөө зохион байгуулах, хүүхэдтэй харилцах эерэг харилцааг нь урамшуулах
- Хүүхдэд нь гарч байгаа эерэг өөрчлөлт амжилтыг нь тусгайлан хэлэх урамшуулах;
- Хүүхэдтэй ажиллах арга барилыг эзэмшүүлэх янз бүрийн арга зүйг ажилдаа нэвтрүүлэх жишээ нь харилцах дэвтэр ажиллуулах;
- Хэрэв эцэг эх нь оюуны хомсдолтой ба хүүхдээ асран хамгаалах чадваргүй бол гэр бүлийн бусад гишүүдтэй хамтарч ажиллах;
- Гэрээр нь очиж зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх;
- Эцэг эхийн чадвар, гэр бүлийн харилцааг сайжруулах үйл ажиллагаа явуулах;
- Эцэг эхэд зөвлөн туслах;
- Орон нутгийн хүүхэд хамгааллын баг, нийгмийн ажилтан нартай хамтын ажиллагаатай байх;
- Эцэг эх, олон нийтийн хүүхэд хамгааллын талаарх ойлголт, мэдлэгийг үе шаттайгаар, төлөвлөгөөтэйгөөр сайжруулах үйл ажиллагааг зохион байгуулах;
- Хүүхдийн асран хамгаалагч, багш, ажилтнууд тусгай хэрэгцээт боловсролтой хүүхэдтэй зүй бус харилцах, үл ялгаварлах тэгш харилцаа, аюулгүй байдлыг бүрдүүлэх мэдлэг, чадвартай байх.

Жишээ:

Манай аав, ээж 2 салчихсан. Би 1 эгч, 2 дүүтэй, эхлээд аав бидэнтэй эмээгийн амьдарч, ээж өөр ахтай Солонгос хамт явсан. Эмээ их ууртай. 6 нас, 4 настай 2 дүүг маань байнга загнана. Заримдаа том эрэгтэй дүү маань нөгөө өвөө эмээгийн очдог, эмээ хөөчихдөг юм. 4 настай эмэгтэй дүү дандаа эмээд буруу юм хийгээд загнуулна, зодуулна, одоо эгч, эрэгтэй дүү хоёр ээжтэй хамт, дүү бид хоёр эмээ, аав 2-той хамт амьдардаг, аав загнадаггүй, эмээ дандаа зодож загнадаг, энэ тухай аавд хэлэхээр, та 2 томоотой бай, удахгүй аав нь мөнгөтэй болоод байшингаа барихаар тусдаа амьдарна гэж хэлдэг, аав биднийг өмөөрвөл эмээ хөөгөөд бид хэцүү болох тул эмээгээ уурлуулахгүйг л хичээдэг ч болдоггүй юм. Аав маань хурдан мөнгөтэй болоосой. Бид 2 эмээдээ туслаад өдөржин гэрээ цэвэрлэнэ, ус авна тэгэхгүй бол эмээ уурлана.

(9 настай охины ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Гэр бүлийн хүчин зүйлс нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байгаа тул цэцэрлэгийн хүүхдүүдийн дунд ийм нөхцөл байдалд хүүхэд байвал байнга анхаарал халамжтай хандаж эцэг эх, асран хамгаалагчдад нь хүүхдийн хөгжил, хүмүүжил, аюулгүй байдлын талаар зөвлөн тусалж дотно харилцаж дэмжин туслаарай.

Энэ бүлэгтээ бид “Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого”-ын зорилго, ач холбогдол, зарчим, анхаарах асуудлыг зөвлөмж хэлбэрээр тайлбарлан санал болголоо.

Хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилт нь цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн зохион байгуулалт, чиг үүрэгтэй нягт уялдаа холбоотой гэдгийг дараагийн бүлэгт танилцуулна.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ

**ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БАГИЙН
ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ЧИГ ҮҮРЭГ****2.1 Хүүхэд хамгааллын багийн үүрэг**** ЗӨВЛӨМЖ**

Хүүхэд хамгааллын баг нь цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогод туссаны дагуу хэд хэдэн үүргийн хүрээнд үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлнэ. Энэ багийн бүрэлдэхүүнд цэцэрлэгийн эрхлэгч, арга зүйч, багш ажилчид, эцэг эхийн төлөөлөл орно.

Хүүхэд хамгааллын баг нь дараах үүргийн дагуу ажиллаарай.

- Хүүхэд хамгааллын багийн гишүүд нь хүүхэд хамгааллын сургалтад заавал хамрагдаж, нууцлалын гэрээ хийх, хүүхэд хамгааллын сургалтад хамрагдсанаар хүүхдийн эрх, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, хүүхэд хамгааллын талаар мэдлэгээ нэмэгдүүлж, хүүхэд хамгааллын анхан шатны арга хэмжээг авах, тухайн хүүхдийн талаар мэдээллийн нууцыг хадгалах, ёс зүйн хэм хэмжээг сахин ажиллах чадварт суралцана.
- Хүүхэд хамгааллын багийн гишүүд нь цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын баримт бичгийг байгууллагын бүх ажилтан, байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцогч талууд, эцэг эхчүүдэд харагдахуйц газар байршуулан сурталчилна.
- Хүүхэд хамгааллын баг нь байгууллагын багш, ажилтан, түр ажилтнууд, дадлагажигч багш, оюутан, зочид, эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүүхэд хамгааллын бодлогыг танилцуулж, хэрэгжилтэд хяналт тавих үүргийг хүлээдэг. Өөрөөр хэлбэл тухайн цэцэрлэгийн үйл ажиллагаанд шууд болон шууд бусаар оролцож байгаа бүх хүмүүст хүүхэд хамгааллын бодлогыг танилцуулна. Ингэснээрээ эцэг эх, олон нийтийн мэдээлэл, мэдлэгийг нэмэгдүүлэн, хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг бууруулахад сайнаар нөлөөлөх боломжтой юм.

- Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд мэргэжлийн удирдлага, арга зүйн, санхүүгийн дэмжлэг авч ажиллахын тулд хүүхэд хамгааллын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтран ажиллах, олон улсын байгууллага нь ихэвчлэн хүүхэд хамгааллын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулахад шаардлагатай тусламж дэмжлэгийг үзүүлдэг тул цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг дэмжлэг авах боломжтой бөгөөд төрийн байгууллагатай мэргэжил арга зүйн чиглэлээр хамтран ажиллах боломжтой юм.
- Хүүхэд хамгааллын бодлогын хүрээнд үйл ажиллагааг төлөвлөн, зохион байгуулж хэрэгжүүлнэ.
- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх, хохирогч хүүхдийг хамгаалах, холбон зуучлах үйлчилгээг хүргэх, хүүхэдтэй зүй бус харилцсан болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаар ойлголт, мэдлэгтэй байх, сэжиг таамаг, зөрчил хэргийг мэдээлэх, хүлээн авах, хүүхэд хамгааллын багт мэдэгдэнэ.
- Хүүхэд хамгааллын багийн удирдлага дор цэцэрлэгийн орчны стандартын дагуу гадаад, дотоод эрсдэлийн үнэлгээг хийнэ.
- Үнэлгээний үр дүнд тогтмол дүн шинжилгээ хийж, эрсдэлтэй нөхцөл байдлыг бууруулах талаар арга хэмжээ авах, энэ талаар баг дотроо хэлэлцэн үр дүнг тооцож тайлагнана.
- Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх сургалт, сурталчилгаа, нөлөөллийн ажлыг тогтмол зохион байгуулж хэрэгжүүлнэ.
- «Бага насны хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах мэдлэг чадвар олгох сургалтын хөтөлбөр» - ийн (Хавсралт 6) дагуу сургалтыг багш, ажилтнууд, сайн дурын ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагч, хүүхдэд тогтмол зохион байгуулна.
- Хуульд заасны дагуу хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн сэжиг, таамаг, тохиолдлыг мэдээлэх, мэдээллийн мөрөөр шуурхай арга хэмжээ авах, холбон зуучлана.

- Цэцэрлэгийн багш, ажилтнууд ажил үүргээ гүйцэтгэх явцдаа гэр бүлийн болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдэгдсэн, эсхүл үйлдэгдэж болзошгүй нөхцөл байдлын талаар олж мэдсэн бол⁴ цагдаагийн байгууллага, цагдаагийн албан хаагчийн эзгүйд сум, баг, хорооны Засаг даргад мэдээлэх үүрэг хүлээдэг.
- Байгууллагын хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилт, үйл явц, үр дүнг тайлагнах, хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийг хянадаг дотоод хяналтын тогтолцоотой байна.
- Эрсдэлд өртөж болзошгүй хүүхдийн эрүүл мэнд, хоол тэжээл, нийгэм-сэтгэл зүйн байдлын талаар байнгын үнэлгээ хийж, мэдээллийн нэгдсэн баазыг бий болгоно.
- Тухайн ажлын хүрээнд өөрийн цэцэрлэгийн хүүхдүүдийн эрсдэлийг үнэлж мэдээллийн сан бүрдүүлэн жил бүр шинэчлэх, судалгааны ёс зүйн хэм хэмжээг сахин мөрдөх, хүүхдийн болон гэр бүлийн талаарх мэдээллийн нууцыг хадгална.
- Шаардлагатай мэдээллийг цуглуулахын тулд хүүхэд хамгааллын байгууллагуудаас гаргасан үнэлгээ хийх аргачлалыг ашиглана.
- Хүүхэд, гэр бүлийн мэдээллийн нууцлалыг хадгалах, хуулиар зөвшөөрснөөс бусад тохиолдолд байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүнд мэдээлэхгүй байх үүрэгтэй. (Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 23.1.1; 23.1.6; 23.1.7-д хэлэлцэгдсэн асуудал, хүүхдийн талаар болон гэр бүлийн талаарх мэдээллийг хувийн зорилгоор ашиглахгүй байх, санаатай буюу санамсаргүйгээр бусдад задруулахыг хатуу хориглохоор заасан байдаг).
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийн тулд баг, хороо, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч, хуульч, өмгөөлөгч, хүүхдийн эрх, хамгааллын чиглэлээр мэргэшсэн байгууллага, мэргэжилтний дэмжлэг тусалцаа авах (бүх баг, хороо, сумын хамтарсан багтай хамтран ажиллах боломжтой).

⁴ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль. 2016

2.2 Хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдийн үүрэг оролцоо

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ЭРХЛЭГЧИЙН ҮҮРЭГ, ОРОЛЦОО

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын удирдлага, зохион байгуулалтыг цэцэрлэгийн эрхлэгч хариуцна.

Цэцэрлэгийн эрхлэгч нь байгууллагынхаа хүүхэд хамгааллын багийн ахлагчийн хувьд дор дурдсан үүргийг нэн тэргүүнд гүйцэтгээрэй.

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийг удирдах, гишүүдийн үүрэг хариуцлагыг жигд хуваарилах, үйл ажиллагаанд нь хяналт тавих, үнэлэх, хариуцлага тооцох ажлыг зохион байгуулах;
- Цэцэрлэгийн хэмжээнд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг илрүүлэх, таслан зогсоох, шуурхай арга хэмжээ авах, хүүхдэд тасралтгүй боловсрол олгох, боловсрол нөхөн олгох үйлчилгээг хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдийн хамт цаг алдалгүй хүргэх үйл ажиллагааг зохион байгуулах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн үйл ажиллагаанд шаардагдах санхүүжилтийг шийдвэрлэх, төсөв бүрдүүлэх;
- Цэцэрлэгт шинээр ажилтан, багш сонгон шалгаруулж авахдаа өмнө нь ажиллаж байсан байгууллагын тодорхойлолт, гэмт хэрэгт холбогдож байсан эсэх цагдаагийн тодорхойлолт авах, ажил горилогчийн анкетыг эргэн харах, шинээр ажилд авсан тохиолдолд хүүхэд хамгааллын бодлогыг танилцуулах, хяналт тавих;
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдалд өртөх эрсдэлтэй хүүхдийг олж тогтоох, илрүүлэх ажлыг хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдтэй хамтран хэрэгжүүлэх, үйл явцыг хянах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын сургалт, сурталчилгааг тогтмол хийх, сургагч, багш ажилтнуудын оролцоо, сургалтын агуулга, арга зүй, хүртээмжтэй байдалд хяналт тавих ажлыг удирдан зохион байгуулах;

- Цэцэрлэгийн дотоод, гадаад орчны эрсдэлийн үнэлгээг жил бүр хийж, үнэлгээнд тусгагдсан эрсдэлийн сөрөг нөлөөг бууруулах арга хэмжээг зохион байгуулах, хянах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнг тайлагнах, холбогдох байгууллагад мэдээлэх.

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН АРГА ЗҮЙЧИЙН ҮҮРЭГ, ОРОЛЦОО

ЗӨВЛӨМЖ

Багийн бүрэлдэхүүнд цэцэрлэгийн арга зүйч орох бөгөөд хүүхэд хамгааллын багийн нарийн бичгийн даргын үүргийг гүйцэтгэнэ.

Цэцэрлэгийн арга зүйч нь хүүхэд хамгааллын багийн нарийн бичгийн даргын хувьд дараах үүргийг нэн тэргүүнд гүйцэтгэнэ.

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн үйл ажиллагаанд өдөр тутмын зохицуулалт хийх;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн үйл ажиллагааны баримт бичгийг хөтлөх, баталгаажуулах;
- Цэцэрлэгийн хүүхдийг хамарсан эрсдэлийн үнэлгээний сантай болох, мэдээллийн нууцлалыг хадгалах;
- Хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдалд өртсөний улмаас эсвэл тодорхойгүй шалтгаанаар цэцэрлэгт хамрагдаж чадахгүй байгаа хүүхдэд нийгэм, сэтгэл зүй, боловсролын байдлын үнэлгээ хийх⁵
- Хүүхдийн нийгэм, сэтгэл зүй, боловсролын байдалд үндэслэн тасралтгүй сурах хөгжих боломжоор ханган ажиллах;
- Цэцэрлэгийн хамран сурах тойрогт амьдардаг хэдий ч хүчирхийлэлд өртсөний улмаас цэцэрлэгт огт хамрагдаагүй, сургуулийн өмнөх боловсрол эзэмшээгүй хүүхдэд боловсрол олгох сургалтыг зохион байгуулах;
- Цэцэрлэгийн багш, ажилтнуудаас хүчирхийлэлд өртсөн болон өртөж болзошгүй хүүхдийн талаарх мэдээллийг хүлээн авах, баримтжуулах, цааш нь холбогдох газарт мэдээлэх;
- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийг яаралтай, шаардлагатай

⁵ Х.Өлзийтунгалаг, Ц.Энхтуяа, Б.Бадамцэцэг, Б.Туяа (2020) Хүүхэд хамгааллын холбон зуучлах үйлчилгээ гарын авлага (24 цагийн цэцэрлэгийн жишээн дээр). УБ

үйлчилгээнд холбон зуучлах, хүүхэд хамгааллын багтай хамтран зохион байгуулах;

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын талаар сургалт, сурталчилгааг тогтмол хийх, хүүхэд, багш ажилтнуудын оролцоог ханган ажиллах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдийг удирдлага, арга зүйгээр ханган ажиллах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний мэдээ, баримт, үйлчилгээний зардлыг нэгтгэн дүгнэх, тайлан мэдээнд тусгах;

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ЭМЧИЙН ҮҮРЭГ, ОРОЛЦОО

ЗӨВЛӨМЖ

Багийн бүрэлдэхүүнд цэцэрлэгийн эмч орох бөгөөд цэцэрлэгийн хүүхдэд эрүүл мэндийн үзлэгийг улирал бүр хийх явцдаа хүүхдийн бие махбод, зан байдалд хүчирхийлэл, үл хайхрах байдалд өртсөнөөс үүссэн байж болзошгүй гэмтэл шарх, шинж тэмдэг илэрч буй эсэхэд анхааралтай хандаж шаардлагатай арга хэмжээг авна.

Цэцэрлэгийн эмч нь хүүхэд хамгааллын багийн гишүүний хувьд дор дурдсан үүргийг биелүүлж ажиллаарай.

- Хүчирхийлэлд өртсөн байж болзошгүй хүүхдийг багш, арга зүйчтэй хамтран илрүүлж, нууцыг хадгалах, харьяалах цагдаагийн байгууллагад мэдээлэх, хариу арга хэмжээ авах;⁶
- Хүүхдэд эрүүл мэндийн үзлэг хийх үед хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдалд өртсөн, өртөж болзошгүйг таамагласан тохиолдолд тэмдэглэл хөтлөн баримтжуулж, хүүхэд хамгааллын багийн ахлагч болон бусад гишүүдэд мэдээлэх;
- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдэд сургуулийн өмнөх боловсрол тасралтгүй олгох, нөхөн олгох үйлчилгээний үед хүүхдийн эрүүл мэндийн байдалд хяналт тавих;
- Хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдалд өртсөн хүүхдийн бие махбодыг эмчлэх, нөхөн сэргээх, эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэх, зөвлөгөө өгөх;

⁶ ЭМ-ийн сайд, БСШУС-ын сайдын хамтарсан тушаал, 2018.12.04 - ний өдрийн А/494,А/761, Хүүхдийн цэцэрлэгийн эмчийн ажлын байрны тодорхойлолтын үлгэрчилсэн загвар

- Хүүхэд болон түүний гэр бүлийн гишүүдэд мэргэжлийн хүрээнд мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх;
- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн эрүүл мэнд, бие бялдрын хөгжилд үнэлгээ хийх, шаардлагатай тохиолдолд өрхийн эмнэлэг, дараагийн шатлалын эмнэлэг, мэргэжлийн эмчид шилжүүлэх, эмчилгээ үйлчилгээний үр дүнг хянах, эргэх холбоотой ажиллах;
- Цэцэрлэгийн хүүхдийг өвчлөл, осол гэмтэл, хүчирхийлэл, дарамтаас урьдчилан сэргийлэх ажлыг хүүхэд хамгааллын багтай хамтран зохион байгуулах;
- Хүчирхийллээс болж эрүүл мэндээрээ хохирсон хүүхдэд богино болон урт хугацааны эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлэх;
- Гэр бүлийн хүчирхийлэлд бие махбод, сэтгэл санаа, бэлгийн хэлбэрээр өртсөн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор илрүүлэх, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг үзүүлэх;⁷

БҮЛГИЙН БАГШИЙН ҮҮРЭГ, ОРОЛЦОО

ЗӨВЛӨМЖ

Хүүхэд хамгааллын багийн гишүүнд бүлгийн багшийн үүрэг маш чухал. Бүлгийн багш нар хүүхэдтэй өдөр тутам харилцан, тэдэнтэй хамгийн ойр ажилладаг тул хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдалд өртсөн хүүхдийг таних, илрүүлэх, мэдээлэх, шаардлагатай үйлчилгээнд холбон зуучлахад хүүхэд хамгааллын багийн гишүүдтэй хамтран ажиллана.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийн гишүүнээр сонгогдсон бүлгийн багш хүүхэд хамгаалалд манлайлах байр суурьтай байж дор дурдсан үүргийг гүйцэтгэнэ.

- Бүлгийн хүүхдүүдийн дунд эрсдэлийн үнэлгээ⁸ хийх;
- Хүүхэд, тэдний гэр бүлд чиглэсэн заавар, зөвлөгөө өгөх;
- Хүүхдэд учрах эрсдэлийг багасгах, таслан зогсоох талаар хүүхэд хамгааллын багтай хамтран ажиллах;
- Бүлгийн хүүхдүүдийн өдөр тутмын ирцэд анхаарч, 3-аас дээш

⁷ ЭМС-ын 2017 оны 10 сарын 12-ны өдрийн тоот тушаал, А394 Гэр бүлийн хүчирхийлэлд бие махбод, сэтгэл санаа, бэлгийн хэлбэрээр өртсөн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор илрүүлэх, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг үзүүлэх тухай

⁸ М.Нямдорж, Х.Өлзийтунгалаг, А.Оюунтунгалаг, Т.Цэндсүрэн (2017) Бага насны хүүхдийн хөгжил хамгаалал. УБ

хоног тодорхойгүй шалтгаанаар ирээгүй хүүхдийн ар гэртэй холбогдох, гэрт нь очиж шалтгааныг тогтоох;

- Хүүхэдтэй зүй бус харилцах талаар ойлголт мэдлэгтэй байж улмаар зүй бус харилцаа, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийг таних, илрүүлэх;
- Бүлгийн хүүхдүүдийн хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдалд өртсөн, өртөж болзошгүй эрсдэлийг тодорхойлох, нийгэм сэтгэл зүйн байдалд үнэлгээ хийх;
- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэдтэй ганцаарчлан уулзах, асуудал, нөхцөл байдлыг тодруулах, шаардлагатай үйлчилгээнд холбон зуучлах, хүүхэд хамгааллын багтай хамтран ажиллах;
- Сэтгэл санааны зовууртай, түгшүүртэй, өөртөө итгэлгүй хүүхэдтэй ганцаарчлан ажиллах, ярилцах, дэмжих, урамшуулдаг байх;
- Үнэлгээгээр эрсдэлийн түвшин өндөр, дунд гарсан хүүхдүүдийн талаар мэдээлэх, хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээнд холбон зуучлах, шаардлагатай дэмжлэг тусалцаа үзүүлэхэд хүүхэд хамгааллын багтай хамтран ажиллах;
- Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх хүрээнд хүүхдийг хүчирхийлэл, дарамтаас урьдчилан сэргийлэх;

БУСАД АЖИЛЧДЫН ҮҮРЭГ, ОРОЛЦОО

ЗӨВЛӨМЖ

Багийн бүрэлдэхүүнд цэцэрлэгийн манаач, тогооч, угаагч гэх мэт үйлчилгээний ажилтнууд орох бөгөөд цэцэрлэгийн хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангахад чухал үүрэгтэй. Хүүхдийн бие махбод, зан байдалд хүчирхийлэл, үл хайхрах байдалд өртсөнөөс үүссэн байж болзошгүй гэмтэл шарх, шинж тэмдэг илэрч буй эсэхэд анхааралтай хандаж хүүхэд хамгааллын багт мэдээлж, хамтран ажиллана.

Цэцэрлэгийн манаачийн хувьд дор дурдсан үүргийг биелүүлж ажиллаарай.

- Цэцэрлэгийн хүүхдүүдийг асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчгүйгээр гадагш гаргахгүй байх;

- Сургуулийн бага ангийн хүүхдэд цэцэрлэгийн хүүхдийг хүлээлгэн өгөхгүй байх;
- Согтууруулах ундаа хэрэглэсэн асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийг цэцэрлэгийн орчинд оруулахгүй байх;
- Цэцэрлэгийн гадаад дотоод орчинд хяналт тавих, эрсдэлтэй нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд хүүхэд хамгааллын багт заавал мэдэгдэх.

Энэ бүлэгтээ бид цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын анхан шатны нэгж болох багийн зохион байгуулалт, бүтэц, үүрэгтэй холбоотой арга зүйн зөвлөмжийг санал болголоо.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа нь нэгдүгээрт, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хоёрдугаарт, хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ үзүүлэх арга хэмжээ болно. Дараагийн бүлэгт урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний талаар авч үзнэ.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ

УРЬДЧИЛАН СЭРГИЙЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Улс орнууд хүүхэд, түүний эцэг эх, асран хамгаалагчийг гарал үүсэл, нас, хүйс, хэл шашин, үзэл бодол, эрүүл мэнд болон хаана төрсөн гэдгээс үл шалтгаалан эрхийг нь хангаж хүндэтгэн харилцана.

(НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей: Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц)

Урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээ нь хүүхдийн эрхийг зөрчиж, эмзэг байдал, эрсдэлд оруулж болзошгүй байгаа шалтгааныг арилгах, багасгах үйл ажиллагаа юм.⁹

Хүүхдийн эрх хаана ч зөрчигдөх ёсгүй юм. Хүүхдийн бие махбод, сэтгэл санааны эсрэг шийтгэлийг боловсролын байгууллагын хүрээнд хориглоно хэмээх заалт МУ-ын Боловсролын тухай хуульд байдаг хэдий ч бодит амьдрал дээр түүнийг хэрэгжүүлэх арга зүйн дэмжлэг механизм чухал байна.

Хүүхдийг хүчирхийлэх, шийтгэх нь гэр бүл, боловсрол, эдийн засгийн нөхцөл байдлаас үүдэлтэй ч хүүхдийн хүчирхийллийг байж болох мэт үзэх уламжлалт хандлага, хүүхэдтэй харилцах багшийн хандлага, чадвар сул, сургалт хөгжлийн орчин нөхцөл тааруу, насанд хүрэгчдийн болон хүүхдийн эрх, аюулгүй байдлын талаарх ойлголт хандлага хангалтгүй зэрэг нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн үндэс болсоор байна.

Зөвлөмжийн энэ хэсэг нь “Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого”-той уялдан цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх зорилготой юм.

Хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд Хүүхэд хамгааллын баг нь дараах зарчмыг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэн ажиллаарай.

- Хүүхэдтэй хамаатай бүхий л үйл ажиллагаанд хүүхдийн эрх ашиг, сонирхлыг нь нэн тэргүүнд тавьж үзэх;
- Сургалт, хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд хүүхэд бүрийн идэвхтэй оролцоог хангах;

⁹ Хүүхдийг ивээх сан (2016) Хүүхэд хамгааллын хамтарсан багийн гарын авлага. УБ

- Хүүхдийн нас, сэтгэл зүйн онцлогт нь тохирсон шийдвэр гаргах оролцоог нь дэмжих;
- Хүүхдийн хөгжлийн болон хувийн онцлог байдалд нь тохирсон харилцааны арга барилтай байх;
- Хүүхэд бүрд нээлттэй, үл ялгаварлан, хүндэтгэлтэй харилцах
- Харилцан итгэлцэл, хүндлэлд тулгуурласан харилцаа, хамтын үйл ажиллагаатай байх;

Хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа нь дор дурдсан арга хэмжээнүүдээс бүрдэх тул хэрэгжүүлэн ажиллаарай.

- Цэцэрлэгт хүүхдэд ээлтэй, эрүүл аюулгүй орчныг бүрдүүлж ажиллах;
- Цэцэрлэгийн хүний нөөцийн бодлогод “хүүхэд хамгааллын холбогдох асуудал”-ыг тусгах;
- Багш, ажилтны хүүхэд хамгааллын талаарх ойлголт, хандлагыг нэмэгдүүлэх нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулах;
- Хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчдын хүүхэд хамгааллын талаарх ойлголт, хандлагыг нэмэгдүүлэх нөлөөллийн ажил зохион байгуулах;
- Цэцэрлэгийн хүүхдэд хүүхэд хамгааллын талаарх ойлголт, хандлагыг төлөвшүүлэх сургалт, хөгжлийн үйл ажиллагаа зохион байгуулах;
- Цэцэрлэгийн хүүхдийг хэвлэл мэдээлэл, цахим орчны хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах;
- Цэцэрлэгийн багш, ажилтан, эцэг, эх, асран хамгаалагч, бусад хүмүүс хүүхдийн эрх зөрчигдсөнийг мэдсэн, таамагласан тохиолдолд авах арга хэмжээ зэргээс бүрдэнэ.

3.1 Хүүхдэд ээлтэй, эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлж ажиллах

Цэцэрлэгийн гадаад, дотоод орчны үнэлгээг тогтмол хийж, анги танхимын тохижилтыг эрүүл ахуйн шаардлага хангасан түвшинд хийж, сайжруулах арга хэмжээг авах

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн гадаад, дотоод орчинд хүүхдийн эрүүл аюулгүй сурч хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлж ажиллана.

Эрүүл аюулгүй орчныг бүрдүүлэхийн тулд дор дурдсан арга хэмжээг нэн тэргүүнд хэрэгжүүлээрэй.

- Цэцэрлэгийн гадаад, дотоод орчны аюулгүй байдлыг бүрдүүлэхийн тулд Сургуулийн өмнөх боловсролын сургалтын орчны (MNS 6558:2015) стандартыг мөрдөн ажиллах;
- Цэцэрлэгийн барилга, байгууламж нь сургуулийн өмнөх боловсролын сургалтын орчны (MNS 6558:2015) стандартад нийцсэн байх;
- Цэцэрлэг нь хүүхдийг осол, гэмтлээс хамгаалахын тулд цэцэрлэгийн гадаад, дотоод орчны үнэлгээг жил бүр хийх талаар ажлын төлөвлөгөөндөө тусган стандартын хэрэгжилтийг хангаж ажиллах;
- Цэцэрлэгийн гадаад орчин нь хүүхдийг зам тээврийн болон ахуйн осол гэмтэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлсэн бүс байх. Үүнд:
  - Цэцэрлэгийн орчинд автомашин орох орц, гарц нь хүүхдэд аюулгүй байх, автомашинаар хүүхдээ цэцэрлэгт хүргэж өгдөг эцэг эх, асран хамгаалагчийн автомашинаа байршуулах зам талбай, түр зогсоолын асуудлыг шийдэх, хүүхэд цэцэрлэг рүүгээ чөлөөтэй, аюулгүй орох нөхцөл боломжийг бүрдүүлэн ажиллах (хороо, СӨХ гэх мэт оршин байгаа газрын бусад байгууллагатай хамтран ажиллана);
- Цэцэрлэгийн ойр орчмын авто зам нь зайлшгүй замын тэмдэг, тэмдэглэгээтэй байх, хурд сааруулагч байхгүй тохиолдолд холбогдох мэргэжлийн байгууллагатай хамтран ажиллах;
- Эцэг, эх, асран хамгаалагчид хүүхдээ хүргэж өгөх, авах үед хүүхдээ зам тээврийн ослоос урьдчилан сэргийлж, анхаарал

болгоомжтой байх талаар анхааруулга сануулгыг аман болон бичгийн хэлбэрээр тогтмол өгөх (жишээлбэл, эцэг, эх, асран хамгаалагчдад харагдахуйц газар сануулга, зурагт хуудас байршуулах);

- Хүүхэд цэцэрлэгт орж гарах үед санамсаргүй байдлаар гадна талбай, шат, хашаа, шал, хаалганы бариул зэргээс гэмтэж, бэртэх, халтирахаас урьдчилан сэргийлэх;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхдээ цэцэрлэгт нь хүргэж өгөх, авах зэрэгт заавал зөвшөөрсөн хаалгаар орж гарч байх, үүнийг хэвшил болгох; (Жишээлбэл, зарим эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхдийн хамт яарч сандрах, орох, гарах хаалга нь өөрт нь хол байх зэргээс шалтгаалан хашаа давж орж, гарах тохиолдолд гэмтэж бэртэх нөхцөлийг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ хүүхдэд буруу үлгэр дууриал болно).
- Цэцэрлэгийн гадна орчин нь ногоон байгууламжтай, цэвэрхэн, халтиргаа гулгаагүй байх;¹⁰
- Хичээл, сургалтын хугацаанд эцэг, эх, асран хамгаалагч, иргэн, аж ахуйн нэгж нь аливаа баяр ёслол, төрсөн өдөр, буяны цайллага нэрийдлээр хүүхдэд гаднаас хоол, бэлэн бүтээгдэхүүн, амттан, ундаа зэргийг өгөхийг хориглож, хяналт тавих;
- Хүүхэд хүссэн үедээ ус, шингэн зүйл уух боломжтой байх. (хүүхдийн хэрэглэж байгаа ус нь шүүсэн болон буцалгаж хөргөсөн ус байна);
- Цэцэрлэгийн байранд хүүхдийн сэтгэл санаа, аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй үйл ажиллагааг зохион байгуулахгүй байх (цэцэрлэгийн болон багш ажилтнуудын баяр, тэмдэглэлт үйл явдал, цайллага, олон нийтийг хамарсан сургалт сурталчилгааны үйл ажиллагаа, хурал зөвлөгөөн гэх мэт);
- Цэцэрлэгийн хашаанаас гарсан тохиолдолд хүүхдээ хамгаалах нь эцэг, эх, асран хамгаалагчийн үүрэг хариуцлага болохыг албан ёсоор баталгаажуулах (жишээлбэл, байгууллагын дотоод дүрэм, эцэг эхтэй байгуулах гэрээнд тусгах. Хүүхэд эцэг, эх, асран хамгаалагчийн хамт цэцэрлэгийн хашаанаас гарснаар хүүхэд хамгааллын асуудалд эцэг, эх асран хамгаалагчийн үүрэг болно. Хүүхдийг эцэг эх, насанд хүрэгчдийн гарт хүлээлгэн өгнө);
- Цэцэрлэгийн хүүхдийг эцэг, эх, асран хамгаалагчаас бусад хүн,

¹⁰ Эрүүл ахуйн тухай хуулийн 4.4.3

насанд хүрээгүй хүүхдээс хүлээж авах, хүлээлгэж өгөхгүй байх, хүүхдийг харгалзах хүнгүй цэцэрлэгээс гаргахгүй байх (хүүхдийг ахуйн болон зам тээврийн осол гэмтэл төдийгүй, мөлжлөгийн аливаа хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх нэг арга зам болно);

Жишээ:

Багш цэцэрлэг тарах үеэр хүүхдүүдийг хувцаслан үүдний жижүүрт даатган үлдээж, багш ангид орж бусад ажлаа амжуулдаг байна. Энэ хугацаанд хүүхдүүдийг эцэг эхчүүд нь авдаг. Нэг удаа эцэг эхчүүд хүүхдээ ирж аваад дууссан байв. Нэгэн аав ирж охиноо авах гэтэл охин нь байхгүй, ганцаараа гэртээ харихаар гарч яваад төөрсөн тохиолдол гарч байсан. Ашгүй аав нь хайж олж чадсан. Үүнээс хойш багш энэ байдлаа зассан гэжээ.

(Цэцэрлэгийн багшийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- “Гараасгарт” гэсэн зарчмыг байнга баримтлан хүүхдийг ямар ч тохиолдолд өөр ажил үүрэг бүхий хүнд даатган үлдээхгүй байх;
- Хүүхэд хэдийгээр ойр гэртэй, хажуугийн байшинд байсан ч бие даалган, ганцааранг нь явуулахгүй байх, ах, эгч нарт нь ч хүлээлгэж өгөхгүй байх;

Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтны албан тушаалын тодорхойлолт, шинэ ажилтныг сонгон шалгаруулахад хүүхэд хамгааллын бодлогын үзэл санааг тусгасан шалгуурыг оруулах

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүний нөөцийн бодлого, сонгон шалгаруулалт, албан тушаалын тодорхойлолтод хүүхэд хамгааллын асуудлыг тусган ажиллана.

Хүний нөөцийн бодлого дахь хүүхэд хамгааллын асуудалд удирдлага нь дор дурдсан зүйлийг анхаарч ажиллана.

- Цэцэрлэгийн бүхий л орчинд хүүхэд хамгааллын чиглэлээр тусгасан эсэхэд хяналт үнэлгээ хийх үүрэгтэй ажилтантай байх;
- Тухайн ажилтан эзгүй байх үед багийн гишүүдээс хэн нэгэн нь ажил үүргийг нь хариуцан ажиллах;
- Шинээр багш, ажилтан сонгон шалгаруулахдаа хүүхэд хамгааллын бодлогын үзэл санаа бүхий шалгуурт нийцүүлэх; Энэ нь дараах алхмуудаар хэрэгжинэ. Үүнд:
  - Цэцэрлэг нь багш, ажилтныг сонгон шалгаруулахаас өмнө

албан тушаалын тодорхойлолтод хүүхэд хамгааллын бодлогын баримт бичгээс холбогдох заалтыг тусгасан байна.

- Албан тушаалын тодорхойлолтыг боловсруулахдаа тухайн ажлын байрны үүрэг, хариуцлагад дүн шинжилгээ хийж хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах асуудлууд болон тухайн ажилд гарах эрсдэлүүдийг бодолцож үзсэн байна.
- Шаардлага хангаж буй ажил горилогч нарт өгч буй мэдээлэлдээ хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах байгууллагын үүргийн талаар тусгана.
- Ажлын байрны шалгуур эсвэл анкетад архи, тамхи, мансууруулах бодисоос хамааралгүй байх, хүүхдийн эрхийн зөрчилд холбогдоогүй байхыг тусгана.
- Тухайн хүний өмнө нь гаргаж байсан хэрэг зөрчил, эсвэл шийдэгдээгүй ёс зүйн арга хэмжээний талаар мэдээлэл авч, мэдээллийг албан хаагчийн анкетад хавсаргана.
- Тухайн ажил горилогчийн өмнөх ажлын туршлага болон хүүхэдтэй ажиллахад тохиромжтой эсэх талаар өмнөх ажил олгогч болон бусад хүмүүсийг оролцуулан нийт 2-оос доошгүй хүнээс тодорхойлолт авна¹¹.
- Багш, ажилтныг сонгон шалгаруулж авахдаа мэдлэг, чадвар, туршлагыг нь үнэлэхээс гадна ярилцлага хийнэ. Ярилцлага нь ажилд орох гэж байгаа хүний сэтгэцийн эрүүл мэнд, хүүхэдтэй ажиллах, харилцах эв дүйтэй эсэхийг нь үнэлэхэд чиглэнэ. Ярилцлагад цэцэрлэгийн болон орон нутгийн хүүхэд хамгааллын багийн төлөөлөл, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчийг оролцуулж болно. Ярилцлага хийж байгаа хүмүүс тодорхой шалгуурын дагуу үнэлгээ тавина.
- Ярилцлагын үйл явцыг маш сайн төлөвлөж, ярилцлага авч байгаа хүмүүс нь хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах, сайн туршлагын талаар холбогдох туршлага мэдлэгтэй эсэх талаар анхаарна.
- Хүүхэд хамгааллын талаар тухайн хүний хандлага болон үнэт зүйлийг гаргах тодорхой асуултуудыг ярилцлагад оруулна. Хүүхдийг хамгаалах талаар хийсэн ажлын тодорхой жишээ байгаа эсэх, үүнээсээ юу суралцсан, одоо байгаа ажилд нь энэ нь хэрхэн нөлөөлсөн бэ гэх мэтээр асууж болно.

¹¹ Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөл. (2018) Хүүхэд хамгааллын бодлогын жишиг баримт бичиг

- Шалгуур бүхий ярилцлагын үнэлгээний хуудсыг оролцож байгаа хүний тоогоор урьдчилан бэлтгэсэн байна.

Ярилцлагын үнэлгээний хуудасны дагуу ярилцлагын асуултыг бэлдэнэ. Ярилцлагын хугацаа ойролцоогоор 20-25 минут байна.

Ажил горилогчийн хувьд ярилцлага нь сэтгэлийн түгшүүр үүсгэх магадлалтай тул түгшүүрийг намжаахын тулд ярилцлагыг хөтлөн явуулагч нь нөхөрсгөөр мэндлэх, харилцааны найрсаг уур амьсгалыг бүрдүүлэхийг хичээх нь зүйтэй.

Цэцэрлэг нь хүүхдийн эрхийг зөрчсөн, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн нь батлагдаж нотлогдсон, үүний улмаас арга хэмжээ тооцогдсон багш, ажилтныг хүүхдийн цэцэрлэгт ажиллуулахгүй байх

ЗӨВЛӨМЖ

Багш, ажилтныг шинээр ажилд авахдаа хүүхдийн эрхийн зөрчилд холбогдож байсан эсэхийг тогтооно.

- Хүүхдийг бүлэг, танхимд, гадна талбайд, олон нийтийн үйл ажиллагааны үед (жишээлбэл, үзвэр үзэх, гудамжаар зугаалах, өөр газарт зорчих үед) хараа хяналтгүй орхисноор хүүхэд бэртэл, гэмтэл, осолд өртөх, алдагдах;
- Хүүхдийг тарахад нь эцэг, эх, асран хамгаалагчаас бусад хүнд хүлээлгэж өгснөөр хүүхэд хүчирхийлэлд өртөх;
- Цэцэрлэгт хүүхдүүд бие биеэ дээрэлхэх, цохих, өшиглөх гэх мэт үйлдэл хөдөлгөөнийг хориглоогүй, хяналт тавиагүйгээс бие биеэ гэмтээх тохиолдол гарах;
- Хүүхэд эрүүл мэндийн хувьд хэвийн бус, бэртэж гэмтсэн тохиолдолд эцэг эх, эмч, эмнэлгийн байгууллагад мэдэгдэж хариу арга хэмжээ аваагүйн улмаас хүүхэд хохирсон байх;
- Хүүхэд гэр бүл, асран хамгаалагч, бусад хүмүүсийн зүгээс аюулд өртөх эрсдэл байна гэдгийг мэдсэн хэдий ч Хүүхэд хамгааллын баг болон холбогдох ажилтан, байгууллагад мэдээлж урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ аваагүйн улмаас хүүхэд ямар нэгэн хүчирхийллийн хэлбэрт өртсөн байх;
- Бусад тохиолдол

- Багш, ажилтан нь дээрх алдаа дутагдлыг гаргасан тохиолдолд хариуцлага тооцож, цаашид хүүхдийн цэцэрлэгт үргэлжлүүлэн ажиллах боломжгүй юм. Иймд цэцэрлэг нь багш, ажилтантай байгуулах хөдөлмөрийн гэрээнд дээрх болзошгүй нөхцөл байдлыг зайлшгүй тусгах нь зүйтэй.

Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагч болон түнш байгууллагуудтай хийх гэрээ болон холбогдох баримт бичигт хүүхэд хамгааллын холбогдох асуудлыг тусгаж хэрэгжүүлэх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтантай хийх хөдөлмөрийн гэрээнд болон хамтран ажилладаг түнш байгууллагуудтай хийх үйл ажиллагааны гэрээнд хүүхэд хамгааллын холбогдох асуудлыг заавал тусгана.

Цэцэрлэгийн удирдлага нь хүүхэдтэй холбоотой гэрээ байгуулах ямар ч нөхцөлд хүүхэд хамгааллын холбогдох асуудлыг тусгахдаа дор дурдсан арга хэмжээг хэрэгжүүлээрэй.

- Урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээтэй холбоотой сургалтад хамрагдах, мэдээлэл зөвлөгөө, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж ажиллах;
- Мэдээлэл хүлээн авах, шилжүүлэх, холбон зуучлах, хүүхэд хамгааллын ёс зүйн дүрмийг биелүүлэх тухай тусгах.¹²
- БСШУС-ын сайдын А/506 дугаар тушаалаар батлагдсан “Цэцэрлэгийн хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчтэй байгуулах гэрээний үлгэрчилсэн загвар”-ын дагуу бүх хүүхдийн эцэг, эх асран хамгаалагчтай гэрээ байгуулна. Үүнд:
  - Хүүхдийн өсөлт хөгжилд эцэг эх-багш-хүүхэд гэсэн гурвалсан холбоо чухал тул эцэг эх, асран хамгаалагчийн үүрэг хариуцлага ухамсрыг дээшлүүлэх, хүүхдийн сайн сайхны төлөө цэцэрлэг, багштай хамтран ажиллах үйл ажиллагааг дэмжих, хүүхдийн хөгжилд эцэг эх, асран хамгаалагчийн оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд эцэг эхтэй гэрээ байгуулна.
  - Хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчтай хийх гэрээг хичээлийн шинэ жилийн эхний 2 дахь 7 хоногийн дотор хийсэн байна.

¹² Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөл (2018) Хүүхэд хамгааллын бодлогын жишиг баримт бичиг, УБ

- Гэрээнд эцэг эх, асран хамгаалагч, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллага хүүхдийн өмнө хүлээх үүрэг хариуцлагыг тодорхой тусгаж өгсөн байгааг анхаарна.
- Хүүхдийн эцэг, эх нь хамт амьдарч байгаа тохиолдолд заавал эцэг эхтэй гэрээг байгуулна.
- Тодорхой шалтгаанаар эцэг эх нь хамт амьдрахгүй, гадаад улс оронд байгаа зэрэг нөхцөл байдлаас үүдэлтэй хүүхэдтэйгээ хамт амьдрах боломжгүй, өнчин гэх мэт тохиолдолд бүлгийн багшийн зүгээс шалтгааныг нь мэдэж, хүүхдийн албан ёсны асран хамгаалагчтай биечлэн гэрээг байгуулна.
- Хэн нэгэн хүнээр дамжуулах, жишээлбэл, хүүхдээр нь, таньдаг хүнээр нь, үүдний жижүүрээр дамжуулан гэрээг байгуулахаас татгалзаарай.
- Гэрээг байгуулахаас өмнө гэрээ байгуулагч тал болох эцэг, эх, асран хамгаалагч нь заавал уншин танилцаж, хүлээн зөвшөөрснөөр гэрээнд гарын үсэг зурж баталгаажуулна.

Цэцэрлэг нь хүүхдийн амь нас, аюулгүй байдалд хохирол учруулж болохуйц аливаа үйл ажиллагаа, арга хэмжээнд хүүхдийг оролцуулахгүй байх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэг болон цэцэрлэгээс бусад орчинд хүүхдийн оролцох гэж буй аливаа үйл ажиллагаа, арга хэмжээний эрсдэлт нөхцөл байдлыг тооцож хүүхдийг оролцуулах эсэхийг шийднэ.

Цэцэрлэгийн удирдлага, багш, ажилтан нь хүүхэд оролцох үйл ажиллагааны эрсдэлт нөхцөлийг тооцон үзэхдээ дараах зүйлийг харгалзан үзээрэй.

- Цэцэрлэг болон цэцэрлэгээс бусад орчинд хүүхдийг оролцуулах аливаа үйл ажиллагааны талаар цэцэрлэгийн удирдлагад албан ёсоор мэдэгдэж зохих зөвшөөрлийг авах;
- Зөвшөөрлийг олгохдоо тухайн үйл ажиллагаа нь хүүхдийн амь нас, эрүүл мэнд, сэтгэл санаа, хөгжил, хүмүүжил, төлөвшилд сөргөөр нөлөөлөхгүй, эерэг үр дүнтэй байхад анхаарах;
- Цэцэрлэгийн удирдлага нь хүүхдийн оролцож байгаа тухайн үйл

ажиллагаа, арга хэмжээний бүхий л явцад албан ёсны хяналт тавьж, мэргэжлийн удирдлагаар хангах;

- Хүүхдийг ямар нэгэн шашны үйл ажиллагаанд оролцуулахгүй байх;
- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийг ямар нэгэн арилжааны зар сурталчилгаанд оролцуулахгүй байх;
- Цэцэрлэг болон цэцэрлэгээс гадна орчинд хүүхдийг улс төрийн зорилготой сурталчилгаанд оролцуулахгүй байх.

Цэцэрлэг нь хүүхдийг хэвлэл, мэдээлэл, цахим орчин дахь хүчирхийллийн аливаа хэлбэрээс хамгаалж, урьдчилан сэргийлэх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэг нь хүүхэд болон хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчийг хэвлэл, мэдээлэл, цахим орчин дахь хүчирхийллийн аливаа хэлбэрээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах талаар дотоод журамд тусгасан байна.

Цэцэрлэгийн удирдлага, багш, ажилтан нь хүүхдийг хэвлэл мэдээлэл, цахим орчны хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд нэн тэргүүнд дараах асуудалд анхаарч ажиллаарай.

- Багш хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчтай харилцах нэг арга нь цахим мэдээллийн хэрэгсэл бөгөөд ашиглаж байгаа зорилго нь тодорхой байх;
- Цахим мэдээллийн хэрэгслээр тараагдаж байгаа мэдээлэл нь цэцэрлэгийн үйл ажиллагаа болон үйлчилгээтэй холбоотой байх;
- Цахим мэдээлэл нь хүүхдэд бус зөвхөн хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдад хандсан байх;
- Цэцэрлэгийн багш, ажилтнууд хүүхдийн фото зураг, хүүхдийн хувийн амьдрал, хэв маяг, хувийн нууц бүхий мэдээллийг фейсбүүк, сошиал сүлжээнд байршуулах нь эрсдэлтэй гэдгийг ухамсарлах;
- Хүүхдийн мэдээллийг бусад хүмүүст бус зөвхөн хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдад өгөх;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчдад зориулсан цахим сүлжээний группт хүүхэд бүрийн мэдээлэл, ялангуяа эмзэглүүлж болзошгүй мэдээ,

мэдээллийг тавих нь гэр бүл дэх хүчирхийллийн шалтгаан болох тул хүүхэд сэтгэл санааны дарамтад орох магадлал өндөр байдгийг санах;

- Эцэг эх, асран хамгаалагчдад өөрийн хүүхдээ цахим орчин дахь хүчирхийллийн хэлбэрээс хамгаалах талаар зөвлөн туслах; Жишээ нь: хүүхдийнхээ фото зураг, мэдээллийг фейсбүүк сошиал сүлжээнд байршуулах нь эрсдэлтэй болох талаар таниулах, садар самуун, хүчирхийллийн агуулгатай мэдээ, мэдээлэл, кино, зар сурталчилгаа, цахим тоглоомоос хүүхдийг хамгаалах талаар зөвлөж ажиллана. Эцэг эх, асран хамгаалагчдад өгсөн зөвлөгөө мэдээллийнхээ талаар цаг хугацаатай нь тусгайлан тэмдэглэж хэвших, үүнийг ажлын тайлан, илтгэх хуудас бичихдээ оруулж хэвших;
- Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд тавигдсан садар самуун, хүчирхийлэл, хорт зуршилтай холбоотой мэдээ, мэдээлэл, кино, зар сурталчилгаанаас хүүхдийг хамгаалах.

Хүүхэд, хүүхдийн эцэг, эх, гэр бүлтэй холбоотой мэдээллийг олон нийтийн сүлжээнд нийтлэхгүй байх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэг нь хүүхэд, хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч, гэр бүлтэй холбоотой мэдээллийн нууцлалыг хадгална.

Цэцэрлэгийн удирдлага, багш, ажилтан нь үйл ажиллагааны явцад санамсаргүй байдлаар хүүхэд, түүний гэр бүлийг хэвлэл мэдээлэл, цахим орчин дахь хүчирхийлэлд оруулах эрсдэлтэйг ухамсарлаж дараах асуудалд мэдрэмжтэй хандаарай.

- Цэцэрлэгийн хүүхдийн фото зураг, хүүхдийн талаарх мэдээллийг нэр, хаягтайгаар олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, ном, төслийн тайлан, зөвлөмж, бусад бүтээл, зурагт хуудасд гаргахгүй байхад анхаарах, гаргах тохиолдолд эцэг эх, асран хамгаалагчаас заавал зөвшөөрөл авсан байх;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд оролцсон зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа, арга хэмжээ, хүмүүнлэгийн үйл ажиллагааны үеэр хүүхдийн нэр хүндийг эрхэмлэн тэдний фото зураг болон нэр хаягтай мэдээлэл, гэр бүлийн амьдрал ахуйг харуулсан зураг,

дүрс, дуу бичлэг хийх, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, зурагт самбарт мэдээлэхгүй байх;

- Хэрэв зураг авах, дүрс, дуу бичлэг хийх зайлшгүй шаардлагатай бол хүүхдээс өөрөөс нь, эцэг эх, асран хамгаалагчаас, байгууллагаас зөвшөөрөл авахдаа мэдээллийн ямар хэрэгсэлд, ямар зорилгоор хүүхдийн фото зураг, мэдээлэл тавихыг тайлбарлаж хэлсэн байх;
- Хүүхдийн фото зураг, мэдээллийг тавих бол мэдээлэл нь нийгмийн эерэг хандлага, үйл ажиллагааг таниулсан, хүүхдийн нэр хүндэд эерэгээр нөлөөлөх зорилго, агуулга, хэлбэртэй байхыг шалгуур болгох;
- Хүүхдийн фото зураг, бүтээлийг сургалт, судалгааны зориулалтаар багш, цэцэрлэг, боловсрол, судалгааны байгууллагын хэн нэгэн албан тушаалтан ашиглах тохиолдолд эцэг эх, асран хамгаалагчаас бичгээр зөвшөөрөл авах;
- Цэцэрлэгийн хүүхдийн эмзэг байдлыг олон нийтийн мэдээллийн хэрэгсэл, зурагт хуудас зэрэгт байршуулахыг хориглох (Жишээлбэл, өвдсөн хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй, гэр бүл, орчны нөхцөл байдлын талаарх мэдээлэл, хүүхэд хувцасгүй эсвэл таатай биш хувцас, дүр төрхтэй байх үеийн зураг гэх мэт);
- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн бол хүүхдийн асран хамгаалагчдын нэр төр, аюулгүй байдал, эрх ашигт хүндэтгэлтэй хандаж хүүхдийн, эцэг эх, асран хамгаалагчийн фото зураг, дүрс, дуу бичлэгийг олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацахгүй байх;
- Хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч нь өөрөө зөвшөөрөөгүй бол тэдний фото зураг, дүрс, дуу бичлэгийг олон нийтэд тараахгүй байх үүргийг цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, багш, ажилтан хүлээнэ. Эцэг эх, асран хамгаалагчаас зөвшөөрөл авахдаа зорилго, агуулга, ямар мэдээллийн хэрэгсэл, ном, товхимол, бүтээлд байрлуулахыг нь заавал танилцуулах;
- Хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн байж болзошгүй талаарх мэдээллийг зохих ёсны үүрэг хариуцлагатай байгууллага, хүмүүст мэдэгдэн тодруулан баталгаажуулахгүйгээр олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр цацах, хүүхдээр өөрөөр нь асууж яриулах гэх мэт дүрс, дуу бичлэгийг тавихгүй байх. Баталгаагүй мэдээлэл нь цэцэрлэгийн

байгууллага, багш, ажилтны нэр хүндэд халдсан байхаас гадна дам байдлаар хүүхдийн эсрэг чиглэсэн байж болзошгүй тул анхаарах;

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь энэ талаарх ойлголтыг хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүргэх ажлыг зохион байгуулах.

3.2 Мэдээлэл, зөвлөгөө, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж ажиллах

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь багш, ажилтнууд болон эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүүхдийн эрх, хөгжил, хамгаалал, хүмүүжлийн эерэг арга зэрэг чиглэлээр сургалт явуулж, мэдээлэл зөвлөгөө, арга зүйн дэмжлэгээр тогтмол хангаж ажиллах юм.

Цэцэрлэг нь хүүхдийн хөгжлийн онцлог, ялгаатай байдал, эмзэг байдлыг харгалзан аюулгүй орчин бүрдүүлж ажиллах

А. Цэцэрлэгийн багш, ажилтнуудад мэргэжил арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь багш, ажилтнуудад ялангуяа бүлгийн багш нарт хүүхдийн эрхийг хамгаалах, бага насны хүүхдийн танин мэдэхүй, сэтгэлийн хөдөлгөөн-харилцааны хөгжлийн онцлог, нийгмийн ялгаатай бүлгийн хүүхэдтэй ажиллах, тэдний аюулгүй байдлыг бүрдүүлэх талаар арга зүйн дэмжлэг үзүүлнэ.

Цэцэрлэгийн удирдлага, хүүхэд хамгааллын баг нь багш, ажилтны хүүхэд хамгааллын талаарх мэдлэг, чадвар, хандлагыг дэмжихдээ дараах мэдээллийн дагуу ажиллаарай.

- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийн хөгжлийн онцлог, ялгаатай байдлыг ойлгож хүндэтгэсэн эерэг уур амьсгал-соёлыг төлөвшүүлэх. Үүнд:
  - Дэмжлэг үзүүлж ажиллах;
  - Зөрчил үүсгэж буй асуудлыг олж харах /тодорхойлох;
  - Багш, ажилтан, эцэг, эх, асран хамгаалагчийн хэрэгцээг тодорхойлох;
  - Арга зүйн дэмжлэгийн зорилго, зорилтыг тодорхойлох;

- Хамтран ажиллах байгууллага, хүмүүсээ тодорхойлох;
- Арга зүйн дэмжлэгийн арга, хэлбэрээ тодорхойлох;
- Арга зүйн дэмжлэгийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө боловсруулах;
- Арга зүйн дэмжлэгийн үйл ажиллагааны агуулга, материал хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулах;
- Үйл ажиллагааг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх;
- Үйл ажиллагааны үр дүнг үнэлэх гэсэн үе шатын дагуу явагдана.
- Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь давагдашгүй байгалийн хүчин зүйл, гамшиг, ослын үед авах арга хэмжээ, хүүхэд бэртэж гэмтсэн тохиолдолд үзүүлэх анхан шатны мэдлэг чадвартай байх;
- Хүүхэд хамгааллын баг нь хүүхдийн бие махбод, сэтгэл санааны аюулгүй байдлыг хангаж ажиллахдаа хүүхдийн эмзэг байдлыг харгалзан үзэх арга зүйн дэмжлэгийг багш, ажилтнуудад тусгайлан олгох.

Хүүхдийн хөгжлийн онцлогийн талаар мэдээлэл арга зүйн дэмжлэг нь дараах агуулгатай байна. Үүнд:

- Хүүхдийн хөгжил нь бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн цогц бүрдэл бөгөөд харилцан бие биедээ нөлөөлж байдаг гэдгийг багш ажилтнууд ойлгох, (Жишээлбэл, хүүхдийн хөдөлгөөнийг хэт хорих нь оюун ухааны хөгжилд нь сөрөг нөлөө үзүүлэх, сэтгэлийн хөдөлгөөн, харилцаа, зан төлөвийн эерэг хандлага нь хүүхдийн танин мэдэхүй, бие бялдрын хөгжилд сайнаар нөлөөлөх);
- Хүүхдийн хөгжил нь нас зүйн нийтлэг онцлогтой байхаас гадна хүүхэд бүр хувийн онцлог ялгаатай болох;
- Хүүхэдтэй шууд харилцаатай багш, ажилтан нь хүүхдийн бусдаас ялгаатай өвөрмөц онцлогийг (бие бялдар, танин мэдэхүй, нийгэмшлийн хөгжлөөр) хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх, сургалт, үйл ажиллагаандаа харгалзан үзэх;

Хүүхэд амьдралын боломж, өрхийн орлогын ялгаа, эрүүл мэндийн байдал, хөгжлийн бэрхшээл зэргээс үүдэн сэтгэл санааны дарамтад өртөх магадлалтай. Жишээлбэл, ажилгүйдэл, ядуурал бүхий гэр бүлд өсөж байгаа хүүхэд сургалтын хэрэглэгдэхүүн, хувцас, ахуйн хэрэгсэл гэх мэт амьдралын зайлшгүй хэрэгцээтэй зүйлээр дутагдахаас гадна

эцэг эхийн зүгээс анхаарал халамж хангалтгүйгээс сэтгэл санааны дарамтад өртөх магадлал өндөр байдаг. Дутуу дулимгийн мэдрэмж үүссэнээр хүүхэд өөрийгөө бусдаас доогуур, азгүй, чадваргүй, хэнд ч хэрэггүй хүүхэд мэтээр үзэн өөртөө итгэх итгэлгүй байдал бий болж идэвхгүй, оролцоогүй байхаас гадна түрэмгий, стресстэй, хайхрамжгүй зан төлөвтэй байж болзошгүй. Энэ нь хүүхдийн хөгжилд хоцрогдлыг бий болгох аюултай юм. Үүнийг багш, ажилтан ойлгож харилцах, хүүхдэд дутуу дулимгийн мэдрэмж төрөхөөс урьдчилан сэргийлэх мэдлэг чадвартай байна.

Б. Гэр бүлийг дэмжиж ажиллах

ЗӨВЛӨМЖ

Хүүхэд хамгааллын баг нь цэцэрлэгийн багш ажилтнуудад хүүхдийн хөгжил, хамгааллын талаар мэдээлэл зөвлөгөө өгч ажиллахын сацуу эцэг, эх, асран хамгаалагчдад хүүхдийн хөгжлийн онцлог, хүүхдийн эсрэг шийтгэл хүүхдэд бие махбод, сэтгэцийн эрүүл мэндэд ноцтой хор хөнөөл учруулдаг талаар болон түүнээс татгалзах, урьдчилан сэргийлэх арга замын талаар сургалт, сурталчилгаа, мэдээлэл зөвлөгөө тогтмол өгч ажиллана.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, эсхүл багш, ажилтан нь хүүхэд хамгааллын асуудлаар гэр бүлийг дэмжиж ажиллахдаа дараах асуудалд анхаарч ажиллаарай.

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь Хүүхдийн хөгжлийн онцлог, зан төлөвийн талаарх зөв мэдлэгийг эцэг, эх, асран хамгаалагчдад олгох үйл ажиллагааг тогтмол зохион байгуулах. Энэ нь хүүхдийнхээ гаргаж байгаа зан аашийг эерэгээр харах, хүмүүжлийн эерэг арга хэрэглэх хандлага, зан үйлийг бий болгоно.
- “Хүүхэд хамгааллын бодлого”-ын баримт бичиг, холбогдох зөвлөмжийг ханын самбар зэрэг байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцогч талууд, эцэг эх, асран хамгаалагчдад харагдахуйц газар байрлуулан сурталчлан таниулах;
- Хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтнууд нь хүүхэд хамгааллын талаар гэр бүлд мэдээлэл зөвлөгөө өгөх чадвартай байх. Эцэг эх нь хүүхдээ урамшуулан харилцах, ямар нэгэн зүйлд шууд татгалзах, хориглохын оронд тайлбарлаж өгөх, эелдэг үгээр харилцах арга барил болон гэр бүлийн эерэг уур амьсгал, хүүхэд

эцэг эхтэйгээ хамтдаа байх, эцэг эхийн хайр халамж хүүхдийн хөгжилд хэрхэн ач холбогдолтой, нийгэм, ахуйн хүрээнд хүүхдийн аюулгүй байдалд хяналт тавьж, хамгаалах талаар ойлголт чадварыг эцэг эх, асран хамгаалагчдад олгохыг хичээн ажиллах. (эцэг, эхийн уулзалт, зөвлөгөө, цахим сүлжээ, мэдээллийн самбар гэх мэтээр сурталчлан таниулахаас гадна эцэг эхчүүдэд ганцаарчилсан зөвлөгөө өгөх хэлбэртэй байж болно.)

Сайн туршлага

Багш эцэг эхтэй харилцах дэвтрийг өргөн ашигладаг олон улсын туршлага байдаг.

Япон улсад цэцэрлэгийн багш нь харилцах дэвтэртээ хүүхдийн сэтгэл санааны байдал, харилцаа, идсэн хоол, ус уусан эсэх, хэдэн удаа, хэрхэн тоглосон, ямар зан ааштай байсан, хэдэн удаа бие зассан, унтсан эсэх, хэдэн цаг унтсан гэх зэрэг бүхий л үйл явцыг бичдэг ба эцэг эхчүүдийг ч мөн гэртээ хүүхдийн сэтгэл санаа ямар байсан, ямар үйлдэл хийсэн, хэрхэн тоглосон, биеийн эрүүл мэндийг ажигласан эсэх, хэдэн удаа бие зассан, хэдэн цагт унтсан боссон гэх мэтээр бүхий л үйл явцыг дэвтэрт бичиж багшид өгдөг байна.

Энэ нь хүүхдийг хамгаалах, хөгжүүлэх, асрах таатай орчныг бүрдүүлэхээс гадна эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхдээ ажиглах анхаарал тавьж сургадаг сайн талтай ажээ.

(Японд амьдардаг монгол хүний ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- “Боломжтой бол харилцах дэвтэр” ажиллуулах;
- Тухайн харилцах дэвтэрт хүүхдийн талаарх мэдээллийг боломжийн хэрээр бичих; өөрийн ажлын ачаалал боломждоо тохируулан 7 хоног, эсвэл 14 хоногт ажиглагдсан онцлог зүйлийг бичих;
- Мөн хүүхдийн сонирхол, чадвар, цаашид хүүхдийн хөгжлийг дэмжих, хэрхэн харилцах талаарх мэргэжил арга зүйн зөвлөгөө өгөх;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчидтай ойр ажиллаж, санал авч болох юм.

● Эцэг эхчүүдэд тулгамддаг асуудал

Цэцэрлэгийн насны хүүхэд насанд хүрэгчдийн буруу харилцаанаас үүдэн хүчирхийлэлд өртөх нь амьдралд элбэг байдаг. Амьдралд тохиолдсон жишээнээс харахад дараах нийтлэг байдал ажиглагдаж байна.

- Бусад хүүхэдтэй, ах дүүстэйгээ тоглож байх үедээ тоглоом булаалдах нь эцэг эхчүүдийн уур бухимдлыг төрүүлдэг.
- Хүүхдүүд цэцэрлэг дээрээ тоглоом булаалдаж хоорондоо зөрчилдөх нь багшийн тэвчээрийг алдагдуулах нь бий.
- Хүүхэд айлаас, цэцэрлэгээсээ тоглоом “хулгайлах” явдал нь ихэнхдээ эцэг эхчүүдийн бухимдлыг үүсгэдэг.

Эдгээр нь хүүхдийн “би” гэх үзэл, төрөлхийн өмчлөх, миний гэсэн үзэлтэй холбоотой болохыг насанд хүрэгчид ухаарах нь чухал юм.

- Хүүхдийн дүрслэн бодох чадвар хөгждөг тул хүүхэд төсөөлөн бодох, ургуулан бодсоноос “худлаа ярих” тохиолдол байж болно. Энэ нь мөн л насанд хүрэгчдийг бухимдуулахад хүргэх нь бий.
- Хүүхдийн танин мэдэхүйн хөгжилтэй холбоотойгоор юмсыг сониучирхах тоглоомоо эвдэх, юм хагалах зэрэг үйлдлийг хийснээр шийтгүүлдэг нь нийтлэг.
- Мөн бие даасан мэдрэмж хөгжихтэй холбоотойгоор уурлан ундууцах, зөрүүдлэх гэх мэт сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнийхөө төлөө шийтгүүлдэг. Гэтэл энэ нь ялангуяа 3-4 насанд нийтлэг ажиглагддаг насны хямралтай холбоотой үйлдэл юм.

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Эдгээр тохиолдолд хүүхдийг буруутгах, орилж хашхирах зэрэг нь хүүхдийн аюулгүй мэдрэмжийг үгүй хийж, хүүхэд аймхай, хулчгар, шийдвэр гаргах чадваргүй, өөртөө итгэлгүй, түрэмгий, асуудлыг хүчээр шийддэг, бусадтай харилцах чадвар дутмаг хүн болж өсөх, цаашилбал уураг тархины хөгжлийг саатуулах нөлөө үзүүлэх магадлал өндөр;
- Иймд учир шалтгааныг хүүхдээс тайван хүлээцтэй асууж, бусадтай тоглоомоо хуваалцах нөхөрсөг зан төлөвийг төлөвшүүлэхийг эрмэлзэх, сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөө зохицуулах талаар ойлгуулах нь ирээдүйд хамтач, бие даасан, тайван, асуудалд бодитоор ханддаг, өөртөө итгэлтэй, зан төлөв, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө зохицуулах чадвартай нэгэн болж өснө гэдгийг ухаарах;
- Хүүхдийн танин мэдэх хүслийг нь дэмжих;
- Хүүхдийн гаргаж байгаа ааш зан насанд хүрэгчдийг дуурайдаг учраас анхаарах;
- Зарим эцэг эхчүүд “хүүхдэд алганы амт үзүүлэх”, “сайн хашраах”, бид буруу зүйл хийгээд эцэг эхээсээ алганы амт хүртэж л байсан, ингэснээр муу хүн болоогүй гэх мэтээр ханддаг хандлагыг нь өөрчлөх;
- Хүүхдийг хайр халамжаар дүүрэн өсгөж, бусадтай найрсаг харилцаатай, бусдыг хүндэтгэсэн хүн болгож өсгөх талаар зөвлөн туслаарай.

Хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдад зориулсан харилцах дэвтэр ашиглах, захидал бичих хэлбэрээр хүүхдийнх нь хөгжлийн онцлог, хүүхдийнхээ хөгжлийг хэрхэн дэмжих талаар зөвлөгөө өгч ажиллах боломжтой. (Жишээлбэл, улиралд хэд хэдэн удаа байж болно. Олон улсын туршлагыг судалж өвөрмөц хэлбэр арга зүйг нэвтрүүлж болохыг бодоорой.) Эцэг эхчүүдэд зориулсан асуулт, хариултын булан ашиглах боломжтой юм. Хүүхдийн хүчирхийлэл, үл хайхралд хүргэдэг эрсдэлт хүчин зүйлсийг тооцон, түүнийг бууруулахад чиглэсэн тохиромжтой мэдээлэл, зөвлөгөө өгч ажиллах. Ингэхдээ мэргэжлийн байгууллага, мэргэжлийн хүнтэй хамтарч ажиллаж болно.

В. Хүүхдийг шийтгэхээс зайлсхийх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн орчинд багш, ажилтан нь хүүхдэд бие махбод, сэтгэл санааны шийтгэл үзүүлэхийг хориглоно. Хүүхдэд бие махбод ба сэтгэл санааны шийтгэлийн хэлбэрийг хэрэглэх нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн илрэл төдийгүй хүүхдийн бие махбод, сэтгэл зүйд эргэж нөхөгдөшгүй хор хөнөөл учруулдаг. Ялангуяа бага нас нь хүний хөгжлийн суурь үе тул энэ насандаа авсан сэтгэл зүйн гэмтэл нь насан туршид сөрөг үл мөрийг үлдээдэг.

Хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтан нь хүүхдэд бие махбод, сэтгэл санааны шийтгэл үзүүлэхгүй байхад анхаарлаа хандуулж ажиллаарай.

- Багш, ажилтны зүгээс хүүхдэд ямар нэгэн шийтгэл үзүүлэх нь ихэнхдээ сэтгэл зүйн шалтгаантай байдаг тул тухайн шалтгааныг таних, байнга ухамсарлах;

Нийтлэг тохиолддог шалтгаан нь:

- а) Хүүхдийн гаргаж байгаа зан ааш, үйлдлийг тэвчих чадваргүй байх. Тэвчээр алдах нь багш, ажилтанд үүсээд буй сэтгэл санааны дарамт буюу стресстэй холбоотой байх нь элбэг. Тэсвэр тэвчээртэй байх нь үүсээд байгаа асуудлыг ухаалгаар авч үзэх, өөрийн сөрөг сэтгэл хөдөлгөөндөө автагдахгүй байх юм.
- б) Хүүхдийн нас, сэтгэхүйн онцлогийг нь тооцоогүй хэтийдсэн хүлээлтийг өөртөө бий болгох. Хүүхдийн нас, сэтгэл зүйн онцлогийн талаар мэдлэг, чадвар, туршлага хангалтгүй байх нь хэтийдсэн хүлээлт найдварыг бий болгодог. Иймд багш, ажилтнууд хүүхдийн нас бүрийн сэтгэл зүйн онцлог хөгжлийн талаар мэдлэг, туршлага

чадвартай байх нь хэтийдсэн хүлээлтийг бий болохоос урьдчилан сэргийлэх гол арга юм. Жишээлбэл, 2-3 настай хүүхэд өөрийг нь гэмтээж болзошгүй үйлдэл хөдөлгөөнийг хийх, юманд хүрэх тохиолдолд загнах, зааварлахаас илүүтэй түүнээс нь холдуулах, аюулгүй орчныг бий болгох нь зүйтэй. Хүүхдийн бие бялдрын хөгжил, нас, сэтгэл зүйн онцлогт нь нийцээгүй зан төлөв, амжилтыг хүүхдээс хүлээх, шаардах нь сөрөг шийтгэлийн үндэс болдгийг ямагт санах;

Хүүхдэд бие махбод сэтгэл санааны шийтгэлийг хэрэглэснээр гарах сөрөг үр дагаврууд:

- Бага насны хүүхдийн уураг тархины хөгжилд саатуулагч нөлөө үзүүлж энэ нь хүүхдийн бие бялдар, танин мэдэхүй, сурах чадвар, сэтгэлийн-хөдөлгөөн харилцааны хөгжилд сөргөөр нөлөөлнө. Хэрэв хүүхдэд хайр халамж, анхаарал дутагдах, сэтгэл санааны дарамттай байх нь уураг тархины хөгжлийн зарим хэсгийг байнгын цочролд оруулан, зарим хэсгийг нь хөгжүүлдэггүй байна.
- Хүүхдийн эрүүл мэндийг өндөр эрсдэлд оруулдаг шалтгаан нь шийтгэлийн улмаас хүүхэд гэмтэл бэртэл авах, сэтгэл гутрал, хэт их идэх эмгэг, донтолт, зарим архаг өвчтэй болох, цаашилбал амь насаа алдах эрсдэлийг бий болгох магадлалтай.
- Цэцэрлэгийн орчинд удирдах ажилтан, багш ажилтнууд хоорондоо болон хүүхдэд хүндэтгэлтэй, тэгш, аюулгүй найдвартай харилцах нийгэм-сэтгэл зүйн таатай орчныг бүрдүүлэн ажиллах;
- Цэцэрлэгийн орчны нийгэм-сэтгэл зүйн таатай бус, ёс зүйгүй харилцаа нь хүүхдэд үлгэр дуурайлалгүй нөлөөтэй байхаас гадна багш, ажилтанд сэтгэл санааны дарамт, стрессийг үүсгэх нь олонтоо. Энэ нь мөн багш, ажилтан нь хүүхэд, тэдний эцэг эх, асран хамгаалагчтай зүй бус харилцахад нөлөөлөгч хүчин зүйл болох боломжтой юм.

Жишээ:

Багш маань заримдаа биднийг зодох нь зөв гэж боддог. Яагаад гэвэл бид нар үгэнд нь ордоггүй юм. Унтахгүй байхаар бас угаскаар зоддог, тоглоом хэлэхгүй авч тогловол бас зодно, бид нар зодолдвол гар өргүүлнэ, би багшдаа зодуулж байсан, дахиад үймүүлж хүүхэдтэй зодолдвол чамайг зодно шүү гэдэг.

(Цэцэрлэгийн ахлах бүлгийн хүүгийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Хүүхдийг ямар ч тохиолдолд “гар хүрэх”, “шийтгэх”, хүүхэд рүү “орилж харилцах”-аас зайлсхийх;
- Сэтгэл санааны тайван байдлыг хадгалах;
- Хүүхэд яагаад унтах дургүй байгааг ажиглах, ярилцах; цэцэрлэгт унтах ёстой, бусад хүүхэд унтаж байна гэдгийг тайлбарлаж ойлгуулах, урамшуулан магтаж, унтахад нь туслах;
- Хүүхэд чөлөөтэй тоглох боломжийг бүрдүүлэх;
- Дүрэм журмыг хүүхдэд аажмаар ойлгуулах, тайлбарлах;
- Хэрэгтэй үедээ багшаасаа тусламж дэмжлэг авах чадварыг дэмжих, тоглоомын бус цагаар тоглох хүсэлтэй байгаагаа багшдаа хэлэх, ойлгуулах;
- Найз нөхөдтэйгөө зөрчилдөх нь энэ насныхны онцлог тул найз нөхөдтэйгөө харилцах зөв дадлыг эзэмшүүлэхэд багш анхаарах; Жишээлбэл, тоглоомоос болж муудалцсан бол хамт тоглохыг нь түр болиулах, хоорондоо эвлэрсний дараа тоглохыг ойлгуулах, уучлалт гуйх, тоглоомоороо найзтайгаа дундаа тоглох нь зөв болохыг ойлгуулаарай.

Г. Багш, ажилтнууд нь хүүхэдтэй ажиллах зөв арга барилтай байх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн багш ажилтнууд нь хүүхэдтэй харилцах зөв арга барилыг эзэмшсэн байна.

Хүүхэдтэй ажиллахдаа дараах зан төлөвийг баримтлаарай.

- Хүүхдэд хайр халамж тавьж аюулгүй байдлыг нь хангаж ажиллах;
- Хүүхдэд хамаатай зүйл дээр тэдэнд сонголт хийх, шийдвэр гаргахыг нь дэмжих;
- Хүүхдийн санаа бодлыг анхааралтай сонсох, сонсож байгаа байдлаа үг яриа, үйлдлээрээ илэрхийлэх;

- Хүүхдийн давуу болон сул талыг нь бусад хүүхдүүдийн дунд онцолж ярих нь хүмүүжлийн сөрөг үр дагаварт хүргэж болзошгүйд мэдрэмжтэй хандах;
- Хүүхдийн хувийн онцлог, соёлын ялгаатай байдалд нь хүндэтгэлтэй хандах;
- Аливаа үйл ажиллагаанд хүүхэд оролцож байхдаа дургүйцэх, бухимдаж байгаа эсэхийг анзааран мэдрэмжтэй хандах;
- Хүүхдийн биед бүдүүлгээр халдахыг бусдад болон өөртөө зөвшөөрөхгүй байх;
- Хүүхэдтэй сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр харилцахгүй байх (уурлах, тохуурхах, зугаацах гэх мэт);
- Хүүхэд нийгмийн эмзэг бүлэг байх, эсвэл байж болзошгүй тохиолдолд болгоомжтой харилцах, тэднийг эмзэглүүлэхгүй байхад анхаарах;
- Хүүхэд худлаа хэлэх, хэтрүүлэгтэй ярьдагт анхаарал хандуулахгүй байх.

Хүүхдийг үр дүнтэй сонсохын тулд:

- Хүүхдийг ярьж байхад өөрөө өрсөж ярихаас татгалзах, өөрөө ярингаа хүүхдийг сонсоно гэдэг боломжгүй зүйл юм.
- Хүүхэд ярьж байхад бөхийх эсвэл сууж сонсох;
- Өөрийн харц, нүүрний хувирал, дохио зангаа нь анхаарал хандуулсан байх (жишээлбэл, өөр тийшээ харах, өөр зүйл хийхгүй байх, өөр тийшээ чиглэж алхахгүй байх гэх мэт);
- Хүүхэд бодол санаагаа чөлөөтэй илэрхийлэх найрсаг, итгэлтэй уур амьсгалыг бүрдүүлэх;
- Сөрөг сэтгэлийн хөдөлгөөнөөс зайлсхийх (биеэ барих), эелдэг зөөлөн, урамшуулсан өнгө аясаар ярих;
- Хүүхдийн яриаг аль болох таслахгүй байх, зайлшгүй таслах бол эв дүйтэй хандах;
- Хүүхдийн ярьж байгаа зүйлтэй нь холбоотой тодруулж асуух;
- Ярьж байгаа зүйлийг нь шүүмжлэх, сэтгэл санааны таагүй байдалд оруулахаас ямагт сэргийлэх;
- Хүүхдэд ойлгомжтой хариу үйлдэл буюу мэдээллийг өгөх нь үр дүнтэй сонсолтын шалгуур юм;

- Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэд хүмүүжүүлэх эерэг аргыг эзэмших.

Хүмүүжлийн эерэг арга

"Хүчирхийллээс ангид, хүүхдийг суралцагчийнх нь хувьд хүндэтгэн үздэг бөгөөд хүүхдийг амжилттай суралцахад нь тусалж, мэдлэг эзэмшихэд нь шаардлагатай мэдээллээр хангаж, хүүхдийн өсөлт хөгжлийг дэмждэг арга барил юм"¹³

- Хүүхэд хүмүүжүүлэх монголын уламжлалт эерэг аргаас суралцах
- Хүүхэд бүр төрөлхийн болон хүрээлэн буй орчноосоо үүдэлтэй дахин давтагдашгүй өвөрмөц онцлог бүхий бодгаль болохыг ойлгох;
- Хүүхдийг тоглоом, хөгжүүлэх үйл ажиллагаагаар дамжуулан нөлөөлөх арга барилтай байх;
- Хүүхэдтэй идэвхтэй, найрсаг харилцах, оновчтой хэлж ойлгуулах чадвартай байх;
- Хүүхдэд учирч байгаа бэрхшээлийг соргог ажиглах, учир шалтгааныг олох, шийдвэрлэх;
- Харилцааны үед хүүхдийн нэр хүнд хөндөгдөх, сэтгэл санааны дарамтад орж болзошгүйг ямагт тооцох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх;
- Хүүхэд цэцэрлэгийн орчиндоо, сургалт, хөгжүүлэх үйл ажиллагааны үед сэтгэл санааны дарамт, таагүй байдлыг мэдрэхгүй, тайван байх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх;
- Цэцэрлэгийн хүүхдийн нэг онцлог нь багш, ажилтнууд хүүхдийн биед хүрч харилцах зайлшгүй тусламж дэмжлэг үзүүлэх шаардлага байдаг. Ийнхүү биед нь хүрэх нь хүүхдэд тааламжгүй, айлгаж ичээсэн, тушаан зааварласан бус байх, хүүхдийг тайвшруулах, хамгаалах, дасан зохицоход нь нөлөөлөл үзүүлэх зорилгоор хүүхдийн биед эвтэйхэн хүрэх, тэврэх гэх мэт байж болно.
- Хүүхдийн биед хүрч харилцах нь хүүхдийн насны онцлогт нь тохирсон байна. Жишээлбэл, 2-3 настай хүүхдийг уйлахад нь тайвшруулах, асаргаа халамж үзүүлж бие засахад нь туслах, хувцсыг нь солих, хувцсаа өмсөх, тайлахад туслах, гар нүүр,

¹³ О.Мягмар, Б.Туяа, Т.Цэндсүрэн, Х.Өлзийтунгалаг (2020) Хүмүүжлийн эерэг арга, Улаанбаатар

шүдийг нь угаах, аюулгүй байдлыг нь хангаж тэврэх гэх мэт үйлдэл хийх шаардлагатай бол 4-5 настай хүүхэд дасан зохицох, бие даах чадвартай тул эдгээр нь шаардлагагүй байх жишээтэй. Харин тэдэнд эелдэг, найрсаг хандах, анхааралтай сонсох, зөв заавар зөвлөгөө өгөх мэтээр харилцах нь зохистой. Хэрэв хүүхдийн биед нь хүрч туслалцаа үзүүлэх хэрэгтэй бол хүүхэд үүнийг ойлгосон, эсэргүүцэхгүй байх, хүүхдийн биед хүрэх нь нуугдмал биш байх.

Сайн туршлага:

Манай хүүгийн багш нь эцэг эхчүүдийг боломжтой бол нэг өдрийг хүүхдийнхээ ангид өнгөрөөхийг санал болгодог. Би нэг удаа хүүхдийнхээ ангид өдрийг өнгөрөөсөн юм.

Миний хүү төдийгүй тэдний ангийн 5 настнууд тун их хөдөлгөөнтэй юм. Би багшийн ухаалаг тэвчээртэй, эв дүйтэй харилцааг хараад хайр хүрдэг болсон.

Миний анзаарсан зүйл:

- Хүүхдүүдтэй маш тайван харилцах юм. (миний хувьд тэвчээргүй зан гаргах зүйл дээр)
- Хүүхдүүдийн бие даасан байдал, дүрэм журмыг дагах чадварыг нь урамшуулан ажилладаг байдал харагдсан.
- Сургалтын үед хүүхдийг тойруулж суулгах, үлгэр ярих, асуусан асуултад нь хариулах, хүүхэдтэйгээ хамтдаа дуулах бүжиглэх, хүүхдэд баярлаж талархсанаа илэрхийлэх, хүүхдүүдтэй бүх зүйлийг хамтдаа хийх, тоглож байхад нь очиж ярилцах зарим үед хамтдаа тоглох гэх мэтээр өдөржин л хөдөлгөөнтэй байгаа нь надад бахархал төрүүлсэн.
- Би эндээс хүүхдээ хөндлөнгөөс харж, түүнтэй яаж харилцах арга зүйд суралцаж байлаа. Ийнхүү хүүхэдтэйгээ өдрийг хамтдаа өнгөрүүлж, ангийнх нь хүүхэдтэй танилцаж ярилцаж, тэднийг асрах, хамгаалах, сургах, тоглох үйл ажиллагаанд байнга хамтдаа оролцож байгаа нь хүүд маань ч их таалагдсан шүү.

(Ээжийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Энэ аргыг хэрэглэх бүрэн боломжтой юм. Ингэснээр эцэг эхчүүд, цэцэрлэгийн үйл ажиллагаатай танилцах төдийгүй хүүхдээ ойлгох, харилцааны арга барилд суралцах, багш эцэг эхийн хамтын ажиллагаа сайжрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Цэцэрлэг нь сургалтын хөтөлбөртөө хүүхэд хамгааллын агуулгыг бага насны хүүхдийн бие бялдар, сэтгэл зүйн хөгжлийн онцлогт нийцсэн байдлаар тусгаж хэрэгжүүлэх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн сургалтын хөтөлбөр нь хүүхэд хамгааллын агуулгыг бага насны хүүхдийн бие бялдарын хөгжил, нас, сэтгэл зүйн онцлогт нийцсэн байдлаар тусгаж хэрэгжүүлэхдээ цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд аюулгүй байх нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх хийгээд хүүхэд гэр бүл, нийгмийн орчинд өөрийн аюулгүй байдлыг хангах, бусдын эрхийг зөрчихгүй байх мэдлэг, чадвар, дадлыг эзэмшихэд чиглэнэ.

Цэцэрлэгийн удирдлага, хүүхэд хамгааллын баг нь сургалтын хөтөлбөрт хүүхэд хамгааллын асуудлыг тусгахдаа дор дурдсан алхмаар ажиллаарай.

- Хүүхэд хамгааллын агуулга, хөтөлбөрийг мэргэжлийн байгууллага, хүмүүстэй хамтран боловсруулах, зөвлөгөө, заавар авахыг чухалчлах;
- Хүүхэд хамгааллын талаар багш, эцэг эх, асран хамгаалагчдад зориулан гаргасан сургалтын модуль, гарын авлага, биет болон цахим хэрэглэгдэхүүнийг ашиглах;
- Цэцэрлэгийн хүүхэд өөрийн насанд тохирсон хүүхэд хамгааллын хөтөлбөрт хамрагдах;¹⁴
- Бага насны хүүхдийн танин мэдэхүй, сэтгэл хөдлөл, нийгэмшил, бие бялдарын хөгжилд нь нийцүүлэн хүүхэд хамгааллын агуулгыг сургалтын хөтөлбөрт тусгах:
  - Болзошгүй осол гэмтлээс зайлсхийх: Зам тээврийн хөдөлгөөнд дүрмийн дагуу, болгоомжтой оролцох чадвар: ногоон гэрэл, цагаан шугамаар гардаг байх, зам тээврийн осолд өртөхгүйн тулд хүүхэд хаана ч болгоомжтой байх дадал, чадвартай байх, бүх хүн хөдөлгөөнд дүрмийн дагуу оролцох чадваргүй гэдгийг ойлгох, заавал насанд хүрсэн хүнтэй хамт хөтлөлцөж явах, машин дотор хүүхдийн зориулалтын суудалд суух, суудлын машин, олон нийтийн тээврийн хэрэгсэл дотор биеэ зөв авч

¹⁴ БСШУСЯ, ГБХЗХГ, МОНЭС (2019) *Бага насны хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах мэдлэг, чадвар олгох сургалтын модуль*, УБ

явах, зам гарахдаа болон зам дээр, машины зогсоол гэх мэт газар дугуй, ролик... гэх мэтээр тоглохгүй байх;

- Ахуйн түлэгдэлт, цахилгаанд цохиулахаас урьдчилан сэргийлэх, гал түймрийн аюулаас өөрийгөө хамгаалах, өндрөөс унахаас сэргийлэх, давагдашгүй байгалийн үзэгдэл гамшгийн үед хүүхэд өөрийгөө болон бусдыг хамгаалах, туслах дэмжих;
- Хүүхэд өөрийн эрх нь зөрчигдөж болзошгүй үйлдлийг таних, өөрийгөө хамгаалах;
- Үе тэнгийнхэнтэйгээ зөв, хүндэтгэлтэй харилцах, тоглох, өөрийн санаа бодлоо, нээлттэй илэрхийлэх, бусдаас тусламж, дэмжлэг авах;
- Өвчнөөс сэргийлэхийн тулд ахуйн ариун цэврийг сахих мэдлэг, чадвар (гараа угаах, шүдээ угаах дадал, бохир зүйлд хүрэхгүй байх, хогийн саванд хогоо хаях, тоглоом, үзэг, бал, харандаа, будаг гэх мэтийг амандаа хийхгүй байх, хумсаа мэрэхгүй, гараа амандаа хийхгүй, зөв бие засаж сурах, амьтантай зөв харилцах, хүнсний зүйлийг зөв хэрэглэх гэх мэт);
- Телевиз, цахим орчинтой зөв харилцах;
- Танихгүй хүнтэй харилцахгүй байх, зугтах;
- Мэдлэг, чадварыг нь бэхжүүлэх үйл ажиллагаанд тусгайлан анхаарах (Жишээлбэл, хүүхдийн дунд үзүүлэх тоглолт зэргийг зохион байгуулах, эцэг эх, асран хамгаалагчийн зүгээс гэр бүлийн орчинд хүүхэдтэй эерэг аргаар харилцах харилцааг бэхжүүлэх, өдөр тутмын хэв маяг болгоход нь зөвлөн ажиллах).

Жишээ:

Нэгэн ээж 4-5 орчим насны охиноо хөтлөөд дүүг нь тэврээд зам хөндлөн гарах үед улаан гэрэл ассан байв. Ээж нь 2 тийшээ машин хараад улаан гэрлээр зам хөндлөн гарахыг завдахад охин ээжээ улаан гэрэл асаж байна, болохгүй гэхэд ээж нь охиноо угзчин хурдан гар гэж зандарлаа. Охин энэ үед багш ногоон гэрэл асахад гарах ёстой гэсэн шүү дээ гэж хэлээд ээжийгээ эсэргүүцэн бухимдсан боловч ээж нь хурдал, битгий маяглаад бай гээд нуруу руу зөөлөн цохиод чирээд гарсан. Охин ээждээ хөтлүүлсээр бухимдаад явж байгаа нь харагдсан.

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Бага насны хүүхэд багшийн сургасан зүйлийг дагаж биелүүлэхдээ сайн байдаг, харин гэр бүлийн хүрээнд бэхжүүлэх үйл хангалтгүй бол энэ нь хандлага болж төлөвшдөггүй тул эцэг эх, насанд хүрэгчдэд энэ тухай хэлж ойлгуулж хамтран ажиллаарай.

Тусгай хэрэгцээт болон 24 цагийн үйл ажиллагаатай цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэд хамгааллын чиглэлээр тусгай заавар боловсруулж хэрэгжүүлэх

Тусгай хэрэгцээт болон 24 цагийн цэцэрлэгийн аюулгүй байдлыг хангаж ажиллахын тулд багш, ажилтнууд хүүхдийн онцлог, эрх, тэдэнд тулгардаг бэрхшээл, аюулгүй байдлыг нь хамгаалах мэдлэг, чадвар, туршлагатай байна.

ЗӨВЛӨМЖ

Тусгай хэрэгцээ шаардлагатай хүүхдийн цэцэрлэгийн орчин дахь аюулгүй байдлыг хангаж ажиллахын тулд багш, ажилтнууд хүүхдийн онцлог, эрх, тэдэнд тулгардаг бэрхшээл, аюулгүй байдлыг нь хамгаалах мэдлэг, чадвар, туршлагатай байна.

Цэцэрлэгийн тусгай хэрэгцээт боловсрол шаардлагатай хүүхэдтэй ажиллахдаа доорх асуудалд анхаарлаа хандуулаарай.

- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь тусгай хэрэгцээт боловсрол шаардлагатай хүүхэд гэж ямар онцлог бүхий хүүхдийг хэлэх, тэдний аюулгүй байдлыг хэрхэн хамгаалах талаар заавар боловсруулан мөрдөж ажиллах;
- Тусгай хэрэгцээт боловсрол шаардлагатай хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтнууд эрсдэлт хүчин зүйлийг тооцон хүүхдийн аюулгүй

байдлыг хангах мэдлэг чадвартай байх;

- Тусгай хэрэгцээт боловсрол шаардлагатай хүүхэд цэцэрлэгийн орчинд эрх нь зөрчигдөх эрсдэлт нөхцөлийг тооцон үзэх:
  - Дасан зохицох чадвар нь хангалтгүй
  - Үе тэнгийнхэндээ гадуурхагдах магадлалтай
  - Тэдний талаарх нийгмийн сөрөг хандлага
  - Хүрээлэн буй орчиндоо хэвийн харилцаатай байх нь насанд хүрэгчдээс хамааралтай байх
  - Өөрийгөө бусдад илэрхийлэх чадвар нь хязгаарлагдмал
  - Юмс үзэгдлийн талаарх ойлголт, чадвар сул зэрэг нь хүүхдийн аюулгүй байдал алдагдах хүчин зүйл болдог.
- Тусгай хэрэгцээтэй хүүхэд бие махбодын гэмтэл, сэтгэл санааны дарамтад өртөх, “дутуу дулимгийн мэдрэмж” үүсэхээс ямагт урьдчилан сэргийлэх;
- Бие эрхтний согог бүхий саажилт, тулгуур эрхтний бэрхшээлтэй хүүхдэд хөдөлгөөн засал, асаргаа халамжийн үйлчилгээ үзүүлэх мэдлэг, чадвартай байх;
- Хүүхэд ялгаатай хэрэгцээнээс үл хамааран сургалт хөгжлийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох орчин бүрдүүлэх;
- Хүүхдийг үе тэнгийнхэнтэй нь харьцуулахгүй байх;
- Хүүхдийн өөртөө итгэх итгэлийг нь дэмжих;
- Хүүхэд үе тэнгийнхэн болон бусад багш, ажилтантай чөлөөтэй харилцах боломж, чадвар, дадлыг хүүхдэд төлөвшүүлэх;
- Бусад хүүхдийн зүгээс хүүхдийн эрх нь зөрчигдөх, аюулгүй байдал нь алдагдах мөн бусад хүүхдийн эрх, аюулгүй байдлыг нь зөрчих нөхцөл байдлаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах зэрэг мэдлэг, чадвар, туршлагатай байх;
- Тусгай хэрэгцээт хүүхдийн хөгжлийг дэмжих мэдлэг, чадвартай байх.

Жишээ:

Би цэцэрлэгт багш хийдэг. Миний хүү саажилтын улмаас хөл дээрээ явж, ярьж чаддаггүй. Хүүгээ цэцэрлэгт 3 нас өнгөрөөж өгсөн. Цэцэрлэгийн багш хүүтэй минь маш сайн ажиллаж, анхаарал халамж тавьдаг. Хүүг сандал дээр удаан суулгахгүй зөөлөн гудсан дээр суулгах, иллэг массаж хийж булчинг нь суллах гэх мэт асаргааг байнга хийж байдаг. Цэцэрлэгт явснаар хүүд маань мэдэгдэхүйц өөрчлөлт гарч эхэлсэн. Одоо 5 настай хөлөө зөөдөг болсон, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө илэрхийлэх, баярлах хөөрөх, харандаа цаас барихыг хичээдэг болсон. Цөөн үг хэлдэг болсон, хүний ярьж байгаа зүйлийг маш сайн ойлгодог. Энэ янзаараа хоёулаа хичээж ажиллавал сургуульд сурч чадна гэж багш нь надад урам зориг өгдөг. Хүүд маань маш их хайртай. Үүнийг нь хүү маань ч мэддэг тул багшдаа тун элгэмсүү сайн байгаа нь харагддаг. Бүлгийн бусад хүүхдүүд ч хүүтэй тоглож, хайрлаж тусалж байдаг. Сайн багш бусад хүүхдүүдийн төлөвшилд ч сайн нөлөө үзүүлдэг юм байна гэж би ойлгосон.

(Ээжийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тохирсон асаргаа халамж, хөгжүүлэх үйл ажиллагаанд зохистой оролцуулснаар хөгжлийг нь дэмжих чухал хүчин зүйл болдог.
- Бүлэгт хэрэв хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд байдаг бол мэргэжлийн хүнээс зөвлөгөө авч хамтарч ажиллах чадварт суралцахыг хичээгээрэй.

Жишээ:

Эгчийн маань цэцэрлэгийн 5 настай хүүг ангийнх нь оюуны хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд эрээн булчин руу өшиглөснөөс маш хүнд гэмтэл авч хэд хэдэн удаа хагалгаанд орсон. Энэ тухай хүүхдийн эцэг эхэд нь хэлэхэд тэд мөн оюуны бэрхшээлтэй тул ойлгож хүлээж авах чадваргүй. Эрхлэгчид хэлэхэд, уучлалт гуйгаад л өнгөрсөн. Тэдний анги бараг 40-өөд хүүхэдтэй. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд мөн явдаг. Үнэндээ багш хүүхэд болгонд хяналт тавьж ажиллах боломж хомс байгаа нь бас үүнд нөлөөлж байна. Эцэст нь хүүхэд эрүүл мэнд, сэтгэл санаагаар хохироод л үлдэж байна.

(Залуугийн ярианаас)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн аюулгүй байдал төдийгүй бусад хүүхдүүдийг бэртээж гэмтээх эрсдэлийг урьдчилан тооцох; Энд туслах багшийн хяналт анхаарлыг нэмэгдүүлэх;
- Хүүхдийг бэртээж гэмтээх эрсдэл өндөр, хөдөлгөөнтэй хүүхдэд илүү хяналт тавьж, бусад хүүхдүүд түүнтэй хэрхэн харилцах талаар зааварчилгаа өгөх, ингэхдээ ялгаварлан гадуурхсан хандлагыг төрүүлэхээс болгоомжлох;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд бусад хүүхэдтэй зөв харилцах талаар ойлгуулахад анхаарч ажиллах;

24 ЦАГИЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААТАЙ ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛАЛ

ЗӨВЛӨМЖ

24 цагийн үйл ажиллагаатай цэцэрлэгийн хүүхэдтэй ажилладаг багш, ажилтнуудад хүүхэд хамгаалал, хүүхэдтэй харилцах эерэг арга барилын талаар заавар боловсруулан мөрдөж ажиллана.

24 цагийн үйл ажиллагаатай цэцэрлэгт хүүхэд гэр бүлээсээ тусдаа олон цагийг өнгөрөөдөг тул хүүхэд хамгааллын асуудалд онцгой анхаарал хандуулаарай. Үүний тулд:

- Цэцэрлэгийн гадаад талбай, гэрэлтүүлэг, тоглоомын аюулгүй байдалд тогтмол үнэлгээ хийж засан сайжруулж байх;
- Гамшиг эрсдэлийн үед түргэн тусламж саадгүй очих боломжийг бүрдүүлэх;
- Гадаад, дотоод орчинд хяналтын камерыг ажиллуулах;
- Гадаад орчныг ногоон байгууламж, ургамал, мод тарьж тохижуулах;
- Цэцэрлэгийн анги бүлэгт стандарт, дүрмийн дагуу хүүхдийн аюулгүй байдлыг бүрдүүлэн хүүхдийг эрсдэлээс хамгаалах мэдлэг, чадвартай байх;
- 24 цагийн үйлчилгээтэй цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэд, хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчийн онцлог, тэдэнтэй ажиллах арга барил эзэмшсэн байх;
- Хүүхдийн сэтгэл санааны байдалд мэдрэмжтэй хандан зохицуулах чадвартай байх. Жишээлбэл, зарим үед хүүхэд эцэг эхээ санах, уйтгарлан гуних байдал анзаарагдвал түүний шалтгааныг ойлгож зохицуулалт хийх, хүүхдэд эерэгээр нөлөөлдөг байх;
- Бага насны хүүхдийн асаргаа сувилгааг нас, хувийн онцлогт нь зохицуулан хийх мэдлэг, чадвартай байх;
- Цэцэрлэгээс эцэг эхтэй байгуулах гэрээнд хүүхэд хамгааллын асуудлаар нэмэлт заалтуудыг тусгана. Үүнд:
  - Хүүхдийг гэртээ байх үед нь түүнтэй хамтдаа цагийг үр дүнтэй өнгөрөөж байх (хамтдаа аялах, зугаалах, кино үзэх, ном уншиж өгөх, тоглох, харилцан ярилцах, сурсан зүйлийг нь асуух,

хамтдаа зураг зурах гэх мэт танин мэдэхүй, бүтээлч чадвар, нийгмийн чадваруудыг нь дэмжих);

- Цэцэрлэгийн багштай байнгын харилцаатай байж, хүүхдийнхээ талаар мэдээллийг авдаг байх;
- Долоо хоногийн 1-2 өдөр хүүхэдтэйгээ уулзах гэх зэргээр тусгана.

Анхаарах асуудал

Хүүхэд 24 цагийн цэцэрлэгт суралцах:

Давуу тал: Хэл яриа, бие даах чадвар сайжирсан, эрүүл чийрэг болж байгаа, өнгө, хэлбэр дүрс ялгаж сурсан, зураг зурах, хайчилбар хийх зэргээр юм хийх, сурах сонирхолтой болсон, бусдыг ойлгох, бусадтай харилцах чадвар, бие даах чадвар, өөрийгөө илэрхийлэх чадвар сайжирсан.

Сул тал: Дархлаа муу, ариун цэвэр тааруу, төвлөрөх чадвар, сул болсон, бүдүүлэг үг хэллэг сурсан, түрэмгий зантай болсон.

Цаашид анхаарах: Хоолны чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ариун цэврийг сайжруулах, дасгал хөдөлгөөн, дуу шүлэг цээжлүүлэх, төвлөрөх чадварыг сайжруулах, эцэг эхийн халамж анхаарлыг нэмэгдүүлэх.

(Эх сурвалж: Судалгааны тайлан: 24 цагийн цэцэрлэгийн үйлчилгээний өнөөгийн байдал, хэрэгцээ¹⁵)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Эцэг эх, асран хамгаалагч нар хүүхдийнхээ хөгжил төлөвшлийг янз бүрээр үнэлж байна. Иймд багшийн зүгээс эцэг эхтэй хамтран ажиллах, тэдний оролцоог сайжруулахад анхааран ажиллаарай.
- 24 цагийн цэцэрлэгт нэг ангид хүүхдийн тоо их, багшийн ажиллах цаг урт байдгаас тэд хүүхэд бүртэй тулж харилцах нь хомс тул хүүхэд бүр өөрийн асуудлыг өөрсдөө л шийдэхээс аргагүй байдалд хүрдгийг эцэг эхчүүд хүүхдийн бие даах чадвар сайн гэж үнэлсэн байх боломжтой.
- Иймээс багшийн зүгээс хүүхэд тусламж дэмжлэг авах чадварыг дэмжиж ажиллах, хүүхдийн тухайн чадварыг дэмжих талаар эцэг, эх, асран хамгаалагчдад зөвлөж ажиллахгүй бол цаашид хүүхэд дэмжлэг авах чадваргүй бие хүн болж өсөх магадлал өндөр гэдгийг санаарай.

¹⁵ МУБИС (2019) 24 цагийн цэцэрлэгийн үйлчилгээний өнөөгийн байдал, хэрэгцээ судалгааны тайлан, УБ

Жишээ:

Би өөрөө арилжаа, наймаа хийдэг, нөхөр төрийн албанд ажилладаг. Манай 2 хүүхэд их сахилгагүй, 24 цагийн цэцэрлэгт яваад маш сайн хүмүүжиж байгаа. Амралтын өдрүүдэд хүүхдүүдийнхээ дуу чимээнээс болоод ядарчихдаг, бушуухан л цэцэрлэгт нь явуулах тухай боддог. Энэ цэцэрлэгийн үйлчилгээ сайн, бас хүүхэд маань өвдсөн гэж би огт сонсож байгаагүй. Хоол хүнс нь эрүүл ахуйн шаардлага хангасан. Агаар бохирдолтой байгаа энэ үед өглөө, оройд яваад байхгүй цэцэрлэгтээ 5 хоног байдаг учраас өвчин тусдаггүй. Багш нарт нь баярлаж явдаг.

(Эх сурвалж: Судалгааны тайлан: 24 цагийн цэцэрлэгийн үйлчилгээний өнөөгийн байдал, хэрэгцээ, 2020)

Багшид зориулсан зөвлөмж:

- Эцэг эх нь хүүхэдтэйгээ хамт байх, хүүхдэдээ цаг зав гаргах боломжгүйгээс 24 цагийн цэцэрлэгт хүүхдээ өгдөг, хүүхэдтэйгээ ээнэгшсэн харилцаатай байх боломж, хүсэл сонирхолгүй байгаа зэрэг нь хүүхдийн цаашдын хөгжил төлөвшилд сөрөг нөлөөтэй байж болох тул эрсдэлийг тооцон, эцэг эх, хүүхдийн дотно харилцааг бий болгох талаар боломжийг эрэлхийлэн ажиллах;
- Хүүхэд ээж аавыгаа санах, уулзахыг хүсдэг тул эцэг эх нь заавал хүүхдээ цэцэрлэгт байх хугацаанд уулздаг байх, хүүхэд эцэг эхтэйгээ ээнэгшсэн харилцаагүй байхын хор уршгийг ойлгуулж ажиллахыг зориорой.
- Хүүхдийн асаргаа сувилгаа, хөгжил төлөвшилд эцэг эх, асран хамгаалагчийн оролцоог нэмэгдүүлэх, тэдэнтэй байнга харилцаатай ажиллаарай.
- Цэцэрлэг дээр тогтмол хугацаанд эцэг эх, асран хамгаалагчийн өдөрлөгийг зохион байгуулах, ингэхдээ эцэг эх нь хамт байх боломжгүй хүүхдүүдийн сэтгэл санааг эмзэглүүлэхээс болгоомжилж ажиллах.

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хэн нэгэн хүүхэдтэй зүй бус харилцаж байгааг мэдсэн тохиолдолд цаг алдалгүй цэцэрлэгийн эрхлэгч болон хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхдийн эрхийн зөрчлийг мэдсэнээр цэцэрлэгийн эрхлэгч, хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэх үүрэгтэй.

Багш, ажилтан нь хүүхдийн эрхийн зөрчлийг мэдээлэхдээ дор дурдсан зарчмуудыг мөрдлөг болгоорой.

- Хүүхэд хамгааллын баг нь хүүхдийн эрхийн зөрчилтэй холбоотой мэдээлэлд анхаарч ажиллах, үүнийг бүх багш, ажилтан мэддэг байх;
- Цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд багш, ажилтны зүгээс болон эцэг эх, асран хамгаалагч, эрх бүхий байгууллагын ажилтан, дадлагажигч багш–оюутан, ажилтан, иргэний зүгээс бие махбод, сэтгэл санааны хүчирхийлэлд өртсөнийг мэдсэн бол даруй мэдэгдэж хүүхэд хамгааллын хариу арга хэмжээ авах;
- Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхдийн эрхийн зөрчилтэй холбоотой мэдээллийн нууцлалыг хадгалах. Мэдээллийн нууцлалыг хадгалаагүйгээс мэдээлэгчийн эрх зөрчигдөж сэтгэл санааны дарамтад орох нөхцөл үүсэж болзошгүй. Энэ нь эргээд байгууллагын харилцааны уур амьсгалд сөргөөр нөлөөлөх, багш, ажилтан хүчирхийлэлд өртөх шалтгаан болох магадлалтайг анхаарах;
- Зөрчил гарсныг нуун дарагдуулахгүй байх, нуун дарагдуулснаар ямар хохирол учирч болохыг эртнээс тооцоолох.

Цэцэрлэг нь бага насны хүүхдэд учирсан хамгааллын зөрчлийг таних, мэдээлэх талаар эцэг эхэд зөвлөгөө өгөх

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь бүлгийн багшийн оролцоотойгоор хүүхдийн эрх, хамгаалал зөрчигдсөнийг таних, тодруулах, мэдээлэх талаар эцэг эх, асран хамгаалагчийн ойлголт, чадварыг дээшлүүлэх нөлөөллийн ажлыг тогтмол хийнэ.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, багш, ажилтан нь хүүхдийн эрхийн зөрчлийг таних, тодруулах, мэдээлэх талаар эцэг эх, асран хамгаалагчийн мэдлэг, чадварыг дэмжин ажиллахдаа дор дурдсан асуудлыг анхаарч ажиллаарай.

- Эцэг эх, асран хамгаалагч нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаарх мэдээлэл, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд хүндэтгэлтэй хандаж, хүүхдийнхээ эрх ашгийг ямагт дээгүүр тавих ёстой гэдгийг ойлгох;

- Эцэг эх, асран хамгаалагчийн ойлголт, чадварыг нэмэгдүүлэхдээ мэргэжлийн байгууллагатай хамтрах, ойлголт, чадварыг нэмэгдүүлэх үндэс нь хүүхэд хамгааллын талаар хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагчид нэгдсэн ойлголттой болох;
- Хүүхэд хамгааллын баг, бүлгийн багш нь хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүүхэд хамгааллын бодлого, холбогдох журам, цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багийг танилцуулах ажлыг зохион байгуулах;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүүхдийн эрх, хамгаалал, түүний зөрчлийг таних, тодруулах, мэдээлэх ойлголт чадварыг олгохдоо цэцэрлэг нь өөрийн онцлог, нөхцөл боломждоо түшиглэх үр дүнтэй арга хэрэгслийг сонгох;
- Эцэг эх, асран хамгаалагчдад мэдээлэл өгөх дараах арга хэрэгслийг ашиглана. Үүнд:
  - эцэг эхийн уулзалт, зөвлөгөө
  - мэдээллийн самбар
  - зурагт хуудас
  - подкаст, тараах материал гэх мэт аргыг онцлогтоо тохируулан хэрэглэж болно.
- Эцэг эх, асран хамгаалагч нь хүүхдийн эрх нь зөрчигдсөн талаар хүүхэд өөрөө ярьсан бол цэцэрлэгийн арга зүйч, эрхлэгч, бусад холбогдох хүмүүст мэдэгдэх талаар ойлголттой байх;
- Эцэг эх, асран хамгаалагч нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн үед илэрч болзошгүй түгээмэл шинж тэмдгийн талаар мэдэж, оновчтой арга хэмжээ авах талаар мэдлэг, ойлголттой байх.

Хүүхэд ямар нэг байдлаар бие махбод, сэтгэл санааны дарамт, хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хэнд хандах, ямар хариуцлага хүлээх, холбон зуучлах зэрэг нарийвчилсан зохицуулалтыг хийж, байгууллагын бүх ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчид танилцуулах

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэг нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн бол хэнд, хаана, хэрхэн мэдээлэх, тусламж үйлчилгээнд холбон зуучлах, хэн ямар үүрэг хариуцлагатай байх талаар нарийвчилсан төлөвлөгөөтэй байх, үүнийг байгууллагын бүх багш, ажилтан, эцэг, эх асран хамгаалагч мэддэг байна.

Цэцэрлэг нь хүүхдийн эрхийн зөрчлийг мэдээлэх, хариу арга хэмжээ авах үйл ажиллагаанд дараах асуудлыг тусган ажиллаарай.

- Хүүхэд ямар нэгэн хүчирхийлэлд өртсөн бол хүүхдэд анхан шатны тусламж үйлчилгээ үзүүлэх, тохиолдлын тухай холбогдох байгууллага, албан тушаалтанд цаг алдалгүй мэдэгдэх үүрэгтэйг байгууллагын хүүхэд хамгааллын төлөвлөгөөнд тусгах;
- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн талаарх мэдээллийг хүлээн авах арга хэлбэр нь янз бүр байж болно. Үүнд: шууд мэдээлэх, бичгээр мэдээлэх, мэдээллийг хүлээж авах хайрцаг ажиллуулах гэх мэт.
- Хүүхдийн эрхийн зөрчлийн талаарх мэдээллийг цэцэрлэгийн удирдлагад эсвэл Хүүхдийн эрхийн хуулиар үүрэг хүлээсэн оролцогч талууд болох цагдаагийн байгууллага, орон нутгийн хүүхэд хамгааллын хамтарсан баг, түүний ажилтан, хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч зэрэгт шууд мэдэгдэх эрхтэй;
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн гэх сэжигтэй багш, ажилтан, бусад этгээдийг холбогдох байгууллагад мэдэгдэж хууль, дүрмийн хүрээнд арга хэмжээ авах. Ийнхүү мэдэгдсэнээр дээрх оролцогч талууд нь цэцэрлэгийн удирдлагатай хамтран ажиллаж хүүхэд хамгааллын арга хэмжээг авах нөхцөл бүрдэнэ гэдгийг байгууллагын бүх багш, ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчид мэддэг байх;
- Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө нь бүх хүний нүдэнд харагдахуйц газар байршуулан, сурталчлан таниулж, багш, ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчдад нэгдсэн ойлголтыг бий болгох;

- Цэцэрлэгийн удирдлага нь хүүхдийн эрхийг зөрчсөн үйлдэлд авсан арга хэмжээний талаар боловсролын холбогдох дээд шатны байгууллага болон багш, ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчдад мэдээлдэг байх.

Энэ бүлэгтээ бид цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авахдаа аюулгүй орчин бүрдүүлэх, хүүхэд хамгааллын асуудалд шууд хамаатай оролцогч талуудад мэдээлэл зөвлөгөө өгч ажиллах, үүнтэй холбоотой арга зүйн зөвлөмжийг санал болголоо.

Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээний талаар дараагийн бүлэгт дэлгэрэнгүй тайлбарлана.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ХАРИУ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ҮЗҮҮЛЭХ

Бага насны хүүхэдтэй ажиллаж байгаа багш, ажилтнууд хуулийн дагуу хүүхдүүдийг хүчирхийллээс хамгаалах үүрэг хариуцлага хүлээнэ.

Хамгаалах үйлчилгээ нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөх магадлалтай эсэхийг таних, мэдээллийг хүлээн авах, шилжүүлэх, холбон зуучлах, яаралтай, шуурхай арга хэмжээ авах, хүүхдийг эрсдэлээс хамгаалахад чиглэгдэнэ.

Хамгаалах үйлчилгээний талаарх зөвлөмж нь хүүхэд хамгааллын бодлогод тулгуурлан боловсруулагдсан ба хүүхэд хамгааллын асуудлыг цэцэрлэгийн орчинд хэрэгжүүлэхэд арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх зорилготой.

4.1 Мэдээлэл хүлээн авах, шилжүүлэх арга хэмжээ

ЗӨВЛӨМЖ

Хүүхдийн эрхийн зөрчлийг олж мэдсэн багш, ажилтан нь хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэх үүрэгтэй.

Багш, ажилтан та хүүхдийн эрхийн зөрчлийг мэдээлэхдээ дараах байдлаар ажиллаарай. Үүнд:

- Тохиолдлыг таньж бүртгэсэн байна.
- Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын багт мэдэгдэнэ.
- Хүүхэд хамгаалалтай холбоотой бусад байгууллагад мэдэгдэнэ. (Цагдаа, эмнэлгийн байгууллага, орон нутгийн хүүхэд хамгааллын баг, хүүхдийн утас 108 гэх мэт)

А. Мэдээллийг хүлээн авах

- Цэцэрлэгийн багш, ажилтнууд нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн

хэлбэрүүд, тэдгээрийн шинж тэмдгүүдийг таньдаг байх. Тухайлбал, бие махбодын, сэтгэл санааны, бэлгийн, үл хайхрах хүчирхийлэл аль нь болохыг тогтоох. Жишээлбэл, хүүхдийг сэгсрэх, цохисны улмаас бие махбодын хүчирхийлэлд өртсөн байж болзошгүй. Мөн түлэх, хатгах гэх мэт шарх сорви үүссэн байж болно. Сэтгэл санааны дарамтад өртсөн эсэхийг таньж ялгах нь бэрхшээлтэй байж болох тул хүүхдээ багш, ажилтнууд сайтар анхаарах;

- Хүүхэд гэр бүлийн хүрээнд хүчирхийлэлд өртөх, асран хамгаалагчид архи, мансуурах бодисыг хэтрүүлэн хэрэглэх нь хүүхдэд сэтгэл санааны хүчирхийллийг бий болгодог. Энэ үед хүүхдэд сэтгэл санааны дарамттай байдал ажиглагдана. Эцэг эх асран хамгаалагчдаас айх эмээх, эсвэл тэдний хайр халамж анхаарлын төвд байх, эсвэл уурлан бухимдах зэрэг зан үйлийг гаргаж байгааг анхаарах;
- Хүүхэд биедээ ямар нэгэн бэртэл гэмтэл авсан, сэтгэл санааны түгшүүртэй, гэртээ очих дургүй байх тохиолдолд бүлгийн болон туслах багш учир шалтгааныг тодруулан, бүртгэл тэмдэглэл хөтлөн, фото зургаар баримтжуулан хүүхэд хамгааллын багт нэн даруй мэдээлэх (Нууцлалыг анхаарах);
- Хүүхэд хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлын талаар ярьж байгаа бол хүүхдийг сайтар сонсож, тэдэнд ярих боломжийг олгох;
- Хүүхэд тохиолдлоо ярьж байгаа үед багш, ажилтан нь хүүхдийн ярианд саад болохуйц зан төлөвөөс зайсхийх;
- Хүүхдийг эвгүй байдалд оруулах, ярихаа болиход нь хүргэх хэтэрхий лавласан, мөрдөн байцаасан асуултуудыг асуухаас зайлсхийх;
- Нэг мэдээллийг байн байн давтан асуухгүй байх (Та нотлох мэдээллийг цуглуулж, энэ мэдээлэл дээрээ үндэслэн холбогдох байгууллагад мэдээлэх үүрэгтэй гэдгийг санах);
- Ярилцлагын явцад “Яагаад” гэж асуухын оронд “Дараа нь юу болсон бэ?” гэж асуух;
- Хүүхдийг өөрөө ярихыг хүссэнээс нь илүү зүйл яриулахын тулд шахаж шамдуулах зэргээс зайлсхийх;
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тохиолдлыг нэг бүрчлэн тэмдэглэх ба дараах бүтэцтэй байж болно.
  - Хүүхдийн нэр

- Хүүхдийн оршин суух хаяг
- Хүүхдийн нас, төрсөн он, сар, өдөр
- Хүчирхийлэлд өртсөн эсвэл өртсөн байж болзошгүй шинж тэмдэг илэрсэн он, сар, өдөр
- Хүүхдийн яриа
- Хүчирхийллийн шинж болох илэрхий шарх гэмтэл, биеийн аль хэсэгт байгааг тодорхой бичих
- Тэмдэглэл бичсэн хүний нэр, албан тушаал, тэмдэглэл бичсэн он сар өдөр, тухайн үед хамт байсан хүний нэр, албан тушаал
- Эцэг эхэд нь мэдэгдсэн уулзсан тухай тэмдэглэл (хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний маягтыг ашиглаж болно.)

Б. Мэдээллийг шилжүүлэх

Багш ажилтан нь хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй хүүхдийн талаарх тодорхой мэдээллийг дараах байгууллага, мэргэжилтэнүүдтэй хуваалцах, мэдээлэх үүрэгтэй. Үүнд:

- Хүүхдийг хамгаалж, дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, холбогдох байгууллага, хамтарсан баг, нийгмийн ажилтанд;
- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тохиолдлыг хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэхээс гадна холбогдох шатны бусад байгууллагад (хэрэг гарснаас хойш хамгийн цаад хугацаа нь 24 цагийн дотор холбогдож мэдээлэх);
- Хүүхдийн эрхийн зөрчлийн талаарх мэдээлэл нь гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжтэй бол асуудлыг шалган шийдвэрлэх эрх бүхий цагдаагийн байгууллага, орон нутгийн хүүхэд, гэр бүлийн асуудал эрхэлсэн байгууллага, хамтарсан багт мэдээлнэ.

Хүүхэд эцэг эх, асран хамгаалагчийн зүгээс хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй бол эцэг эх, асран хамгаалагчдад мэдээлэхээс татгалзан хариу арга хэмжээ авах шаардлагатай.

Эцэг эх, асран хамгаалагчдад мэдээлэхгүй тохиолдолд:

- Эцэг эх, асран хамгаалагч нь өөрөө хүчирхийллийг үйлдсэн (Эцэг эх, асран хамгаалагчдад мэдэгдэх нь хүүхдийг дахин хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлийг бий болгох магадлалтай);

Эцэг эх, асран хамгаалагчтай хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлын талаар ярилцахдаа анхаарах зүйлс:

- Тайван байх;
- Тэдний сэтгэл хөдлөл, бухимдалд хүлээцтэй хандах;
- Тэдний санаа зовж буй асуудлыг хүлээн авч, анхааралтай сонсох;
- Хүүхдийн хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдол, сэжиг таамгийн талаар зохих мэдээллийг өгөх;
- Энэхүү сэжигтэй тохиолдлыг хаана мэдэгдсэн болохоо хэлэх;
- Хүүхэд хамгааллын байгууллага болон үүнийг шалгаж буй цагдаагийн газрын ажилтны холбогдох хүний нэр, холбоо барих утасны дугаарыг өгөх;
- Тэдэнтэй хүүхэд хамгааллын байгууллага эсвэл цагдаагийн газраас холбогдох байх гэдгийг нь хэлэх;
- Тэдэнд асуух зүйл байгаа эсэхийг тодруулах, хэрхэн тэдэнд тусалж болохыг асууж тодруулах;
- Эцэг эхэд нь мэдэгдэхдээ тэмдэглэсэн мэдээллийг хүүхдийн эцэг эхэд нь танилцуулж санаа бодлоо солилцоно. Хүүхдийн гэр бүлтэй нягт хамтран ажиллах нь зүйтэй.

Эрсдэлт нөхцөлд байгаа үед хүүхдэд зайлшгүй хяналт, дэмжлэг хэрэгтэй (хүүхдийн сайн сайхан байдал, эрүүл мэндэд дэмжлэг үзүүлэх, сэтгэцийн өвчин, хөгжлийн бэрхшээлтэй байгаа үед холбогдох арга хэмжээг авах шаардлагатай... гэх мэт) бол эцэг эх, асран хамгаалагчийн зөвшөөрөлгүйгээр, хувийн нууцын тухай хуулийг зөрчихгүйгээр цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг нь тодорхой мэдээллийг хуулийн дагуу бусадтай хуваалцаж болно.

Хүчирхийлэлд өртсөн эсвэл өртөх эрсдэл бүхий хүүхдийн талаар орон нутгийн хүүхэд хамгааллын байгууллагын ажилтан, цагдаагийн байгууллага, ажилтнаас мэдээлэл авах хүсэлт ирсэн тохиолдолд хамгааллын баг дараах байдлаар ажиллана. Үүнд:

- Тухайн ажилтны бичиг баримт, шалгах эрхтэй эсэхийг нь лавлаж шалгана.
- Хүүхдийн тухай шаардлагатай мэдээллийг өгнө. (Энэ тохиолдолд цагдаагийн газарт мэдээлэл өгөхгүй байх нь гэмт хэргийг нуун дарагдуулж болохыг анхаарах).

- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртөж байна гэсэн хангалттай нотолгоо байгаа тохиолдолд зайлшгүй холбогдох байгууллага, цагдаагийн газарт мэдэгдэнэ.
- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртөөгүй боловч хүүхдийн сайн сайхан байдалд ноцтой нөлөө үзүүлэх асуудал байгаа бол хүүхдийн байгууллагад мэдэгдэнэ.

Санамж

Хувийн нууцыг хамгаалах тухай

- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг Хүүхэд хамгааллын байгууллага, эсвэл цагдаагийн газарт мэдэгдэх нь хувийн нууцыг хадгалах хууль тогтоомжийг зөрчиж байна гэсэн үг биш юм.
- Ажилтнууд мэдээлэл өгөх үүрэг нь хуулиар зөвшөөрөгдсөн нөхцөлд тэд хүүхдийн хувийн болон эрүүл мэндтэй холбоотой мэдээллийг бусдад өгөх боломжтой. Тухайлбал, хүүхдийн эсрэг бие махбод болон бэлгийн хүчирхийллийн талаарх мэдээллийг хүүхэд хамгааллын байгууллага эсвэл цагдаагийн газарт хуулийн дагуу зайлшгүй мэдэгдэх ёстой байдаг.
- Цагдаагийн байгууллага эсвэл хүүхэд хамгааллын байгууллагад хэргийг мэдэгдсэнээрээ тухайн ажилтанд арга хэмжээ авах, эсвэл шүүхэд үндэслэл болохгүй юм. Мэдээлэл өгсөн, холбон зуучилсан хүний хувийн мэдээллийг өөрсдөө зөвшөөрсөн, эсвэл хуулийн дагуу ил байлгах шаардлагатайгаас бусад үед хамгаалах ёстой.
- Хүүхэд хамгааллын байгууллагад мэдээллийг илчлэх нь мэргэжлийн бус үйлдэлд орохгүй бөгөөд аливаа мэргэжлийн ёс зүйн хэм хэмжээг дагаагүй үйлдэл биш юм.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН АСУУДЛААР ХАРИУ АРГА ХЭМЖЭЭ АВАХ

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй эрсдэлд байвал хариу арга хэмжээг шуурхай авах ойлголт, мэдлэгтэй байна.

Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, аюулд орох эрсдэл байгаа бол тэднийг хамгаалах зохих алхмуудыг хийгээрэй. Үүнд:

- Хохирогч байж болзошгүй хүүхдийг хүчирхийлэлд оролцсон гэх хүмүүсээс тусгаарлах, ингэхдээ аль аль нь үйлчилгээний ажилтны хараа хяналтад байх боломжийг бүрдүүлэх;
- Шаардлагатай үед нь яаралтай эмнэлгийн тусламжийг үзүүлж зохицуулалтыг хийх. Үүнд:

а) Анхны тусламж үзүүлэх

б) Түргэн тусламж дуудах, түргэн тусламжийн ажилтны зааврыг ягштал дагаж мөрдөх

- Тухайн хүчирхийлэлд оролцсон аль нэг хүн нь бусдын эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд шууд аюул занал учруулж байгаа тохиолдолд цагдаагийн газартай холбогдож яаралтай дуудлага өгөх, гэрч болон нотлох баримтыг авч үлдэх арга хэмжээг авах. Үүнд:
- Хүчирхийллийн нотлох баримт болох аливаа эд зүйлд хүрэлгүй, байгаагаар нь байлгах арга хэмжээг авна. Ингэхдээ дараах зүйлсийг бодолцож үзэх ёстой.

Орчин. Тухайн газрыг цэвэрлэх хэрэггүй, харин хүчирхийлэл болсон гэх газрыг байгаа чигээр нь байлгана. Холбогдох газрууд, өрөө болон байшинг тусгаарлан өөр хэн нэгэн орохгүй байх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Хувцас. Хэрэв бэлгийн болон бие махбодын хүчирхийлэл үйлдсэн гэж үзэж байгаа бол тухайн хүчирхийллийг үйлдсэн хүн, хүчирхийлэлд өртсөн гэх хүүхдийг өмсөж байгаа хувцастай нь байлгах, хэрэв итгэх боломжгүй бол хувцсыг угаахгүй байх, лацтай уутанд хийж тавина.

Бусад биет зүйлс. Хэрэв нотлох баримт болох боломжтой бусад эд зүйлс байгаа үед эдгээр зүйлсэд аль болох хүрэхгүй байх арга хэмжээг авна.

Гэрч. Хүчирхийлэлд оролцсон, харсан хүмүүсийг хооронд нь аль болох яриулахгүй байх арга хэмжээг авах хэрэгтэй (тухайн хүчирхийллийн гэрч болсон бусад хүүхдүүд мөн үүнд хамаарна). Багш, ажилтны хувьд өөр нэг ажилтантай эсвэл удирдах ажилтантай хамтдаа байх ёстой бөгөөд болсон явдлын талаар хэн нэгэнтэй ярилцахгүй байх зааврыг өгнө.

- Хүүхэд хамгааллын асуудлаар хариу арга хэмжээ авахдаа хүүхдийн хөгжил, соёлын онцлог, ялгаатай байдлыг нь харгалзан үзнэ. Жишээлбэл, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд бэрхшээлтэй байдлаасаа хамааран давтан хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлтэй эсэхийг тооцон нэн тэргүүнд аюулгүй байдлыг нь хамгаалахад анхаарна. Үндэсний цөөнхийн хүүхэд, тэдний гэр бүлтэй харилцахдаа хүчирхийллийн эх сурвалжийг соёлын онцлогтой холбон тайлбарлах нь зохимжгүй. Энэ нь бүдүүлэг, мэдлэг, мэдрэмжгүйг илэрхийлэхээс гадна хохирогч тал дургүйцэх, бухимдах, зүй ёсны хамгааллын үйлчилгээнээс татгалзахад хүргэж болох;

- Хүчирхийллийн тохиолдлыг мэдсэн, мэдэгдсэн багш, ажилтан, иргэн, өөр бусад холбогдох хүмүүсийн аюулгүй байдлыг хамгаалах. Энэ нь тэдэнд сэтгэл зүйн дарамт болж, эргээд хүчирхийлэлд өртөх магадлалтай тул цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг болон холбогдох бусад байгууллага нууцлалыг хадгалах, нийгэм - сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлж ажиллах;
- Хэрэв хүчирхийллийн гэрч болж цагдаа, шүүхийн байгууллагад байцаалт өгөх бол хүүхэд хамгааллын баг нь нийгэм - сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, үүргээ ухамсарлахад нь тусалж, бүх талын боломжоор хангана.

4.2 Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээнд холбон зуучлах

ЗӨВЛӨМЖ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, багш, ажилтан нь хүчирхийлэл, эрсдэлд өртсөн хүүхдийн сэтгэл санааг хамгаалах, бие махбод, сэтгэл зүйн гэмтлийг эмчлэх, нөхөн сэргээхэд мэргэжлийн байгууллага, мэргэжилтнүүдэд холбон зуучилна.

Хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг мэдэгдэхээс гадна хүүхэд хамгааллын баг нь дараах үүргийг гүйцэтгэнэ.

- Хүүхэд үйлчилгээ авч байхдаа аюулгүй, бусдаас тусламж авах итгэлийг төрүүлэх зохих алхмуудыг авч ажиллана.
- Хүчирхийллийн нөлөөнд өртсөн хүүхдэд шаардлагатай зохих дэмжлэгийг үзүүлнэ (мэргэжлийн байгууллагад холбон зуучилж өгөх нь үүнд багтана).

Хүүхэд хамгааллын баг, багш, ажилтан нь хүчирхийлэл болон эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхдийг хамгааллын үйлчилгээнд холбон зуучлахдаа дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

- Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн сэтгэцийн эрүүл мэндийг нөхөн сэргээх зорилготойгоор нийгэм-сэтгэл зүйн үйлчилгээнд холбон зуучлах (Орон нутгийн хамтарсан баг, Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч зэрэг мэргэжлийн хүмүүст хандан хамтарч ажиллах);
- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй бол хүүхдийн нэр хүндийг ямагт эрхэмлэн дээдэлж, хүүхэд хамгааллын

үйлчилгээнд холбон зуучлах;

- Хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч сэтгэл санааны хямралаа даван туулахад нь туслах, шаардлагатай бол мэргэжлийн байгууллагад холбон зуучлах;
- Хүүхдийн сэтгэц, бие махбодын гэмтлийг нөхөн сэргээх боломж, нөхцөлийн талаар эцэг эх, асран хамгаалагчдад зөвлөн туслах, мэргэжлийн байгууллагад холбон зуучилна.

Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээнд холбон зуучлах:

- Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар;
- Орон нутгийн хамтарсан баг, сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтан;
- Орон нутгийн эмнэлгийн байгууллага;
- Хүүхдийн тусламжийн 108 утас;
- Түр хамгаалах байр;
- Нэг цэгийн үйлчилгээ;
- Халамжийн төв;
- Мэргэшсэн төрийн бус байгууллага
- Бусад...

Энэ бүлэгтээ бид хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн мэдээллийг хүлээн авах, шилжүүлэх, хариу арга хэмжээ авах, холбон зуучлах үйлчилгээ, тэдгээртэй холбоотой зөвлөмжүүдийг санал болголоо.

ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД АРГА ЗҮЙН ДЭМЖЛЭГ ҮЗҮҮЛЭХ ЗАРИМ НЭМЭЛТ МАТЕРИАЛ

Хүүхэд хамгааллын багийн тусгай үүрэг

Хүснэгт 1. Хүүхэд хамгааллын багийн үүрэг

Гүйцэтгэх ажил
1. Ажилтантай гэрээ байгуулахаас өмнө эсвэл гэрээ хийхдээ хүүхэд хамгааллын бодлого болон ёс зүйн хэм хэмжээг бүх шинэ ажилтнуудад танилцуулах. Тэд тухайн бодлоготой танилцсан, тус бодлогын дагуу ажиллана гэдгээ баталгаажуулж уншиж танилцсаны дагуу гарын үсэг зурж, гарын үсэг зурсан хувиа эргүүлэн өгнө. Гарын үсэг зурсан хувийг тухайн ажилтны хувийн хэрэгт хавсаргах
2. Ажлын танилцах сургалтын нэг хэсэг болгон шинэ ажилтнуудад хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах бодлогын сургалтыг зайлшгүй хийх бөгөөд тухайн байгууллага дахь үүргээс нь хамааран өөрийнх нь ажилтай холбоотой хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах зохих сургалтыг бүх ажилтнуудад хийх
3. Байгууллагад ажиллаж байх хугацаандаа бүх хамтран ажиллаж байгаа хүмүүс нь өөрийнхөө ажлын хүрээнд хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах бодлого болон бусад журмуудтай танилцаж, гарын үсэг зурсан байх ёстой. Мөн түүнчлэн хамтран ажиллагч хүмүүс нь тухайн байгууллагын дотоод ёс зүйн хэм хэмжээнд эсвэл тухайн байгууллагад ажиллагчдын ёс зүйн хэм хэмжээн дээр суурилан удирдлагын зүгээс боловсруулсан хүүхэдтэй хэрхэн харилцах талаар зөвлөмжтэй танилцаж гарын үсэг зурсан байх
4. Тухайн байгууллага нь хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдэд хариу үйлчилгээ үзүүлэх хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах үндэсний жишиг баримт бичигтэй нийцүүлэн өөрийн бодлого журмыг боловсруулах ёстой бөгөөд хүүхдэд ээлтэй байдлаар бичигдсэн байх
5. Тухайн байгууллагын хүрээнд хүүхэдтэй харилцаж байгаа, мөн байгууллагын хариуцсан газарт ирсэн зочид нь Хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах бодлого журамтай танилцаж гарын үсэг зурсан байх ёстой. Зочид нь айлчлалын үеэр хүүхэдтэй харилцах харилцаа холбоондоо энэхүү бодлогыг мөрдөх

6. Тухайн байгууллагын үйлчилгээ үзүүлдэг хүүхэд, гэр бүлүүд нь ажилтан, хамтран ажиллагч хүмүүс болон зочид нь ямар зан төлөвтэй байх ёстой, асуудал гарвал хэнд мэдэгдэх талаар ойлголттой болохын тулд хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах бодлого болон бусад холбогдох журамтай танилцаж мэдэж байх
7. Хүүхдийн аюулгүй байдлын бодлогын хэрэгжилтийг чиглүүлж байдаг хамгаалах арга хэмжээнүүд нь байгууллагын бүх багш ажилтны үүрэг хариуцлагад бүрэн тусгагдсан байх
8. Хүүхдийн аюулгүй байдалд асуудал учруулсан, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн талаар мэдэгдсэн хүмүүст тухайн кейстэй холбоотой аюулгүй байдлыг нь хангах, тухайн тохиолдлыг мэдэгдсэний улмаас ямар нэг хариу цохилт авахаас сэргийлэн зохих анхаарал, дэмжлэг хамгааллыг үзүүлэх

Хүүхдийн аюулгүй байдлын тухай ойлголт

“Хүүхдийн аюулгүй байдал” гэсэн үгийг анх сонсоход, хамгийн түрүүнд биеийг нь ямар нэгэн аюул занал, шархдах, гэмтэхээс хамгаалах тухай санаанд орно. Хүүхдийг хамгаалах чиглэлээр багш нарын хийх ажил юун түрүүнд хүүхдийн бие бялдрын бүрэн бүтэн, аюулгүй байдлыг хангах, аюултай нөхцөл байдлаас хүүхдийг авран гаргах үйл ажиллагаа байх юм. Хүчтэй хямралд оруулсан, гэмтэл учруулахуйц цочрол нь санаа зовнилт, сэтгэл өвдөлт, шархлааг авчирдаг. Энэ нь томчууд хүүхдүүд аль алиных нь хувьд түргэн зуур үйлчилж, хүмүүс өөр хоорондоо итгэлцэх итгэлийг үгүй болгодог. Эргэн тойронд байгаа хүмүүс өөрийн аюулгүй байдлыг хангасан орчинд байж сурсан хүүхэд өөрийн нь оршин байгаа орчин нөхцөл, аюулгүй байдлыг нь хангана гэж итгэдэг. Гэтэл хүчирхийлэл, үл хайхрах явдал, мөлжлөг нь хүүхдийн хамгаалагдах орчныг устгадаг байна.

Иймд хүүхэд хамгааллын багийнхан хүүхдийн аюулгүй байдлын тухай ярихдаа тэдний сэтгэл санаа, сэтгэл зүйн аюулгүй байдлын талаар ярих ёстой. Томчууд, насанд хүрэгчид заримдаа зарим нэгэн хүмүүстэй хамт байхдаа өөрсдийнхөө аюулгүй байдлыг мэдэрдэг. Энэ нь хүүхдийн хувьд мөн адил байдаг. Багш нар хэдийгээр хүүхдийг бие бялдрын хувьд аюулгүй байдалд байлгаж чадах боловч тэд үнэхээр аюулгүй байна гэж мэдрэхгүй байх нь бий. Хүүхдийн бие бялдар, сэтгэл санааны аюулгүй байдлыг хангах нь багш нарын хамгийн анхны санаа тавих зүйл. Цэцэрлэгүүдийн материаллаг болон сэтгэл зүйн орчин сайн бүрдээгүйгээс болж хүүхдүүд хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл, аюул занал дор сурч, хөгждөг байна. Иймд хүчирхийлэл, үл хайхрах явдлаас урьдчилан сэргийлэх нэг гол арга бол итгэлцэл бий болгох явдал юм.

Хүмүүс хамт байхдаа аятайхан санагдаж, хэн нэгнийгээ хүлээн зөвшөөрөх бол тэдний хооронд итгэлцэл байна гэсэн үг. Итгэл байгаа цагт хүмүүс илүү илэн далангүй, үнэн сэтгэлээсээ харилцдаг. Өөрийн санаа бодлыг нээлттэй ярьж, нөгөө хүндээ өөрийн бодол, мэдрэмжийг мэдэх боломж олгодог.

Хүснэгт 2. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаар буруу ойлголтууд¹⁶

Буруу ойлголт	Бодит байдал
Хүүхдийг ихэвчлэн танихгүй хүн хүчирхийлдэг	Хүүхдийг ихэвчлэн хамгийн сайн мэддэг, ойр дотны хүмүүс нь хүчирхийлдэг.
Зарим нийтийн соёлд хүүхдийн эсрэг дарамт, хүчирхийллийг хүлээн зөвшөөрдөг	Хүүхдийн эсрэг дарамт, хүчирхийллийг аль ч нийгэмд хүлээн зөвшөөрөх ёсгүй.
Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд хүчирхийлэл, дарамтын хохирогч болох нь бага	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд хамгийн эмзэг бүлэгт хамаардаг. Бусад хүмүүсээс хараат байдаг учраас өөрт тохиолдсон зүйлийг мэдэгдэх чадвар харьцангуй бага байдаг тул хүчирхийлэлд өртөх нь их байдаг.
Хүүхдүүд хүчирхийлэл, дарамтын талаар байнга худлаа ярьдаг.	Хүүхдүүд хүчирхийлэл, дарамтын талаар худлаа ярих нь ховор бөгөөд харин тэдэнд итгэхгүй гэж боддог хүүхэд их байдаг. Болсон явдлыг ярих юм бол хэн ч чамд итгэхгүй гэж хүчирхийлэл үйлдсэн хүмүүс хохирогчдод хэлдэг, сүрдүүлдэг.
Хүүхэд хүчирхийлдэг хүмүүс гэр оронгүй, ядуу зүдүү, мэдлэг боловсрол доогуур хүмүүс байдаг.	Хүчирхийлэл үйлдэгчид нийгмийн янз бүрийн гарал үүсэлтэй байдаг. Хүчирхийлэл үйлдэгчдийн дунд нийгэмд нэр хүндтэй, хүмүүсийн хайрлаж хүндэлдэг хүн ч байдаг.
Хүүхдүүд бусад хүүхдүүдтэй хамт, бүлгээрээ байхдаа аюулгүй байдаг.	Дандаа тийм байдаггүй. Тухайлбал, цэцэрлэгт бага насны хүүхэд өөр хүүхдүүдтэй, хүмүүстэй хамт байсан ч гэсэн бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдол байдаг.

¹⁶ С.Энхтуяа (2009) Хүүхэд хамгааллын үндэс. УБ

Эмэгтэй хүн хүүхдийн эсрэг бэлгийн хүчирхийлэл үйлддэггүй.	Хэдийгээр хүүхдэд бэлгийн хүчирхийлэл үйлдэж буй хүмүүсийн ихэнх нь эрэгтэй хүмүүс байдаг боловч бэлгийн хүчирхийллийн 5-10 хувийг эмэгтэй хүн үйлдсэн байдаг.
Бэлгийн хүчирхийллийн субъект нь эмэгтэй хүүхэд байдаг.	Эрэгтэй хүүхэд ч гэсэн бэлгийн хүчирхийллийн субъект болж болох бөгөөд тийм тохиолдлууд гардаг.

Багш, мэргэжилтнүүд хүүхдүүдтэй харилцан итгэлцэл бий болгохын тулд тэдний хийж байгаа үйл ажиллагаанд оролцох нь хамгийн чухал.

Энэ бол хүүхдүүдийн тоглоомд оролцох явдал юм. Бага насны хүүхэдтэй ажиллахдаа тэдэнтэй хамт айл гэр болж тоглох, хүүхэлдэй, машинаар, зөөлөн тоглоомоор, баримлын шавраар тоглох зэрэг нь хүүхдүүдийн хувьд тэдний итгэлийг олох үр дүнтэй арга болдог.

Бид хүүхдийн итгэлийг хүлээхийн тулд тэдний амьдралд тун болгоомжтой оролцож эхлэх хэрэгтэй. Хүүхдүүдтэй хамт байж, дуу дуулж, хүүхэлдэйн кино, жүжиг үзэж, аливаа үйл ажиллагааг хамтран хийж, тэдний амьдралын хэсгээс хамт туулж үзэх хэрэгтэй. Энэ нь хүүхдэд багш нарыг хүлээн авах, танин мэдэх, үнэн сэтгэлээсээ харилцах боломжийг олгоно.

Итгэлцэл бий болгож байхдаа анхаарвал зохих зүйлс:

- Хүүхдийн хувийн нууцыг хадгалах

Хүүхдийн хувийн нууцыг хадгалах нь маш чухал. Хүүхдүүд зөвхөн танд л ярьж гэж хэлсэн бүхэн нь түүний нууц болохыг ойлгож, өөр хүнд хэлж ярихгүй байх шаардлагатай. Энэ нь хүүхдэдээ болон өөр бусад хэн нэгэнд муугаар нөлөөлж болзошгүй тул хүүхдийн нууцыг сайтар хадгалах үүрэгтэй. Хэрвээ хүүхэд хүчирхийллийн аюултай нөхцөлд байвал та мэргэжлийн нийгмийн ажилтанд хандах хэрэгтэй.

- Чин сэтгэлээсээ хандах

Хүүхдүүд багш нартай харилцах явцдаа таныг үнэн сэтгэлээсээ хандаж байна уу үгүй юу гэдгийг үргэлж хянаж байдаг. Учир нь хүүхдүүд багш нараас юу хүсэн хүлээж байгаагаа мэдэхгүй, багш нарт дөнгөж итгэж эхэлж байгаа үед ялангуяа сонжих нь элбэг. Иймд өөрийн санаа бодол, итгэл үнэмшлээс өөр зүйл хэлж, үнэн сэтгэлээсээ байгаа мэт болж жүжиглэх нь хүүхдийн итгэлийг хүлээхэд тус болохгүй гэдгийг байнга анхаарч ажиллана. Хүүхэдтэй харилцан, ажиллах явцдаа тэднийг буруушаасан, зэмлэсэн байр сууринаас хандаж огт болохгүй.

Хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн хүүхдүүдэд өөрийгөө танин мэдэх, эрүүл бодол санааг төрүүлэхэд багш нарын ажил, үүрэг оршино. Энэ нь хүүхдийг өөрийн ур чадварыг хөгжүүлэх, нөөц бололцоогоо нээн илрүүлэх, өөрийн авьяас чадварыг сорин турших боломжоор хангана гэсэн үг.

- Итгэлтэй байх

Бусад хүүхдүүдтэй харьцуулахад хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн, өртөж болзошгүй хүүхдүүд томчууд, багш нарт итгэх итгэлгүй байдаг. Учир нь тэднийг ийм байдалд оруулсан хүмүүс нь ихэвчлэн томчууд байдгаас тэд айх, зугтаах, итгэл төрдөггүй байна. Багш нар товлосон цагтаа хүүхэдтэй уулздаг, туслалцаа хэрэгтэй үед нь чадах чинээгээрээ тусалдаг, зөвлөдөг, дэмждэг, ая тухтай байдлыг хангахад анхаарч ажиллана гэсэн үг. Заримдаа багш нарын хүчин чадлаас давсан зүйлсээр туслах хэрэг гарах тохиолдол олонтоо. Ийм үед хамгийн гол зүйл нь хүүхдэд туслахаар тууштай хөөцөлдөж, хэрэгтэй зөвлөгөөг өгч, шаардлагатай үйлчилгээнд хамруулах хэрэгтэй.

- Ая тухтай байх

Хүүхэдтэй ажиллаж байхдаа хэн хэндээ ая тухтай байх талаар бодох хэрэгтэй. Хүүхдүүд дуулах, тоглох, мэдэх сонирхол төрөөгүй байхад нь өөртэйгөө хамт байлгах гээд хүчээр шахаж шаардаж болохгүй. Хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн хүүхдүүд хямрал цочролд орсон тул бусад хүүхдүүдтэй, хүмүүстэй харилцахад өөрт нь таагүй санагддаг байж болохыг анхаарах хэрэгтэй. Тэд хэн нэгэнд итгэхэд бэлэн бус байж болох юм.

Альберт Эйнштейн *“Багш, сурган хүмүүжүүлэгчдийн хувьд хамгийн муу зүйл бол айдас, хүчирхийлэл болон захиргаадалтын аргаар ажиллах явдал юм. Ийм аргаар ажиллах нь хүүхдийн эрүүл саруул сэтгэлгээ, илэн далангүй шударга байдалд ба өөртөө итгэх итгэлийг эвддэг”* хэмээн өгүүлснээс харахад багш хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд өөрийн ажиллаж буй арга барилаа эргэн харж, дүгнэлт өгөх нь чухал юм. Ийм ч учраас багш хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх арга замуудын талаар тодорхой мэдлэг, ур чадвартай байх, мөн хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэгийн орчинд шийтгэлээс бусад хүмүүжлийн аргуудыг ашиглах нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс ангид орчныг бүрдүүлж байгаагийн нэг илрэл мөн.

Олон улсын туршлагаас харахад боловсролын байгууллагуудын орчинд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх олон арга хэлбэрүүд байдаг байна.

- Стрессээ даван туулах

Хүүхдүүд ямар нэгэн байдлаар стресс дарамтад орох нь олонтоо. Иймд цэцэрлэгийн орчинд хүүхэд стрессээ даван туулахад чиглэгдсэн алжаал тайлах дасгал заах, сургалтыг явуулах хэрэгтэй.

- Хямралыг даван туулах

Амьдрах ухааны ур чадварын өөр нэг чадвар бол хүүхэд өөрт бий болсон хямралыг даван гарах явдал юм. Зарим цэцэрлэгт хүүхдүүддээ “Хямрал яагаад бий болдог” учир шалтгааны тухай заадаг байна. Ихэвчлэн хүүхдүүдэд хүчирхийлэлд өртсөн үеийн хямралын үед юу хийж болох талаар заадаг байна. Хүчирхийлэл, үл хайхрагдсан хүүхдүүдэд насанд хүрэгчид, багш нар яаж туслах талаар мэдээлэл багатай байдгаас тусалж чаддаггүй. Иймээс хүчирхийлэлтэй орчин гэж юуг хэлэх вэ? Энэ тохиолдолд хэн нэгэнд үгүй гэж хэлэх, хурдан зугтаах, өөрт чинь ямар нэгэн аюул занал учирвал хэн нэгэнд хэлэх гэх мэт арга замуудыг зааж өгөх хэрэгтэй.

- Шийдвэр гаргах

Хэлфер (1978) хүчирхийлэл үйлдэгч эцэг эх, насанд хүрэгчдийн хүчирхийлэгч зан үйлийг багасгахад хүүхдүүдэд байх нэг чухал чадварыг санал болгосон. Энэ бол хүүхдүүдийг шийдвэр гаргах чадварт суралцуулах явдал байлаа. Энэ чадварыг хөгжүүлэх сургалтын уян хатан хөтөлбөрүүдийг бий болгосон байна. Мөн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдэд сэтгэл зүйн боловсрол эзэмшүүлэх сургалтыг зохион байгуулдаг байна. Энэхүү сургалт нь хүүхэд хүчирхийллийн хатуу ширүүн байдлыг ойлгох, нөхцөл байдлаа эргэн харж дүгнэхэд, өөртөө итгэлтэй байх шинж чанараа хөгжүүлэхэд, асуудлаа дахин шийдэх, шийдвэр гаргахад үр дүнтэй байдаг байна.

- Нийгмээс суралцах

Хүүхэд ихэвчлэн хүрээлэн буй орчноосоо (түрэмгий хандах нийгмийн хандлага, архидалт, мансууруулах бодисын хэрэглээ, ядуурал, ялгаварлал, ажилгүйдэл, ажлын дарамт, гэр бүлийн маргаан, стресс) ихээхэн зүйлийг сурч мэддэг. Иймд багш нар хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн урт хугацааны сургалтыг хүүхдүүдэд явуулах хэрэгтэй. Энэхүү сургалтын хөтөлбөр нь хүүхдүүд үе тэнгийнхэнтэйгээ, насанд хүрэгчидтэй болон хэнтэй ч сайн харилцаатай байж чадах тэрхүү чадварыг эзэмшүүлэх нь чухал юм.

Хүснэгт 3. Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгаалалд анхаарах эрсдэлийн хүчин зүйлс

Эрсдэлийн хүчин зүйлс	Эрсдэлийн шинж
Хүүхдийн нас/эмзэг байдал	Бага насны хүүхэд Эцэг эхдээ хаягдсан, өнчин хүүхэд Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд Хүчирхийлэл, бэлгийн мөлжлөгт өртсөн хүүхэд Архины хамааралтай гэр бүлд амьдарч байгаа хүүхэд Дахин гэрлэсэн, салсан гэр бүлд амьдарч байгаа хүүхэд Тавиул хүүхэд Асран хамгаалагч/эцэг эхийн хараа хяналтгүй хүүхэд Дүрвэгч эсхүл нүүлгэн шилжүүлэгдсэн хүүхэд
Байршил	Алслагдсан газар Гамшигтай бүс нутаг Хэт олон хүнтэй газар Шилжин ирэгсэдтэй бүс Олон нийтээс хол эсвэл олон нийт доторх ажлын байр Тусгаарлагдсан буюу нэвтрэх боломжгүй байршлууд Ажилтан хүүхдийн гэрт очиж ажиллах Хүүхдүүд ажилтны гэрт очих Ус, замын хөдөлгөөн зэрэг бие махбодод аюул учруулахуйц орчин
Үйл ажиллагаа	Хүүхдүүдтэй ажиллах Хүүхэдтэй ганцаарчлан ажиллах Зугаалгын үйл ажиллагаа Гадаад тоглоомын талбайн хөгжүүлэх үйл ажиллагаа Хүүхэд хүлээн авах, тарах цаг Биед хүрэх/хүрэхүйн тухай ойлголт, мэдлэг Хувийн эрүүл ахуй сахиулах Хүүхдийн өөрийн чадах зүйлийг нь өмнөөс нь хийж харилцах Сайн дурын ажилтан ажиллуулах

Хүний нөөц	Бүрэн гүйцэд нягтлахгүй байх (Ярилцлага, цагдаагийн тодорхойлолт, тодорхойлох хүмүүсийн захидал, санал зэрэг) Яаралтай шалтгааны улмаас богино хугацаанд ажилтан шалгаруулж авах, жишээлбэл онцгой, гамшгийн байдлын улмаас Зохих удирдлагаар хангагдаагүй Хүүхэд хамгааллын бодлого, журмын талаар ойлголт өгөөгүй эсвэл сургалтад хамруулаагүй Ёс зүйн дүрэмд гарын үсэг зураагүй
Удирдлага, хяналт	Ажилтан удирдлагаар хангагдахгүй бие даан ажилладаг Ажилтнууд сайн дурын хүмүүсийг удирдлагаар хангадаггүй Албан ёсны удирдлагагүй Ажлын ил тод, хариуцлагатай байдал дутмаг Хүүхэд хамруулсан төсөлд гаднын хүмүүсийг хяналтгүйгээр оролцуулах зэрэг бодит бус, албан бус
Байгууллагын соёл (хамтрагч байгууллагууд)	Байгууллага хүүхэд хамгааллын асуудлын талаар ойлголтгүй эсвэл хаалттай Удирдлага, ажилтнууд хүүхэд хамгааллын талаар итгэл, үнэмшил багатай Хүүхэд хамгааллын арга хэмжээ, мессежийг дэмждэггүй Ажилтнуудын зохисгүй үйлдлийг мэдээлдэггүй, түүнийг асуудал болгон авч үздэггүй
Орон нутгийн эрсдэлийн хүчин зүйл	Хүүхэд хамгааллын болон эрүүгийн хуулиудын хэрэгжилт хангалтгүй байх Хүүхдийн хөдөлмөр, сексийн зорилгоор хүүхдийг наймаалах гэмт хэрэг, секс аялал жуулчлал байсаар байх

Эцэг эх, асран хамгаалагчдад хамааралтай эрсдэлт хүчин зүйлс

Хүүхдээ зодож дарамталдаг, үл хайхардаг эцэг эхчүүдэд ихэвчлэн дараах зан үйл илэрч байдаг.

Өөртөө итгэлгүй байдал нь ажил амьдралын маш олон хүрээнд сөргөөр нөлөөлдөг бөгөөд тухайлбал, боловсрол, мэдлэг эзэмших, бусадтай холбоо харилцаа тогтооход нь сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй хүүхдээ өсгөж хүмүүжүүлэхэд нь ч саад болдог байна. Ийм асуудалтай

эцэг эхчүүд нь өөрийгөө голж, шүүмжилж, сайн аав ээж байж чадахгүй байна гэж боддог. Улмаар өөртөө итгэлгүй байдал нь даамжирснаар сэтгэл гутралд орох, хүүхдээ үл хайхрахад хүрдэг байна. Мөн бусдад итгэхгүй, ганцаараа байхыг эрмэлзэхэд хүргэдэг. Энэхүү байдал нь цаашилбал гэр бүлээ нийгмээс тусгаарлаж зожгиород хүргэдэг бөгөөд хүүхдэдээ шаардлагатай үйлчилгээг авч чадахгүй байх, нийгэм хяналтаас хөндий байгаадаа найдаж улмаар хүүхдээ хүчирхийлэхэд нөлөөлдөг. Ийм эцэг эхчүүдтэй ажиллахдаа юуны өмнө өөртөө итгэлтэй байдлыг нь нэмэгдүүлэх хэрэгтэй болдог. Ингэхийн тулд тэдэнд өөрийгөө голж шүүмжлэх шалтгаан байхгүй гэдгийг нь ойлгуулах, давуу сайн талыг нь магтан сайшаах, урамшуулах замаар ойлгуулах хэрэгтэй. Сэтгэл санааны хувьд гутранги, сэтгэлийн шаналгаатай зарим эцэг эхчүүд өөрийг нь зөвхөн үр хүүхэд нь л хайрлаж өрөвдөх болно гэж боддог. Ийм шалтгаанаар хүүхэдтэй болдог ч хүмүүс ч байдаг байна. Нөгөөтэйгөөр өөрийг нь хайрлаж сэтгэл санааг нь тайтгаруулах дадлыг багаас нь хүүхдэдээ өгөхийг чармайснаар хүүхэд нь эцэг эхээ аргадах, тайвшруулахад суралцаж аав, ээжийнхээ хувьд асрагчийн үүрэг хүлээх хэрэгтэй болдог. Тэгвэл тухайн хүүхэд энэ үүргээ биелүүлж чадахгүй бол эцэг эх нь гомдож уурлаж, хүүхдээ хүчирхийлж эхэлдэг байна. Энэ мэтчилэн эцэг эхчүүдийн хувиа бодсон зан нь хүүхдийнхээ хэрэгцээнээс өөрийн хэрэгцээг дээгүүр тавих байдлаар илэрдэг. Ийм эцэг эхчүүдтэй ажиллахдаа тэднийг сонсох, зөвлөгөө өгөх, хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг ойлгуулах зэрэг үйлчилгээ үзүүлдэг.

Хүүхдээ өрөвдөж хайрладаггүй, хөгжлийнх нь онцлог хэрэгцээг ойлгодоггүй эцэг эхчүүд байдаг бөгөөд тэд хүүхдээ хайрладаггүй анхаарал халамж тавьдаггүй байна. Улмаар тэд хүүхдээ өөрт нь тээг болж байна гэж үзэж үндсэн хэрэгцээг нь хангах төдий асаргаа үзүүлж хайрлуулах хэрэгцээг нь орхигдуулдаг. Хүүхдээ хайхрахгүй байгаа нь хүүхдэд нь хүнд тусаж байгааг тэд мэдэрдэггүй. Ийм эцэг эхчүүдтэй хэрхэн асарч халамжлах талаар сургалт хийх, сайн аав ээж нараас үлгэр дуурайлал авах боломж олгох, хүүхдэдээ хандах эерэг өөрчлөлтийг сайшаан урамшуулах замаар ажиллана.

Эцэг эх нь сэтгэл мэдрэлийн эмгэгтэй, оюуны хомсдолтой байх нь хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал гарахад хүргэж болдог. Гэхдээ ийм асуудалтай эцэг эхчүүд харьцангуй цөөн байдаг. Оюуны хомсдолтой эцэг эхчүүд эцэг эх байх үүргээ мэдэхгүй байх, дүгнэлт гаргаж чадахгүй байх зэрэг асуудалд ордог. Ийм эцэг эхтэй ажиллахдаа гэр бүлийн гишүүдтэй нь хамтрах хэрэгтэй байдаг.

Эцэг эхийн хүүхэд насны намтар нь тэднийг ямархуу эцэг эх байхад

томоохон үүрэг гүйцэтгэдэг гэж үздэг. Тэгвэл төдийлөн сайн үлгэр дуурайл болдоггүй эцэг эхтэй байсан, хүүхэд ахуйдаа өөрсдийнх нь хэрэгцээ хангагдаж байгаагүй хүмүүсийн хувьд хүүхдийнхээ хэрэгцээг хангана гэдэг маш бэрхшээлтэй байдаг. Мөн хүүхэдтэйгээ зүй бусаар харилцдаг ихэнх эцэг эхчүүд хүүхэд ахуйдаа хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлын хохирогч байсан гэж үздэг байна. Харин зүй бус харилцааны хохирогч болж буй хүүхдүүдийн 1/3 нь том болоод хүүхдээ хүчирхийлэх магадлалтай гэсэн судалгаа байдаг.

Хүчирхийлэл, үл хайхрах байдалд өртөж байсан эсвэл эцэг эх, асран хамгаалагчийнхаа хоорондын хүчирхийллийн гэрч болж байсан хүүхдүүд хэрцгий зан авиртай болох цаашлаад эдгээр хэрцгий зан авир нь тэдэнд эдгээр нь байдаг л зүйл гэсэн бодол төрүүлэх магадлалтай байдаг. Гэхдээ хүүхэд ахуй насандаа хүчирхийлэлд өртөж байгаагүй хүн том болоод хүчирхийлэгч болох тохиолдол байдаг бол хүчирхийлэлд өртөж байсан хэр нь өөрийн хүүхдийг хүчирхийлдэггүй хүмүүс ч байдаг гэдгийг ойлгох хэрэгтэй юм. Дээр дурдсан судалгааны дүгнэлтэд өмнө нь зүй бус харилцааны хохирогч болж байсан хүмүүсийн ойролцоогоор 2/3 нь өөрийн хүүхдээ хүчирхийлдэггүй, үл хайхардаггүй хэмээн тэмдэглэсэн байдаг. Яагаад өмнө нь зүй бус харилцаанд өртөж байсан хүмүүсийн зарим нь хүүхдээ хүчирхийлж, үл хайхардаг байхад зарим нь тэгдэггүй вэ? гэдэг нь тодорхойгүй байгаа юм. Хэдийгээр хувь хүн бүр өөрийн хийсэн үйлдэлд хариуцлага хүлээх ёстой ч судалгаанаас үзэхэд сэтгэл санааны дэмжлэг үзүүлдэг хүмүүсээр хүрээлэгдсэн байх нь үе дамжсан хүчирхийллийн цикл явагдах эрсдэлийг бууруулдаг гэдэг нь тогтоогдсон байдаг.

АНУ-д хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ авсан хүүхдүүдийн хувьд 1/3-2/3 нь эцэг эхийн архи, мансууруулах бодист донтох байдал нь хүчирхийлэлд өртөхөд нь нөлөөлдөг гэж тэмдэглэсэн байдаг. Архи, мансууруулах бодист донтох нь эцэг эхийн сэтгэцийн хэвийн ажиллагаа, шүүн тунгаах, биеэ барих хүүхдээ хамгаалах чадваруудыг сулруулдаг байна. Мөн архийг хэт ихээр хэрэглэдэг эцэг эхчүүд хүүхдийнхээ хэрэгцээг үл хайхрах, гэр орныхоо хэрэгцээнд мөнгө зарахын оронд архи худалдан авахыг илүүд үзэж, хүүхдийнхээ эрүүл мэнд, аюулгүй байдлаар дэнчин тавьсан гэмт хэргийн чанартай үйлдэл хийх магадлал өндөр байдаг.

Хүүхэдтэй зүй бусаар харилцах үйлдэлд архи, мансууруулах бодис хэрхэн нөлөөлж буйг бүрэн хэмжээгээр ойлгоход төвөгтэй юм. Улмаар архи, мансууруулах бодист донтох болон хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал нь сэтгэцийн өвчин, ДОХ болон эрүүл мэндтэй

холбоотой бусад асуудлууд, гэр бүлийн хүчирхийлэл, ядуурал, хүүхэд ахуйдаа хүчирхийлэлд өртөж байсан зэрэг бусад асуудалтай зэрэгцэн оршиж байдаг нь шийдвэрлэхэд хүндрэлтэй нарийн төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэдэг. Мөн эдгээр асуудлын ихэнхийг нэн тэргүүнд тавих шаардлагатай, яаралтай шийдвэрлэх хэрэгтэй байдаг учир аль үйлчилгээг тэргүүн эгнээнд тавих вэ гэдгийг шийдвэрлэхэд бэрх юм.

Хүүхдийн зан төлөвийн талаар сөрөг хандлага, хүүхдийн хөгжлийн талаар буруу ойлголттой байх нь хүүхэдтэй зүй бусаар харилцахад нөлөөлөхүйц хүчин зүйл нь болдог. Хүүхдийн хэвийн хөгжлийн үе шатны талаар зохих ойлголтгүй эцэг эхчүүд нь хүүхдээсээ ойлгомжгүй зүйл шаарддаг байна. Энэхүү шаардаж буй зүйл нь биелэхгүй байх нь улмаар зохимжгүй шийтгэлийн арга хэмжээг оноох нөхцөлийг бүрдүүлэхэд хүргэдэг. (Жишээ нь: өмдөндөө баалаа гэж хүүхдийг зодох нь хүүхдийн хөгжлийн онцлогийг мэдэхгүй байна гэсэн үг юм.) Мөн зарим эцэг эхчүүд хүүхдийнхээ зан аашийг хэрхэн зохицуулахаа мэдэхгүйдээ бухимдаж, түүнийгээ хүүхдэдээ гаргах нь элбэг тохиолддог. Зарим эцэг эхчүүд хүүхдийг доогуур үнэлж, тэднийг өөрсдийн хувийн өмч мэт санах, харилцах явдал их байдаг.

Асран хамгаалагчийн нас нь эрсдэлийн хүчин зүйл болох талаар судалгаагаар нарийн тогтоогдоогүй байгаа. Гэвч залуу эцэг эхчүүд, ахимаг насны эцэг эхчүүдийг бодвол зүй бус харилцаа, тэр дундаа бие махбодын хүчирхийлэл үйлдэх магадлал өндөр байдаг байна. Мөн өсвөр насандаа хүүхэд гаргах, хүүхдийн хүчирхийлэл хоёрын хоорондын уялдаа холбоонд эдийн засгийн хүнд байдал, нийгмээс дэмжлэг үзүүлэхгүй байх, сэтгэлийн дарамт зэрэг бусад хүчин зүйлүүд нь нөлөөлдөг.

Гэр бүлтэй холбоотой эрсдэлт хүчин зүйлс

Гэр бүлийн маргаан, гэр бүлийн хүчирхийлэл, хүүхдээ ганцаараа өсгөх, ажилгүйдэл, санхүүгийн дарамт болон нийгмээс тусгаарлагдах, зэрэг зарим гэр бүл дэх амьдралын тодорхой нөхцөл байдал нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг үүсгэх магадлалыг ихэсгэх эрсдэлтэй байдаг.

Гэр бүлийн маргаан болон гэр бүлийн хүчирхийлэл: Судалгаанаас үзэхэд, гэр бүлийн хүчирхийллийг маргаантай гэр бүлийн 30-60 хувьд нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал үүсдэг гэсэн байдаг. Хүчирхийлэлтэй гэр бүлд хүүхдүүд хүчирхийллийн гэрч болох, өөрсдөө хүчирхийлэлд өртөх, өөрийн айдсаас болж хүүхдээ үл хайхрах явдал гардаг. Энэ нь улмаар эцэг эхийнхээ хүчирхийллийн гэрч болсон хүүхдүүд хэдий өөрсдөө хүчирхийлэлд өртөөгүй ч гэсэн ийм зүйлийг

харснаас сэтгэл санааны ноцтой дарамтад өртөхөд хүргэдэг байна.

Хүүхэд- эцэг эхийн харилцаа: Хүүхэдтэйгээ зүй бус харилцдаг гэр бүлүүдэд ихэвчлэн эцэг эхчүүд нь хүүхдийнхээ эерэг зан төлөвийг сайшаахгүй хэр нь сөрөг зан араншныг түлхүү анхаарч, арга хэмжээ авах нь элбэг байдаг. Тэд хүүхдэдээ дэмжлэг, хайр халамж бага үзүүлдэг, хүүхэдтэйгээ бараг тоглодоггүй. Бие махбодын хүчирхийлэл үйлддэг эхчүүдийн талаар хийсэн судалгаанаас харахад тэд хатуу чанга сахилгын арга хэмжээ (цохих, урт хугацаагаар тусгаарлах гэх мэт) авах, хэл амаар дайрч давшлах хандлага их байдаг бөгөөд эерэг хүмүүжлийн аргыг (хүүхдэд боломж олгох, хэлэлцэж ойлголцох, хүүхдийн гаргасан амжилтыг анзаарч урамшуулах) хэрэглэх нь бага байдаг байна.

Орчны хүчин зүйлүүд: Орчны хүчин зүйлүүд нь эцэг эх, гэр бүл, хүүхдийн хүчин зүйлүүдтэй нэгдмэл байдлаар тохиолддог. Үүнд нь ядуурал, ажилгүйдэл, ялгаварлан гадуурхалт, болон орон нутгийн ёс заншил зэрэг ордог. Гэвч орчны эдгээр хүчин зүйл нь эцэг эх бүрийг хүчирхийлэгч болгодоггүй ба хэдийгээр хэцүү, хатуу орчин нөхцөлд амьдарч байгаа ч үр хүүхдээ бүхий л боломжоороо хайрлан халамжлалдаг эцэг эхчүүд олон байдаг гэдгийг санах хэрэгтэй байгаа юм.

Ядуурал ажилгүйдэл: Ядуурал нь сэтгэл гутрал, мансууруулах бодист донтох, ялгаварлан гадуурхагдах зэрэг хүчин зүйлтэй хавсарсан үед хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал гарах магадлал ихэсдэг юм. Сан Диегогийн Их сургуулийн сэтгэл зүйн тэнхимийн профессор Род Плотник ядуурал нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, донтох, ялгаварлан гадуурхагдах зэрэг хүчин зүйлтэй хавсарсан үед хүүхдийн эсрэг хүч болдог. Гэр бүлийн орлого бага байх нь сэтгэл зүйн дарамтыг үүсгэдэг бөгөөд энэ нь улмаар цаашлаад зүй бус харилцааг үүсгэх шалтгаан нь болж өгдөг гэж үзсэн.

- Бага орлоготой эцэг эх хэдийгээр хүүхдийнхээ төлөө санаа сэтгэлээ зориулдаг ч амьдралын боломжгүйгээсээ болоод хүүхдэдээ шаардлагатай асрамж халамжийг үзүүлж чаддаггүй.
- Зарим нэг өөр хүчин зүйлүүд эцэг эхийн ядуурал ба хүчирхийлэгч болоход нөлөөлдөг хэмээн үздэг. Тухайлбал, архи байнга уудаг эцэг эхчүүд хөдөлмөр эрхлэх чадвараа алддаг бөгөөд архины хэрэглээ нь мөн хүчирхийлэл үйлдэх үндэс нь болдог.
- Ядуу гэр бүлд гарч буй хүчирхийлэл бусад гэр бүлд гардгаас ихгүй ч гэсэн хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагууд ядуу гэр бүлд гарч байгаа зүй бус харилцааг түлхүү бүртгэж

авдаг бөгөөд ийм гэр бүлүүд эрх бүхий хүмүүсийн нүдэнд илүү өртөмтгий байдаг.

Нийгмээс тасархай амьдрах: Зарим судалгаануудад гарсан үзүүлэлтээс харахад хүүхэдтэйгээ зүй бус харилцдаг эцэг эхчүүд нь бусад эцэг эхчүүдийг бодвол илүү ганцаардмал, нийгмээс тусгаарлагдсан, нийгмээс үзүүлэх дэмжлэг багатай байдаг байна. Материаллаг болон сэтгэл санааны дэмжлэг багатай, эергээр үлгэрлэн дуурайх хүн дутмаг, нийгэмд тогтсон хүүхэд асран хүмүүжүүлэх хэм хэмжээг дагаж мөрдөх нь дутагдалтай байдаг учраас хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдал гарахад тодорхой нөлөө үзүүлдэг.

Хүүхдэд хамааралтай эрсдэлт хүчин зүйлс

Хүүхдүүд зүй бус харилцааны хохирогч болсныхоо төлөө хариуцлага хүлээх ёсгүй юм. Гэвч тухайн хүүхэдтэй холбоотой тодорхой нэг хүчин зүйлүүд нь зарим хүүхдийг зүй бус харилцаанд илүү өртөмтгий болгодог. Хүүхдийн нас, бие махбод, сэтгэл санаа, сэтгэл зүй болон нийгмийн хөгжил зэрэг нь дээр дурдсан эцэг эхийн хүчин зүйлээс шалтгаалаад хүүхдийг зүй бус харилцаанд өртөхөд нөлөөлдөг.

Нас: Хүүхдийн нас болон хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлийн хоорондын уялдаа холбоо тодорхой биш байгаа хэдий ч хүүхдийн нас бага байх тусам эрсдэлийн түвшин өндөр байдаг байна. Тухайлбал, хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ өндөр хөгжсөн орнуудын хувьд авч үзвэл нийт бүртгэгдсэн кейсийн хувь нь дөнгөж төрснөөс 3 нас хүртэлх хүүхдүүдийн дунд хамгийн өндөр буюу ийм насны 1000 хүүхэд тутмын 15.7% нь хохирогч болсон байдаг бөгөөд хүүхдийн нас ахих тусам хүчирхийллийн түвшин ч бас буурдаг байна. Нялх болон бага насны хүүхэд нь бие жижиг, хөгжлийн түвшин бага, байнга анхаарал шаардаж байдаг учраас хүчирхийлэл, үл хайхрах байдалд өртөмтгий байдаг. Монгол Улсын хувьд ч энэ насны хүүхэд илүү эрсдэлтэй байгаа нь ЭМЯ-аас гаргасан Эрүүл мэндийн шалгуур үзүүлэлт хэмээх товхимлын 2006 оны эмхэтгэлд 0-5 насны хүүхдийн нийт эндэгдлийн 38 хувь нь өвчний бус шалтгаан буюу осол гэмтлийн улмаас гарсан гэдэг баримтаас харагдаж байгаа юм. Эдгээр тохиолдлоос хүүхдийг хамгаалахын тулд олон нийтийн ойлголтыг сайжруулах ажлыг өндөр хөгжилтэй орнуудад хүүхэд хамгааллын чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллагууд өрнүүлдэг.

Хөгжлийн бэрхшээл: Хөгжлийн бэрхшээлтэй, хүнд өвчтэй, хэцүү зан авир зэрэг тусгай хэрэгцээ шаардлагатай хүүхдүүд нь зүй бус харилцаанд өртөх өндөр эрсдэлтэй байдаг байна. Тэрээр 1993 онд АНУ-д хийсэн судалгаагаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд бусад хүүхдүүдийг

бодвол зүй бус харилцаанд өртөх магадлал 1.7 дахин их байдаг гэж тогтоогдсон байдаг. Тэгвэл эдгээр хүүхдүүдийн эцэг эхчүүдийн хувьд хүүхдийнхээ хэрэгцээтэй зүйл, зохих анхаарал халамжийг байнга хүүхдэдээ зориулан зүтгэх нь тэдэнд дарамт болдог. Тухайн хүүхдэд хэчнээн анхаарал халамж тавьсан ч үр дүн гарахгүй байх нь эцэг эхчүүдэд цөхрөх, шантрах бодол төрүүлдэг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд нь хүчирхийллийг зохисгүй үйлдэл гэдгийг ойлгодоггүй, хүчирхийллийн нөхцөл байдлаас зугтаж өөрийгөө хамгаалах чадваргүй байдгаас байнгын зүй бус харилцаанд илүү өртөмтгий байдаг байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг дутуу үнэлэх, ад шоо үзэх нийгмийн хандлага, практик нь хүчирхийллийг зөвтгөх, тэднийг өмгөөлөх хамгаалахгүй байх зэрэг сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Өнөөдрийг хүртэл хөгжлийн бэрхшээл нь зүй бус харилцааг үүсгэдэг эсвэл зүй бус харилцаа нь хөгжлийн бэрхшээлийг бий болгодог гэсэн хоёрдмол асуудлын талаар бүрэн хэмжээгээр судлагдаагүй байгаа юм.

Хүүхэдтэй холбоотой бусад хүчин зүйл Хүүхдийн түрэмгий, анхаарлаа төвлөрүүлэх чадваргүй, хэцүү зан авир болон бусад зан байдлын доголдол нь хүүхдийг хүчирхийлэл, үйл хайхрах байдалд өртөх эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг байна. Зан байдлын эдгээр доголдол нь эцэг эх эхийн түргэн уур, хүүхдээ анхаарах, зан авираа хянах чадваргүй байх зэрэг хүчин зүйлтэй нийлэхээр хүүхдэд учрах эрсдэлийг нэмэгдүүлдэг юм. Мөн хүүхдийн зарим нэг зан байдлын доголдол нь зүй бус харилцаанаас үүдэж болох (бие махбодын хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэд ууртай догшин болж, бусдын өдөөс хэцүү зан авир гаргах) бөгөөд цаашлаад хүүхдийг шийтгэх замаар хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлийг нь улам нэмэгдүүлдэг.

Хүүхэдтэй зүй бус харилцахыг тайлбарласан үзэл баримтлал

Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл нь хувь хүн, гэр бүл, олон нийтийн харилцааг хамарсан олон талт асуудал бөгөөд эцэг эх, асран хамгаалагчид хүүхдийг яагаад бие махбод, сэтгэл санааны, бэлгийн, үл хайхрах хэлбэрээр хүчирхийлдэг вэ гэдгийг тайлбарласан онолын олон үзэл баримтлал байдаг. Энэхүү асуудлыг эрүүл мэнд, нийгэм эдийн засгийн байдал, нийгмийн харилцаа, хүмүүсийн хувийн зан үйлтэй холбон аль нэг талаас нь тайлбарлах боломжгүй юм. Иймээс уг асуудлыг нийгэм, сэтгэл зүй, хувь хүний зан үйл, нийгэмд тогтсон ойлголт хандлага зэрэг олон хүчин зүйлийн уялдаа холбоо, харилцаан дээр тулгуурлан авч үздэг.

Хүүхэд хамгааллын салбарын хөгжлийн эхний үед хүчирхийллийн шалтгааныг анагаах ухааны үүднээс сэтгэцийн эмгэг хэмээн тайлбарлах

хандлага давамгайлж байлаа. Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдэгдэж байгаа шалтгааныг эцэг эх, хүүхдийн биеийн болон сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудалтай холбон тайлбарладаг онолуудын цаад агуулга нь энэ нь нэг төрлийн өвчин бөгөөд уг өвчнийг эдгээхийн тулд эхлээд өвчний цаад нарийн шалтгааныг оношлох шаардлагатай гэж үзэх явдал юм. Хүүхдээ хүчирхийлэх нь эцэг эхийн зан төлөв, хүмүүжилд байгаа сэтгэл зүйн эмгэг шинжээс хамаардаг хэмээн энэ загварын онолчид тайлбарладаг. Хүчирхийлэгч нь сэтгэцийн хөнгөн, хүнд хэлбэрийн ямар нэг эмгэгийн улмаас хүүхэдтэйгээ зүй бусаар харьцдаг, хүүхдээ асарч хүмүүжүүлэх чадвар муутай байдаг гэж үздэг. Сэтгэл судлал, нийгмийн ажлын оношилгооны практикт өргөн хэрэглэгддэг Оношилгооны статистикийн гарын авлагад (DSM -IV) орсон сэтгэл мэдрэлийн эмгэг өвчний улмаас хүүхдээ хүчирхийлж, үл хайхарсан тохиолдол хүүхэд хамгааллын нийт бүртгэгдсэн тохиолдлын 10 орчим хувь байсан тухай судалгаа байдаг. (Garbarino, 1980). Энэ талын онолуудын нийтлэг тал нь гэр бүлийн гишүүдийн болон үйлчлүүлэгчийн эмгэгт илүү анхаарлаа хандуулдаг бөгөөд бусад гадаад хүчин зүйлүүд зөвхөн өдөөгч болж өгдөг гэж үздэг. Энэ загвараар хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг тайлбарлахад гардаг бэрхшээл бол хувь хүний зан авир нь дангаараа хүчирхийлэл гарах шалтгаан болдоггүй бөгөөд гэр бүл болон нийгэмд гарч байгаа бусад эрсдэлт нөхцөл байдалтай хавсарч байж хүчирхийлэл гарах шалтгаан болдог гэдгийг тооцдоггүй явдал юм. (Goldstein, Keller & Erne 1985) “Aggressive impulsive disorder” буюу “цочир уурлах” эмгэг нь бие махбодын хүчирхийлэл үйлдэхэд хүргэж болох ч оюун ухааны чадамж, нийгмийн нөхцөл байдал зэрэг бусад хүчин зүйлүүд ч давхар нөлөөлж болох юм гэдгийг (Spinetta, Rigler 1971 нар) тогтоожээ.

Хүснэгт 4. Үл хайхрах хүчирхийллийн шинж тэмдэг

Бие махбодод илрэх шинжүүд	Зан авирт илрэх шинжүүд
• Хүүхэд хаягдмал буюу орхигдсон байдалтай болох • Толгой хорогдох орон гэргүй болох • Эрүүл мэндийн үзлэгт хамрагдахгүй байх • Хараа хяналтгүй болох • Бөөстөх, сайрдах, арьсны өвчин тусах	• Сэтгэл санаагаар унах • Сэтгэл хөдлөлөө барьж, хянаж чадахгүй байх • Анхаарал халамжийг бусдаас байнга хүсэх • Байнга ядрангуй царайтай байх • Нойр дутуу байх • Бусдад итгэхээ болих

Хүснэгт 5. Бие махбодын хүчирхийллийн шинж тэмдэг

Бэртэл гэмтлийн шинж байдал	Хүчирхийллийн илрэл
Хөхрөлт	• Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөний хамгийн илэрхий шинж тэмдэг байх нь олонтоо. • Хөхрөлтийн үед эмнэлгийн зайлшгүй тусламж шаардлагагүй байдаг боловч зарим үед гүн хөхрөлт нь бие махбодод илүү аюултай нөхцөл байдал үүссэнийг харуулна. • Хэрвээ хэвлийн хөндийд хөхрөлт бий болсон байх юм бол энэ нь ямар нэгэн дотор эрхтэн гэмтэж бэртсэн болохыг илтгэнэ. • Хөхрөлт нь мөн яс хугарсан болохыг ч илтгэнэ. • Багш, ажилтнууд толгой, хүзүү, их бие, бэлэг эрхтэнд гарсан хөхрөлтийг өөр ямар нэгэн ноцтой шалтгааны илрэл болохын хувьд анхааран үзэх хэрэгтэй. • Өгзөг, хонго, гуяны ард, тахим тушаа цохих, ташуурдах, алгадахад судас хагарч, хөхрөлт үүснэ. Хүч хэрэглээгүй бол хөхрөлт үүснэ гэдэг нь тийм ч түгээмэл үзэгдэл биш юм. Хацар, чихний гэдэс, дээд уруул, бугалга болон шууны дотор тал, хүзүү зэрэг нүдэнд ил харагдах эд эрхтэн, хонго, хэвлийн гадна тал, бэлэг эрхтэн зэрэг далд газарт үүссэн хөхрөлт нь ихэвчлэн хүчирхийллээс шалтгаалсан байдаг. • Бэлэг эрхтний орчим, гуяны дотор хөхрөлт шарх үүссэн байвал энэ нь бие засаж байхад болсон осол бэртлээс үүсэлтэй гэж үзэж болно. Гэнэтийн санамсаргүй ослын үед бэлэг эрхтнээс цус гарч бэртэх нь туйлын ховор бөгөөд ийм тохиолдолд юуны өмнө бэлгийн хүчирхийллийн санаа сэдэл байсан эсэхийг шалган тогтоож эмнэлгийн тусламж авах хэрэгтэй. • Хүзүүн дээр санамсаргүй байдлаар гэмтэл бэртэл үүсэх нь мөн л ховорхон тохиолдох бөгөөд үүссэн шалтгааныг магадлан тогтоох хэрэгтэй. • Ахуйн осол гэмтлийн улмаас үүссэн хөхрөлтийг хөндлөнгөөс хүч хэрэглэсний улмаас үүссэн хөхрөлтөөс ялгаж таньж мэддэг байх нь чухал.

Түлэгдэлт	- Хамгийн түгээмэл тохиолддог хүчирхийллийн шинж чанартай түлэгдэлт нь тамхинаас үүдсэн түлэгдэлт. Энэ төрлийн түлэгдэлт нь дугуй хэлбэртэй, хэвээр дарсан мэт, хэмжээний хувьд нэг хэвийн тамхины цогших байдлын хэмжээтэй нийтлэг адил (Түлэгдэлт нь ихэвчлэн хүүхдийг үл хайхарснаас болдог) - Халаадаг хэрэгслүүд жишээлбэл; индүү параар халаах, түлэх гарыг нь халуун плитка болон ялтсан халаагуур дээр барих зэрэг нь хүчирхийллийн илрэл мөн бөгөөд эдгээрээс үүссэн түлэгдэлт нь гүнзгий ухмал шинжтэй байдаг. - Гарын сарвуу түлэгдэлттэй байх нь ихэвчлэн хүч хэрэглэсний илрэл байдаг.
Толгойн гэмтэл бэртэл	- Толгойд цусан толбо үүссэн байх нь хамгийн аюултай үр дагавартай. Энэ нь тархинд насан туршийн ноцтой гэмтэл бэртлийг үүсгэж болох юм. - Хүүхдийг хаалга, хана рүү хүчтэй түлхэх, савснаар гавлын яс гэмтэх юм уу, тархины бэртэл бий болно. Энэ нь толгойн хэд хэдэн газар хэд хэдэн удаа үүссэн байх нь санаатайгаар үйлдэгдсэнийг илтгэнэ. - Хүүхдийн толгойн хуйханд үсгүй том, том халцархайнууд байх нь үснээс хүчтэй татаж зулгааснаас үүссэн болох бөгөөд саяхан буюу ойрын хугацаанд үүссэн бол хуйх нь хавдаж цус гоожсон байдаг. - Толгой болон нүдний орчим цохисны улмаас нүд хөхрөх бөгөөд зовхи хөхөрч хавдах нь хүчирхийллийн шинж мөн. Гэхдээ аль ч насны хүүхдүүдийн хувьд санамсаргүй байдлын улмаас нүд хөхрөх тохиолдол их байдгийг анхаарах хэрэгтэй. Духны гэмтлийн улмаас зовхинд цус хуралдах, гавлын яс бэртэх магадлалтай. - Багш, ажилтнууд энгийн нүдээр хараад тархины гэмтэл бэртлийг тодорхойлж чадахгүй бөгөөд гаднаа харагдах шинж тэмдэггүй хэдий ч хүүхдийн биеийн байдалд гарсан бусад шинж тэмдгийг сайн харж ажигласнаар тархины гэмтлийг илрүүлэхэд тусална. Жишээ нь хүүхдийн толгойд гэмтэл бэртэл байхгүй ч байнга айж цочих, бөөлжих, чөлөөтэй амьсгалж чадахгүй байх, хөл гар татах, хөдөлгөөн нь хязгаарлагдмал болох гэх мэт тодорхой шинж тэмдэг мэдэгдвэл яаралтай эмнэлэгт хандах хэрэгтэй.

Хэвлийн хөндийн гэмтэл	Хэвлийн хөндийн дотоод гэмтэл нь ихэнхдээ хүчирхийлэл, зүй бус харилцсанаас үүсэж бий болдог. Хэрвээ гэдэс хэвлий нь гадна талдаа улайж хөхөрсөн байдал нь дотроо ямар нэгэн гэмтэл авсныг харуулдаг. Зарим тохиолдолд дотоод гэмтлийн ихэнх нь гаднаа ямар нэгэн шинж тэмдэггүй байдаг бөгөөд бөөлжих, хэвлийгээр өвдөх, дотоод цус алдалтаас болж цус багадах зэрэг шинж тэмдэг илэрнэ. Энэ төрлийн гэмтэл нь хүүхэд гэмтсэнээс хойш хэдэн өдрийн дараа мэдэгддэг бөгөөд маш аюултай тохиолдол бөгөөд эмнэлгийн тусламж яаралтай шаардлагатай.
Ясны бэртэл гэмтэл	- Хүүхдийн биед ясны бэртэл мушгирч үүсэх нь хөл болон гараас барьж байгаад эргүүлсэн үед үүссэн гэмтлийн илрэл байх нь бий. - Яс хугарч хэлтэрсэн гэмтэл нь хүчирхийллээс үүсэх хамгийн ховор тохиолдох хэлбэр юм. Хүүхдийн яс барагтай тохиолдолд хэлтэрч гэмтдэггүй - Түнхний үеийн мултрал нь хүүхдийн живхийг болгоомжгүйгээр солих үед тохиолдож болно. - Бага насны хүүхдийн хавирга санамсаргүй тохиолдлоор гэмтэх нь харьцангуй бага бөгөөд хүчтэй шахах хавчих үед хугарах бөгөөд дал, эгэм, өвчүү зэрэг эрхтнүүд гэмтэж бэртсэн үед шалтгааныг сайтар шалгах хэрэгтэй. - Санамсаргүй байдлаар гэмтэж бэртэхэд үүсэх ясны хугаралт нь санаатай зориуд үйлдлийнхээс эрс ялгаатай байдаг. Хагарч хэлтэрсэн гэмтэл нь ердийн осол аваарын үед биш хүч хэрэглэсэн тохиолдолд л үүснэ.

Хүснэгт 6. Бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн байж болзошгүй шинж тэмдгүүд

Бие махбодын шинж тэмдгүүд	Хүүхдийн сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн илрэл
• Явах болон суухад нь бэрхшээл учрах • Бэлэг эрхтэн орчмоор загатнах, өвдөх • Үтрээ, бэлэг эрхтэн, хошногоны гадна хэсгээр цус гоожих, хөхрөлт үүсэх • Бэлгийн замын халдварт өвчин тусах • Үтрээ болон шээсний замын үрэвсэлтэй байх гэх мэт	• Хэт их идэх • Ганцаараа унтахаас айх • Хар дарж зүүдлэх, айдас дунд байх • Салж холдохоос санаа зовох, түгших • Эрхий хуруугаа хөхөх • Шээсээ барьж чадахгүй орондоо шээх • Хэл яриа муудах • Цэцэрлэг дээрх зан үйл хандлагаа өөрчлөх • Орилж хашхирах, дүрс хийсэн ууртай болох • Хэтэрхий их айдас төрөх • Ганцаардах эсвэл сэтгэл гутралд орох • Амиа хорлох санаа төрөх • Гутарсан байдалтай байх

Хүүхдэд ээлтэй цэцэрлэг

Хэрхэн “Хүүхэд бүрд ээлтэй цэцэрлэг” байх талаарх асуудлыг хөндөж, цэцэрлэгийн эрүүл, аюулгүй, ээлтэй байдлыг хангахад ажиглалт, хяналт чухлаас гадна багш энэ тал дээр хэрхэн анхаарч ажиллавал зохих талаар тодруулъя.

Сургуулийн өмнөх боловсролын багш, ажилтан хүүхдийн бие бялдар, боловсрол, нийгэмшихүй, ээнэгшихүй, харилцаа холбоо, хамтын ажиллагаа зэрэг хэрэгцээ шаардлагыг хангахын зэрэгцээ хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс анхаарлаа олон зүйл дээр зэрэг төвлөрүүлж, хуваарилдаг буюу хүүхэд бүрийг болон бүлгийг нэгэн зэрэг анхааран ажиллах арга чадварыг эзэмшсэн байх ёстой. Туршлагатай багш нар нүд, чихээ байнга нээлттэй байлгаж сурсан байдаг. Багш юу болж буйг мэдээд зогсохгүй тулгамдсан нөхцөл байдал үүсвэл юу хийх хэрэгтэйг мэдэж байх ёстой. Наад захын жишээн дээр авч үзэхэд хүүхдүүдийн хоорондын харилцааны элдэв зөрчлийг зөв талаас нь,

эергээр шийдвэрлэж, хүүхдүүдийг тайван, аюулгүй болгох; хүүхдэд аюулгүй байдлаа хамгаалах чадваруудыг эзэмшүүлэхийн тулд хүүхдээр эрсдэл хүлээхүйц дасгалыг хийлгэхээр хөтөлбөртөө төлөвлөж оруулах гэх мэт.

Цэцэрлэгт хамрагдаж буй хүүхдүүд өөрийн хүйс, арьс өнгө, үндэс угсаа, соёл уламжлал болон гэр бүлийн орчин ахуйтай байдаг учраас цэцэрлэгийн соёл, хүүхдийн гэр бүлийн соёл харилцан нөлөөтэй, харилцан хамааралтай.

Соёл гэдэг нь хүний амьдралд арьс өнгө, хүйс, нас, чадвар чадамж, хөгжлийн бэрхшээл, хэл, нийгэмд эзлэх байр суурь, эдийн засгийн түвшин, боловсрол, шашин шүтлэг, сүсэг бишрэл, гэр бүлийн гарал угсаа, төрсөн нутаг орны байршил, мөн одоогийн амьдарч буй байршил зэрэг хэрхэн нөлөөлдгийг багтаан авч үздэг ойлголт юм. Энд мөн бэлгийн чиг баримжааг хамааруулах ба бэлгийн амьдралын асуудал ч багтана¹⁷.

Өнөөгийн бидний хэн болсон нь бидний гэр бүлд үзүүлсэн бага насны асаргаа, боловсролын үйлчилгээ зэрэг олон төрлийн хүчин зүйлсийн үр дүн юм. Иймээс хувь хүүхдийн соёлын орчин, соёлын асуудлыг чухалчилна. Мөн цэцэрлэг нь хүүхдэд ээлтэй байхын зэрэгцээ хүүхэд багшийн хооронд ээнэгшсэн харилцааг бий болгохуйц орчин нөхцөлтэй байх ёстой.

Олон нийтийн хүчирхийллийн талаарх хандлага, төсөөллийг өөрчлөх, нөлөөлөхөд чиглэгдсэн үйл ажиллагаануудыг явуулна. Урьдчилан сэргийлэх сургалтын хөтөлбөрийн төлөвлөгөөнд олон нийтэд чиглэсэн семинарыг хамгийн багадаа нэг болон түүнээс дээш зохион байгуулахаар төлөвлөсөн байх хэрэгтэй. Энэ нь хүүхдүүдийн эцэг эхийн сургалтын хөтөлбөрийн нэг хэсэг болдог. Энэ хөтөлбөрийн агуулгад нь хүчирхийлэгч эцэг эхийн зан үйл, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлын тухай ойлголт өгч, түүнээс хэрхэн урьдчилан сэргийлж болох тухай ярилцдаг байна. Мөн олон нийтэд хүчирхийллийн талаар ойлголт өгч, тэднийг сургах хэрэгтэй.

Олон нийтэд сургалт зохион байгуулж, мэдээлэл өгснөөр хүчирхийлэл үүсэх шалтгаан, хүчирхийллийн тойрог, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг таних шинж тэмдэг, хүчирхийлэлд хэн нэгэн нь өртсөн бол хаана мэдээлэх, хууль зүйн зөвлөгөө өгөх гэх мэт нь хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх угтвар нөхцөл болдог.

¹⁷ Жанет Гонзалес-Мина (2016) Соёлын баялаг, ялгаатай орчинд багшлах нь: Бага насны боловсролын үндэс

- Эрсдэлтэй гэр бүлд туслах

Ихэнх олон нийтийн хүрээнд хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлыг бий болгодог гэр бүлүүд байдаг байна. Эдгээр гэр бүлүүд стрессээ хэрхэн даван туулах талаар мэдээлэл, мэдлэг муутай байдаг. Иймд байгууллага нь эцэг эх болон бусад гишүүдэд зориулж стресс, бухимдлаа тайлах, бусадтай ойлголцож харилцах, сэтгэл санаагаа жолоодох, өөрийгөө хянах чадварт суралцах сургалтыг зохион байгуулдаг. Хүчирхийлэл, үл хайхрах явдлаас хүүхдийг урьдчилан сэргийлэх, нөхөн сэргээх, хамгаалах үйлчилгээг үзүүлэхэд дараах мэргэжилтнүүд тодорхой үүрэг хүлээдэг байна.

- Эрүүл мэндийн эмчилгээний баг

Энэ багт сувилагч, нөхөн сэргээх эмчилгээний эмч, эрүүл мэндийн нийгмийн ажилтан орж ажилладаг байна. Энэ баг нь хүүхдийн бие болон сэтгэцийн эрүүл мэндийг хангах, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэхэд зориулсан боловсролд суурилсан эрүүл мэндийн үйлчилгээг хүргэх, хөгжүүлэх үйл явцаар хангагддаг. Эдгээр хөтөлбөрүүд нь хүүхдэд зориулсан олон талт эрүүл мэнд, зөвлөгөөний үйлчилгээг үзүүлдэг. Энэ баг нь:

- 1) Хүүхдэд учирсан хүчирхийлэл хэзээ хаана болсон шалтгааныг
- 2) Хүчирхийллийг оношлох
- 3) Үйлчилгээг төлөвлөхөд зөвлөх үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

- Хуулийн баг

Энэ багт цагдаа, шүүгч нар хамтран ажилладаг байна. Энэ багийн үүрэг үйл ажиллагаа нь хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн талаарх мэдээллийг тухайн амьдарч буй орон нутаг, олон нийтээс авах, хүүхэд аюултай, эрсдэлтэй нөхцөл байдалд орвол шуурхай арга хэмжээ авах, мөн олон нийтийг гэгээрүүлэх үйл ажиллагаанд оролцдог байна. Зарим орон нутагт хүүхэд хамгаалах үйлчилгээний байгууллага байдаггүй учраас тухайн орон нутгийн цагдаа хүүхдийг эрсдэлээс хамгаалах гол мэргэжилтэн болдог байна. Цагдаагийн ажилтан ерөнхийдөө 2 үндсэн үйл ажиллагааг явуулдаг байна. Үүнд: хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн хүүхдийн талаар мэдээлэл бүртгэх, аюулын өндөр төвшинд байгаа хүүхдэд шаардлагатай үйлчилгээг үзүүлэхэд чиглэнэ. Энэ багт ажилладаг өөр мэргэжилтэн нь шүүгч юм. Хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн хүүхдийн талаарх хэргийг бүртгэх, мэдээллийг хүүхэд болон эцэг эхээс авах, нийгмийн ажилтны нөхцөл байдлын үнэлгээнд дүгнэлт хийх, хүүхдийг өмгөөлөх, хамгаалах, хүчирхийлэгч эцэг, эх,

насанд хүрэгчдийг хууль эрхзүйн дагуу арга хэмжээ авна.

- Боловсролын баг

Энэхүү багийн бүрэлдэхүүнд сонгогдсон багш нар, ажилтнууд, хүүхэд, эцэг эх, олон нийтийн төлөөлөл, нийгмийн ажилтан зэрэг багтдаг байна. Энэ баг нь боловсролын байгууллагын зорилгыг хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрт хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний бодлого тусгагдсан, хэрэгжиж байгаа байдал болон сайжруулахад анхаарна.

Багш нар хүүхдийн хүчирхийлэлд өртсөн эсэхийг мэдэх хамгийн ойрын хүн мөн. Багш нар хүүхдийн гэр бүлтэй уулзах, хүчирхийллийн шалтгаан, хэлбэрийн талаар тэднээс мэдээлэл авах. Жишээлбэл, тухайн ангийн хүүхэд анхаарал сулрах, сарних, аливаа үйл ажиллагаанд оролцох идэвх буурч байгаа, хичээлдээ үе үе ирэхгүй байгаа, бусад хүүхдүүдтэй харилцаж байгаа байдлыг ажиглаж, хүчирхийлэл үйлдэгч хэн болохыг тогтоох, улмаар харьяа хорооны нийгмийн ажилтанд хандах, өөрийн цуглуулсан мэдээллийн санг холбогдох мэргэжилтнүүдэд шилжүүлэх, мэргэжлийн багаар хамтарч ажиллах үүргийг хүлээдэг байна.

- Сэтгэцийн эрүүл мэндийн баг

Энэ багт ихэвчлэн сэтгэл зүйч, клиник нийгмийн ажилтан, сэтгэл засалч нар багтан ажилладаг байна. Энэ багийн үйл ажиллагааны чиглэл нь хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн сэтгэцийн эрүүл мэндийг хамгаалах, хангах, нөхөн сэргээхэд чиглэгдсэн заслын үйлчилгээг хүргэдэг. Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн өөрийгөө тодорхойлох чадварыг хөгжүүлэх, хэвийн байдалдаа буцаж ороход дэмжлэг үзүүлж ажилладаг байна. Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн сэтгэл санаа, хямрал цочролыг нөхөн сэргээх олон арга замууд байдгаас нэгэн аргыг та бүхэнд толилуулъя.

- Түргэн илаарьших дасгал (Чок Ньев)

Энэ нь хүчирхийлэл, үл хайхрах явдалд өртсөн хүүхдэд үзүүлэх нөхөн сэргээх үйлчилгээнд ашигладаг бөгөөд хүүхдийн давуу талд тулгуурлан тэдний чадавхыг нэмэгдүүлдэг арга хэрэгсэл юм.

“НАДАД БАЙГАА”

Энэхүү илэрхийлэл нь хүүхдийг дэмжих гадаад дэмжлэг, нөөцийн эх үүсвэрүүдийг заадаг. Багш нар энэ дэмжлэгийг хэрхэн бий болгох вэ?

- Эцэг эх, төрөл төрөгсөд, найз нөхөд хүүхдийг хүлээн зөвшөөрч, өөрт нь хайртай байдаг хүмүүстэй харилцан итгэлцсэн сайн

харилцаа тогтоох

- Амьдарч буй орчинд нь журам, дүрэм тогтоох. Бие махбодын шийтгэлээс бусад хүмүүжлийн аргаар хүүхдийг сургах хэрэгтэй. Хүүхдүүдэд сахилга баттай байх ёстой гэдгийг ойлгуулах
- Үлгэрлэн дуурайх загвар бий болгох. Бага насны хүүхдүүд даган дуурайж болохуйц үлгэрийн баатрыг олох, түүний тухай хамтарч ярилцах
- Хүүхдийн бие даасан байдлыг дэмжих.
- Эрүүл мэнд, нийгмийн халамж, хамгааллын үйлчилгээнд хамрагдах боломжийг бий болгох.

Дээрх зүйлүүд нь чухал боловч хүүхдийн “НАДАД БАЙГАА” гэдэг нь хүүхдэд өөрт нь байгаа нөөц эх үүсвэр юм. Өөрөөр хэлбэл хүүхдүүд ямар нэгэн юм эзэмшиж, ямар нэгэн юм, эсвэл хэн нэгэн хүн таных байгаад зогсохгүй тантай хамт байгаа гэдгийг мэдэх нь сэтгэлзүйн хувьд илаарьшихад нөлөөлөх ихээхэн том түлхэц болдог.

“БИ ЧАДНА” гэсэн илэрхийлэл нь хүүхдийн нийгмийн болон бусад хүмүүстэй харилцах харилцааны ур чадварыг илтгэдэг. Хүүхдүүд ихэнхдээ өөрийн ур чадвар, боломж чадавхыг сурах замаар нэмэгдүүлдэг байна. Эдгээр чадварууд нь хүүхэд амьдралынхаа явцад суралцах хэрэгтэй байдаг. “Би чадна” чадварыг бий болгохын тулд хүүхдүүдэд сургалт явуулах, сурах орчин бүрдүүлэх, олон янзын зүйлийг турших боломж олгох хэрэгтэй байдаг.

- Авьяас сонирхол, билэг оюуныг хөгжүүлэх, хүн бүр өөр өөрийн онцлогийг харгалзан хөгжүүлэх
- Харилцааны ур чадварыг нь хөгжүүлэх, сайжруулах. Хүүхэд өөрийн үзэл бодлыг бусдад нээн хэлж сурах, бусдын ярьж илэрхийлж байгааг сонсож, хүлээн авч сурах
- Бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэж сурах ур чадвар эзэмшүүлэх. Хүүхдийг учирч буй бэрхшээлийн шалтгаан, цар хүрээг үнэлж сурах, үүнийг шийдэхийн тулд өөрөө юу хийж чадах, бусдаас ямар тусламж хэрэгтэй байгаа талаар үнэлж сурах
- Өөрийн сэтгэгдэл, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө удирдаж сурах. Бусдын эрх ашиг, сэтгэлийн хөдөлгөөний эсрэг бус байдлаар өөрийн сэтгэлийн хөдөлгөөнийг илэрхийлж сурах, харилцан итгэлцсэн, үр ашигтай харилцаа холбоо бий болгох
- Өөрийн зан чанарыг илэрхийлэн гаргаж сурах. Хэрэгцээтэй газар,

хэрэгцээтэй цагт нь хэрэгтэй зан үйлийг гаргах

- Хүүхдийг хүнд итгэсэн харилцаа үүсгэж сургах. Хэн нэгэн итгэлтэй хүнийг олж нөхөрлөөд, хэрэгтэй үед тусламж хүсэх

“БИ” гэдэг нь хүүхдийн мэдрэмж, зан чанар, зан байдлыг илтгэсэн дотоод нөөц юм. Готбергийн (1995) хэлснээр илаарьшиж буй хүүхэд “БИ” гэж хэлээд эхэлдэг гэсэн байдаг.

- Миний зан байдал өхөөрдөм- зарим хүмүүс дуртай, хайртай байна
- Хайрлах, сэтгэл хуваалцах - хүмүүсийн төлөө санаа тавьж, тэдэнд таалагдах юм хийж баярлах
- Өөрөөрөө бахархах - өөрийгөө болон бусдыг хүндэтгэх
- Бие даасан, хариуцлагаа хүлээх чадвартай байх - өөрийн хийсэн үйлдэл бүхэндээ хариуцлагатай байх
- Найдвар, айдас, итгэлээ алдахгүй байх - эдгээрээс байвал зохих хэмжээндээ байвал зүгээр, аюул багатай

Хүүхдийн “Би” гэдэг илэрхийлэл нь өөрийгөө хүлээн зөвшөөрөх, танин мэдэхүйц явцтай нь холбоотой байдаг. Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд өөрийгөө гэх үзэл нь устгагдаж, өөрөө өөртөө бузар болсон мэт санагдаж, хүүхдийн өөрийгөө хүндэтгэх үзэл нь хүчирхийлэлд өртдөг. Хүүхдийг эмчлэх илаарьшуулах нь “Би сайн хүүхэд”, “Юу ч тохиолдоогүй”, “Би жирийн л хүн” гэх зэргээр өөртөө хэлж итгэхээс эхэлдэг.

“БИ ТЭГНЭ” гэдэг илэрхийлэл нь түүний хүсэл мөрөөдөл, хүч боломж, өөртөө хамааралтай үйлд оролцох гэсэн хүслийг өгүүлдэг. Энэ нь хүүхдийн нөхөн сэргээх үйл ажиллагаанд оролцох хүсэлтэй, өөрчлөгдөхийг хүсэж байгаа хүчин чармайлтыг харуулна.

Хүүхэд төлөвлөгөө гаргаж, үйл ажиллагаа эрхлэхэд бэлтгэж чадна. Энэ нь хүүхэд өөрийн гаргасан шийдвэрийг гүйцэтгэх, түүний үр дагаврыг хүлээн авахад бэлэн байгаагийн илрэл болно. Томчууд шаардлагатай шийдвэрээ гаргаад, төлөвлөгөөгөө хийгээд, үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлээд, хүүхдэд зааж өгдөг байсан бол одоо хүүхдүүд бүхий л үйл ажиллагаанд томчууд, багш нартай хамтарч оролцоно гэсэн үг юм.

Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн үед илэрч болзошгүй шинж:

- хүүхэд бие махбодын гэмтэл авах;
- хүүхэд хөдлөх, тоглохдоо бэрхшээлтэй байх;
- хүүхэд биеийн аль нэг хэсэгтээ шарх авсан байх;
- хүүхэд айдаст автагдах, багш, ажилтан хүүхдийн гэмтэл, шархны талаар үндэслэлгүй, учир шалтгаан нь тодорхой бус тайлбар хийх;
- хүүхдийн хоолны дуршил өөрчлөгдөх, жингийн алдагдал;
- хувцас нь бохирдсон, урагдсан байх;
- хүүхэд сэжигтэй байдлаар өвдөх;
- цэцэрлэгтээ явахаас эрс татгалзах, айх;
- хэл ярианы хөгжилд өөрчлөлт орох (ээрэх, гацах гэх мэт)
- хэвийн бус байдлаар орондоо шээх
- мэдрэл-сэтгэцийн хэвийн бус зан төлөвтэй болох (үсээ зулгааж уйлж хашхирах, хумсаа мэрэх, хар дарж зүүдлэх, сэтгэл зүйн хувьд тогтворгүй уйланхай болох гэх мэт)
- өөртөө итгэх итгэлгүй байх
- хэвлийгээрээ байнга өвдөж байна гэх
- байнга толгой өвдлөө гэх
- хүүхдэд ойртох болон хүрэхэд нүдээ анивчих, далдчих, цочих
- хүчирхийлэлтэй холбоотой зураг зурах гэх мэт шинж байж болно.

Дээрх тохиолдолд багшаас нь тодруулах болон эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг яаралтай үзүүлнэ.

Заримдаа эдгээр нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн илрэл байж болох тул хүүхдээс тайван асууж тодруулах, гэхдээ хүүхдэд өөрийн эргэлзээг тулгасан байдлаар харилцахгүй байх, айлгаж ичээхгүй байх;

Хүүхдийн эсрэг эрхийн зөрчил байх магадлалтай бол холбогдох хүмүүст заавал мэдэгдэх;

Багш сурган хүмүүжүүлэгчид ба хүүхэд хоорондын буруу харилцаанаас улбаалан хүчирхийлэл бий болдог. Иймд багш нар хүүхэдтэй харилцахдаа, хүүхдийг хүмүүжүүлэхдээ дараах 7 зарчмыг мөрдлөг болгон ажиллах нь чухал юм.

Зарчим 1. Хүүхдийн эрхэм чанарыг хүндэтгэн, тэднийг дэмжиж, чадваржуулах

Зарчим 2. Хүүхдийн биологи-сэтгэц-нийгмийн зан үйлийг хөгжүүлэх

Зарчим 3. Хүүхдийн сурах, хөгжих, нийгмийн амьдралд оролцох оролцоог хангах, дэмжих

Зарчим 4. Хүүхдийн хөгжлийн хэрэгцээ, тэдний амьдралын сэдэл тэмүүллийг хүндэтгэн өөртөө итгэх итгэлийг хөгжүүлэх

Зарчим 5. Үл ялгаварлал ба шударга байдлаар хандаж, тэдний эрх

чөлөөт байдлыг дэмжих

Зарчим 6. Хүүхдэд тохиолдож буй боловсролын, нийгмийн, сэтгэл санааны ямар ч хүндрэлүүдэд мэдрэмжтэй хандах

Зарчим 7. Сайн сонсогч байж, тэднийг урамшуулдаг, дэмжиж зоригжуулдаг, эрүүл харилцааг хөгжүүлэх

Өсөлтийн хоцрогдолд орсон хүүхдийн хоол тэжээлийн дутагдал нь зөвхөн хүүхдийн өсөлтөд сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй хүүхдийн оюун ухаан, нийгэм, сэтгэл зүйн байдалд удаан хугацааны доголдлыг бий болгодог. Үл хайхрах байдлын улмаас өсөлтийн хоцрогдолд орсон хүүхдүүдэд эрсдэлийн тодорхой хүчин зүйлс ажиглагддаг. Үл хайхрах байдлын шинж тэмдгийг судлахдаа эмч нар гэр бүл бүрийн өвөрмөц онцлог, нөхцөл байдалд эрсдэлийн хүчин зүйл бүрийг авч үзэх ёстой. Өсөлтийн хоцрогдолтой хүүхдүүдийн эцэг эхчүүд зан аашны хувьд тааруу, дасан зохицох чадвар султай байж болно. Түүнчлэн эцэг, эхчүүд өөрсдөө хэт залуу буюу өсвөр насандаа байж болохоос гадна өөрсдөө багадаа хүчирхийлэл, үл хайхрагдах байдалд байсан байж болзошгүй юм. Зарим тохиолдолд өсөлтийн хоцрогдолтой хүүхдүүд хугацаанаасаа өмнө төрсөн, бага жинтэй төрсөн эсвэл эмнэлэгт удаан хугацаагаар хэвтэж эмчлүүлснээс болоод асран халамжлагчдаасаа холдсон байж болно. Хүүхдийг үл хайхрах байдалтай холбоотой гэр бүлийн ба нийгмийн хүчин зүйлсэд хүүхдийг өсгөн хүмүүжүүлэхэд туслах хүн дутагдах, гэр бүлийн нийгмийн тусгаарлагдмал байдал, гэр бүлийн хүчирхийлэл, архидалт, эцэг, эхийн хэн нэг нь дангаар өрх толгойлох, ажлын тогтворгүй байдал зэрэг орно. Нийгмийн дунд ба нэлээд чинээлэг давхрааны эсвэл ажилдаа болон гэрээс гадуурх үйл ажиллагаанд ихэнх анхаарал тавьдаг эцэг эхчүүдийн тухайд өөрсдийн хүүхдэдээ тавих халамж анхаарлаа сулруулж, хүүхэдтэйгээ сэтгэлзүйн холбоо тогтоох талаар дутагдалтай байснаараа хүүхдээ ийм байдалд оруулах нь бий. Эдгээр хүчин зүйлсийн аль нь ч хоол тэжээлийн дутагдалд орж, өсөлт удаашрах нөхцөл болж болно. Хөлд орж байгаа болон түүнээс арай дээгүүр насны хүүхдүүдийн хувьд биеийн жин ба өндрийн өсөлтийн хурдад гарах аливаа саатал нь анзаарагдахгүй өнгөрөх нь бий.

Өсөлтийн хоцрогдолтой ихэнх хүүхдүүдийг багш эмчийн хамт бусад салбарын мэргэжилтнүүдийн тусламжтайгаар оношлон тодорхойлж чадах юм. Хүүхдийн дэлгэрэнгүй түүхийг судлах, биеийн үзлэг хийх, хооллолтын байдлыг ажиглах, гэрт нь очиж үзэх зэргээр хүүхдийн өсөлтийн хоцрогдлыг тодорхойлдог.

Өсөлтийн хоцрогдолтой хүүхдүүдийн хэвийн өсөлтийг хангах, нөхөн

сэргээх үйл ажиллагаанд сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллага, хүүхдийн асрамж, нийгмийн үйлчилгээ, хоол хүнсний ажилтнууд зэрэг салбар бүрийн мэргэжлийн онол, арга зүй чухал байдаг.

- Хүүхэд нээлттэй нууж хаахгүй ярих итгэл найдварыг бүрдүүлэх;
- Тайван байж, ямар нэгэн цочирдсон, сандарсан байдал гаргахгүй байх;
- Яарч тэвдсэн өнгө аяс гаргахгүй тайвнаар ярилцах, боломжтой бол хүүхдийн хэрэглэдэг үг хэллэгийг ашиглах;
- Тэвчээртэй байж, хүүхдийг ямарваа нэгэн байдлаар шүүхгүй байх;
- Хүүхэд асуудлаа ингэж ярьж байгаа нь маш зөв зүйл бөгөөд тухайн болсон зүйлд хүүхэд өөрөө ямар ч буруугүй болохыг хэлж ойлгуулах;
- Хүүхдийг өөрийнхөө хэмнэл, өөрийнхөө үг хэллэгээр ярих боломжийг олгох;
- Хүүхдэд түүний ярьсан зүйлд итгэж байгаа гэдгээ ойлгуулан ингэж ярих нь зөв зүйл байсан гэдгийг ойлгуулах;
- “Аан тийм байна” гэх мэт хүүхдийн ярьсан зүйлийг бататгасан үг хэллэгийг ашиглах бөгөөд хүүхэд өөрөө нээлттэй асуудлаа ярих боломжийг нь олгож ярихыг нь дэмжсэн энгийн үг хэллэгийг ашиглах;
- Хүүхдэд тантай энэ асуудлаа ярилцах нь зөв зүйл байжээ гэдэг сэтгэгдлийг төрүүлэх нь чухал. Хэрэв хүүхэд энэ талаар яриад нууцыг хадгалахыг хүсвэл:
- “Би чиний ярьсан зүйлийг нууцалж чадахгүй л байх. Би чамд туслах боломжтой хэн нэгэн хүнд үүнийг ярих шаардлагатай.” (Арай том болсон хүүхдүүдэд ямар байгууллагад хэлэх гэж байгаа, тэдгээр хүмүүс нь хүүхдэд яаж тусалж болох талаар тайлбарлаж ойлгуулах). Гол нь хүүхдийг мэдээлэл өгөхөд нь өдөөхийн тулд “Багш нь хэнд ч хэлэхгүй” гэж санаатай болон санамсаргүйгээр амлаж болохгүй гэдгийг санаарай.

Багш ажилтнуудад хүүхэд хүмүүжүүлэх эерэг аргын талаар мэргэжил арга зүйн дэмжлэгийг үзүүлнэ.

Хүмүүжлийн эерэг арга

Хүүхдэд өөрийн нь гаргаж байгаа зан ааш, үйлдлийг нь ойлгуулан хүүхэдтэй зөв харилцах чадвар³³ юм. Хүмүүжлийн эерэг аргын үзэл санаа нь бие бялдрын болон сэтгэл санааны бүх хэлбэрийн хүчирхийлэл, гэмтэл, үл тоомсорлосон буюу хайхрамжгүй хандлага, зохисгүй харьцаа, бэлгийн хүчирхийлэл болон мөлжлөгөөс хүүхдийг хамгаалахад чиглэсэн, Хүүхдийн Эрхийн тухай Конвенцод суурилсан үзэл баримтлал юм. Канадын сэтгэл зүйч, Доктор Жоан Е.Дюррант “Өдөр тутам хэрэглэх хүмүүжлийн эерэг арга” хэмээх бүтээлийнхээ тухай дурдахдаа: “Энэхүү гарын авлагыг НҮБ-аас дэлхий нийтэд явуулсан хүүхдийн эсрэг

хүчирхийллийн судалгааны баримт бичиг болох “Дэлхийн хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тухай 2006 оны тайлан”-д тулгуурлан гаргалаа. Тус судалгаагаар дэлхий дахинд сурагчдын амьдралд хүчирхийлэл түгээмэл тохиолддог бөгөөд энэ нь хүүхдийн сурах арга хэлбэрийн тухай хэвшсэн ойлголт болон хүүхдийн эрхийн талаар мэдлэг дутмаг байдлаас үүдэлтэй болох нь тогтоогдсон байна” гэжээ.

Хүмүүжлийн эерэг аргын зарчим нь хүчирхийллээс ангид, шийдэлд тулгуурласан, хүмүүнлэг, хүүхдийн хөгжлийн онцлогт суурилдаг.

Хүмүүжлийн эерэг аргын онцлог

Хүмүүжлийн эерэг аргын зорилго:

- Хүүхдийн эсрэг бие махбодын болон сэтгэл санааны шийтгэлийн оронд хэрэглэх үр дүнтэй аргыг таниулах.
- Хүүхдийн эрхийн тухай багш, эцэг эхчүүдийн мэдлэг ойлголтыг энгийн аргаар нэмэгдүүлэх.
- Багш-Хүүхэд, Эцэг эх-Хүүхдүүдийн хооронд үүсдэг зөрчил, маргааныг шийдвэрлэх тодорхой бөгөөд эерэг арга замуудыг санал болгох.

Хүмүүжлийн эерэг арга нь дараах асуудлуудыг чухалчлан үздэг. Үүнд:

- Хүүхдийн хөгжлийн талаарх багш, эцэг эхчүүдийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх
- Хүүхдүүдийн үзэл бодлын талаарх багш, эцэг эхчүүдийн ойлголтыг нэмэгдүүлэх
- Багш, эцэг эх-хүүхэд хоорондын харилцааг сайжруулах
- Багш, эцэг эх-хүүхэд хоорондын харилцаа холбоог бэхжүүлэх
- Багш, эцэг эхчүүдийн асуудал шийдвэрлэх чадварыг сайжруулах
- Багш, эцэг эхчүүд болон хүүхдүүд өөрийн сэтгэл хөдлөлийг удирдаж сурах

“Энэ бол хүлцэнгүй номхон байх, хүссэн болгоноо хийхийг сурагчдад зөвшөөрөх, ямар ч дүрэм журам, хязгаар хүлээлтгүй байх, алгадах, цохиж зодох, ичгэвтэр байдалд оруулахтай дүйх бусад шийтгэлийн аль нь ч биш”¹⁸ гэж тодорхойлжээ.

Доктор Жоан Е.Дюррантын “Өдөр тутам хэрэглэх хүмүүжлийн эерэг

¹⁸ Ж. Дюррант (2010) Өдөр тутам хэрэглэх хүмүүжлийн эерэг арга, хуудас 15, УБ

арга” ном нь бүх түвшний сургуульд хичээл заадаг багш, оюутнуудад төдийгүй боловсролын салбарын бүх шатны удирдлагууд, тэдэнтэй хамтарч ажилладаг бүх хүмүүст зориулагджээ.

Товчоор хэлбэл, хүмүүжлийн эерэг арга нь хүүхдийн эрүүл хөгжлийн талаарх мэдлэг, үр дүнтэй багшлахуйн талаарх судалгааны үр дүн, ололт, хүүхдийн эрхийн зарчмуудын нэгдсэн зангилааг илэрхийлдэг.

Ж.Дюррант хүмүүжлийн эерэг аргыг сургууль, цэцэрлэгийн өдөр тутмын амьдралд хэрэгжүүлэхийн тулд дараах логик дараалал бүхий загварыг¹⁹ санал болгожээ.

Хүмүүжлийн эерэг аргын хэрэглээ (Ж. Дюррант)

Доктор Катрин Керси, доктор Жейн Нелсен нар бол хүмүүжлийн эерэг аргын нэрт судлаачид юм. Хүүхдийг хүмүүжүүлэх эерэг, ухаалаг арга зарчмуудын талаарх эдгээр судлаачдын бүтээлээс багш, эцэг эхчүүд өнөөгийн хүүхэдтэй ажиллах олон чухал санааг олж авахын зэрэгцээ өдөр тутам хэрэглэх төрөл бүрийн арга барилтай танилцах өргөн боломж бий.

АНУ-ын Виржина мужийн Норфолк хотын Хуучин Доминон Их сургуулийн Бага насны хүүхдийн боловсролын профессороор доктор Катрин Керси ажиллаж байсан. Бага насны хүүхдийн хэл ярианы эмгэг, тусгай хэрэгцээт боловсролын талаар судалгаа хийсэн 22 жилийн туршлагатай. Хүмүүжлийн эерэг арга, хүүхдийн зан үйлийн чиглэлээр олон ном бичсэн, лектор эмэгтэй юм.

¹⁹ Ж. Дюррант (2010) Өдөр дутам хэрэглэх хүмүүжлийн эерэг арга, хуудас 21, УБ

- Доктор Катрин Керсигийн хүүхэд хүмүүжүүлэх шилдэг 10 арга
- Доктор Жейн Нелсены тодорхойлсон хүүхэд хүмүүжүүлэх эерэг таван арга

Доктор Керси хүүхдийг зодох буюу бие махбодын шийтгэлийн бусад аливаа аргыг дэмждэггүй бөгөөд ихэнх эцэг эхчүүд, асран хамгаалагчид хүүхэдтэй харьцах илүү сайн арга олохыг хичээдэг боловч юу хийхээ мэддэггүйгээс уурлахдаа зодоход хүрдэг гэж үзжээ. Бага насны хүүхдийн боловсролын их сургуулийн профессор, Бага насны хүүхэд, хэл ярианы эмгэг судлал, тусгай боловсролын газрын дарга, доктор Катерин Керси “Мэдрэмжтэй эцэг эх байх урлаг”, “Хүүхдэдээ Стрессээ зохицуулахад нь туслах нь”, “Хүүхдэдээ уур хилэнгээ бүү гаргаарай” зэрэг номуудыг зохиожээ.

Керси хүмүүжлийн эерэг аргын 101 зөв зарчмыг²⁰ томъёолсноос хамгийн чухал 10 зарчмыг доор авч үзлээ.

101 зарчмаас товчлон нэгтгэсэн 10 зарчим

1. Хүндэтгэлээ илэрхийлэх зарчим

Хүүхэд чинь танд болон бусдад хэрхэн хандаасай гэж хүсэж байна, түүнтэй тэгж харилц. Хүүхдээ эрхэм чухал хүмүүсийнхээ зиндаанд тавьж харилцаарай.

2. Онцгойлон чухалчлах зарчим

Хүүхдээ анхаарч, урамшуулан сайшааж, түүнд талархаж, тэвэрч энхрийлэн, зарим нөхцөлд онцгойлон үзэж, тусгай эрх олгож байхдаа ч хариуцлага, ухаарал, зохистой зан үйлийг онцгойлон чухалчил.

3. Хүүхдийг эерэг үйлдэл хийж сурахад чиглүүлэх зарчим

Хүүхэд ямар нэг буруу үйлдэл хийж байвал шууд зогсоохын оронд өөр эерэг зүйл хийхийг санал болго. Жишээлбэл, Хүүхэд ангийн цонхыг бохиртуулж байвал хамтдаа цонхоо арчих, цэвэр цонх ямар харагддаг тухай ярилцах, шинэ жилээр цонхоо гоё чимэглэх тухай ярилцах, энэ талаарх хүүхдийн бүтээлч санааг хэлүүлэх

4. Хүүхдэд сонголт олгох зарчим

Аль аль нь зөвшөөрч болохуйц, зөв зүйтэй хоёр зүйлээс нэгийг нь сонгохыг хүүхдэд санал болго. Жишээлбэл, хүүхдэд гэрийн даалгавар өгөхдөө 2 сэдэв санал болгож, аль нэгийг нь сонгож унших боломж олгох, урлаг спортын тэмцээн уралдаанд хүүхдийг оролцуулахдаа

²⁰ Зүүн Өмнөд Азийн Улсуудын Холбооноос санал болгож буй бүх орчинд хүүхэд өсгөх, асрах, хөгжүүлэх эерэг хүмүүжлийн аргын удирдамж (2018) ДЗОУБ, УБ, хуудас 50

дуртай зүйлээ сонгох боломж олгох.

5. Хариуцлагатай байдалд хүүхдийг сургах зарчим

Жишээлбэл, гэрийн даалгавраа хийж дуусаад “зурагт үзэж болно” гэдгийг тайлбарла. (Даалгавраа хийгээгүй бол зурагт үзэх талаар ярилтгүй). Керсигийн үзэж байгаагаар, энэ арга нь хүүхдийг хариуцлагатай, ухамсартай болоход сургадаг байна.

6. Итгэлийг олсны дараа залруулах зарчим

Хүүхдийн зан үйлийг засах гэж оролдохоосоо өмнө түүнийг илүү таньж, анхаарч байгаагаа харуулж мэдрүүл “Зүрх сэтгэлээрээ холбогд”. Багш нь өөрсдөө энэхүү холбоог эхлэн тогтоож чадвал энэ зарчим сайн үйлчилдэг. Асуудалтай тэмцэж эхлэхээсээ өмнө түүний талаарх эерэг санаа бодлоо түүнтэй хуваалц. (хайрлаж анхаардгаа хэл мэдрүүл). Жишээ нь, Багш хүүхдийг хичээлдээ ирэхэд нь чин сэтгэлээсээ хүлээсэн байдалтай угтаж авах, мэндлэх, инээмсэглэх, тэврэх гэх мэт.

7. Бодит байдалд нийцүүлэх зарчим

Хүүхдийнхээ сэтгэл санааны байдлыг бодитойгоор хүлээн ав (бодит байдалд нийцүүл). Жишээлбэл: Хүүхэд ангидаа ирээд унтаж байна. Та урд шөнө тэр хүүхдийн аав агсам тавьж, хүүг унтуулаагүй гэдгийг мэдэж байгаа учраас түүнийг олон хүүхдийн дунд эвгүй байдалд оруулахгүйгээр хичээлээ заажээ. Хичээлийн дараа хүүд урам зориг, итгэл найдвар өгч харилцах, хичээл тараад даалгавраа хийх боломжийг олгох боломжтой.

8. Бие даан шийдвэр гаргахыг нь дэмжих зарчим

Хүүхдэдээ тогтмол, ялангуяа өсвөр насанд хүрэх үед нь “Чи хүний дайтай сэтгэх, тунгаах чадвартай. Чи шийд. Би чиний шийдвэрт итгэж чамд найдаж байна” гэж хэлж бай. Ингэх нь хүүхдэд маш сайн нөлөө үзүүлэх бөгөөд аажимдаа өөрийн амьдралыг хариуцаж, өөрийн гаргасан шийдвэртээ хариуцлага үүрнэ гэдгийг хүүхдэд харуулах юм.

9. Хайраа мэдрүүлж, чухлыг нь ойлгуулах зарчим

Хүүхэд болгон элгэн төрөлдөө харьяатай, ээж аавдаа энхрий чухал гэдгээ мэдрэхийг хүсдэг. Энэхүү элгэмсэг, дотно мэдрэмжээ танихад нь “Та хүүхдэд туслаарай”.

10. Цаг ашиглах зарчим

Хүүхдийг нэг үйлээс нөгөөд шилжихэд цагийг жинхэнэ утгаар нь ашигла. Жишээлбэл: “Сэрүүлэг (дохио) дуугарахад, номоо хураагаарай”, “Таван минутын дараа бид дараагийн хичээл эхлэхэд бэлэн болно” гэх мэтээр хэлж болно.

- Багш, ажилтан хүмүүжлийн эерэг аргыг үр дүнтэй хэрэглэхийн тулд;
- Монголын уламжлалт хүүхэд хүмүүжүүлэх эерэг аргаас суралцах
- Хүүхэд бүр төрөлхийн болон хүрээлэн буй орчноосоо үүдэлтэй дахин давтагдашгүй өвөрмөц онцлог бүхий бодгаль болохыг ойлгох
- Хүүхдийг тоглоом, хөгжүүлэх үйл ажиллагаагаар дамжуулан нөлөөлөх арга барилтай болгох
- Хүүхэдтэй идэвхтэй, найрсаг харилцах, оновчтой хэлж ойлгуулах чадвартай байх;
- Хүүхдэд учирч байгаа бэрхшээлийг соргог ажиглах, учир шалтгааныг олох, шийдвэрлэх;
- Харилцааны үед хүүхдийн нэр хүнд хөндөгдөх, сэтгэл санааны дарамтад орж болзошгүйг ямагт тооцох, түүнээс урьдчилан сэргийлэх
- Хүүхэд цэцэрлэгийн орчиндоо, сургалт, хөгжүүлэх үйл ажиллагааны үед сэтгэл санааны дарамт, таагүй байдлыг мэдрэхгүй, тайван байх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх

Ярилцлагын асуулга (жишээ)

1. Мэндэлж, ярилцлагад урьж суулгана.
2. Ярилцлагыг явуулахдаа оролцогчид ярилцлагын зорилго, оролцогчдыг танилцуулна.
3. Өөрийгөө танилцуулахыг хүснэ.

Дараа нь мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, зан төлөвийг илрүүлэх зорилго бүхий асуултуудыг тавьж хариулт авна.

Хүснэгт 7. Ярилцлагын асуултууд (жишээ)

Баримжаа болохуйц асуултууд
• Та өөрийн ажил мэргэжлийн давуу талыг юу гэж үзэж байна вэ?   • Та багшлах ажилдаа хэр сонирхолтой вэ? (дэлгэрэнгүй тайлбар хүсэж, хариулт авна)   • Таны ажил мэргэжлийн сайн талын зэрэгцээ бэрхшээлтэй талыг нь юу гэж боддог вэ?   • Та сургалт болон хөгжүүлэх үйл ажиллагааны үед хүүхдүүдийг хэрхэн анхааралтай зохион байгуулалттай болгодог вэ?/болгох вэ?   • Та мэргэжлийн хүний хувьд өөрийн давуу талыг юу гэж үзэж байна?   • Танд ийм давуу тал байхын зэрэгцээ өөрийн сул талыг юу гэж хэлэх вэ?   • Та бусад багш нартай хэрхэн хамтарч ажиллах вэ?   • Та хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчтай хэрхэн ажиллах вэ?   • Та ямар нэгэн байдлаар хүүхдийн эрхтэй холбоотой зөрчилд холбогдож байсан уу?   • Хэрэв байсан бол шалтгаан нь юу байсан бэ?   • Хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах, ажил үүргийнхээ хариуцлагыг та хэрхэн ойлгож байна вэ?   • Та хүүхэдтэй ажиллаж байхдаа биеэ хэрхэн авч явдаг вэ?/авч явах нь зохимжтой гэж боддог вэ?   • Та яагаад манай цэцэрлэгт ажиллахыг хүсэж байна вэ?   • Танд биднээс асуух асуулт байна уу?

Ярилцлагын үед асуултыг эелдэг найрсаар тавьж харилцан ярилцана.

Хүснэгт 8. Ярилцлагын үеийн асуултуудын зорилго (жишээ)

Асуултууд	Зорилго
Асуулт 1. Та өөрийн ажил мэргэжлийн давуу талыг юу гэж үзэж байна вэ?	Мэргэжлийн туршлага, хүүхэдтэй ажиллах мэргэжлийн сонирхол, асуултад оновчтой хариулах чадвар зэргийг үнэлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 2. Та багшлах ажилдаа хэр сонирхолтой вэ?	Мэргэжлийн сонирхол, хариуцлагатай зан төлөв зэргийг илрүүлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 3. Таны ажил мэргэжлийн сайн талын зэрэгцээ бэрхшээлтэй талыг нь юу гэж боддог вэ?	Мэргэжлийн туршлага, асуултад оновчтой хариулах чадвар, ажил хэрэгч зан төлөв, өөртөө итгэлтэй зан төлөв, нээлттэй зан төлөв зэргийг үнэлэхэд чиглэнэ.

Асуулт 4. Та сургалт болон хөгжүүлэх үйл ажиллагааны үед хүүхдүүдийг хэрхэн анхааралтай зохион байгуулалттай болгодог вэ?/ болгох вэ?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, хүүхэдтэй харилцах чадвар, хүүхэдтэй ажиллах мэргэжлийн сонирхол, санаачилгатай бүтээлч зан зэргийг үнэлэх боломжтой.
Асуулт 5. Та мэргэжлийн хүний хувьд өөрийн давуу талыг юу гэж үзэж байна?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, хүүхэдтэй ажиллах сонирхол, асуултад оновчтой хариулах чадвар, санаачилгатай бүтээлч зан, өөртөө итгэлтэй зан төлөв зэргийг үнэлэх боломжтой.
Асуулт 6. Танд ийм давуу тал байхын зэрэгцээ өөрийн сул талыг юу гэж хэлэх вэ?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, асуултад оновчтой харилцах чадвар, хариуцлагатай зан төлөв, нээлттэй зан төлөв зэргийг үнэлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 7. Та бусад багш нартай хэрхэн хамтарч ажиллах вэ?	Мэргэжлийн мэдлэг чадвар, туршлага, хамтын үйл ажиллагаа явуулах чадвар, харилцааны чадвар, хариуцлагатай зан төлөв, асуултад оновчтой хариулах чадвар зэргийг үнэлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 8. Та хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчтай хэрхэн ажиллах вэ?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, харилцааны чадвар, хүүхэдтэй ажиллах мэргэжлийн сонирхол, асуултад оновчтой хариулах чадвар, анхааралтай зан төлөв, нийтэч найрсаг зан төлөв, хариуцлагатай зан төлөв, санаачилгатай бүтээлч зан төлөв, ажил хэрэгч зан төлөвийг илрүүлэх боломжтой.
Асуулт 9. Та ямар нэгэн байдлаар хүүхдийн эрхтэй холбоотой зөрчилд холбогдож байсан уу? Хэрэв байсан бол шалтгаан нь юу байсан бэ?	Хүүхэдтэй ажиллах мэргэжлийн сонирхол, хариуцлагатай зан төлөв зэргийг илрүүлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 10. Хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалах, ажил үүргийнхээ хариуцлагыг та хэрхэн ойлгож байна вэ?	Хариуцлагатай зан төлөв, хүүхэдтэй ажиллах сонирхол, ажил хэрэгч, өөртөө итгэлтэй зан төлөвийг үнэлэхэд чиглэнэ.

Асуулт 11. Та хүүхэдтэй ажиллаж байхдаа биеэ хэрхэн авч явдаг вэ?/ авч явах нь зохимжтой гэж боддог вэ?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, хариуцлагатай зан төлөв, биеэ авч явах чадвар соёл зэргийг үнэлэхэд чиглэнэ.
Асуулт 12. Та яагаад манай цэцэрлэгт ажиллахыг хүсэж байна вэ?	Асуултад оновчтой хариулах чадвар, хариуцлагатай зан төлөв, өөртөө итгэлтэй зан төлөв магадгүй санаачилгатай бүтээлч зан төлөвийг илрүүлэх боломжтой.
Асуулт 13. Танд биднээс асуух асуулт байна уу?	Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар, туршлага, анхааралтай зан төлөв зэргийг илрүүлж болох юм.

Хүснэгт 9. Ярилцлагын үнэлгээний хуудас (жишээ)

Ярилцлагад оролцогчийн нэр: _____ огноо: _____

Зан төлөвийн үзүүлэлт	Үнэлгээ					
	Сул (1)	Дундаас доогуур (2)	Дундаж (3)	Сайн (4)	Маш сайн (5)	Нийт оноо
Мэргэжлийн мэдлэг, чадвар						
Мэргэжлийн туршлага						
Хариуцлагатай зан төлөв						
Хүүхэдтэй ажиллах мэргэжлийн сонирхол						
Асуултад оновчтой хариулах чадвар						
Санаа бодлоо аман хэлбэрээр илэрхийлэх чадвар						
Сонсох чадвар						
Хүнтэй харцны холбоо тогтоох чадвар						
Анхаарал хандуулах чадвар						

Санаачилгатай бүтээлч зан						
Нийтэч найрсаг зан төлөв						
Ажил хэрэгч зан төлөв						
Өөртөө итгэлтэй зан төлөв						
Нээлттэй зан төлөв						
Бие авч явах чадвар, соёл						
Нийт оноо						

Хүүхдийг хүүхэд хамгааллын хөтөлбөрт хамруулах

Эрүүл зан үйлтэй насанд хүрэгчдийг бэлтгэхийн тулд хүүхдүүдэд багаас нь хамгааллыг бий болгоход чиглэгдсэн олон үйл ажиллагааг явуулах хэрэгтэй. Үүнд чиглэгдсэн үйл ажиллагаанууд нь сургалтын хөтөлбөрүүдтэй маш уялдаа холбоотой байх нь чухал юм. Мөн харилцааны сургалт, өөрийгөө хянаж чаддаг болох нь ирээдүй насанд хүрэгчдэд зайлшгүй чухал чадварууд билээ.

- Өөрийгөө хамгаалах сургалт Багш нар: Хүүхдүүдийг өөрийгөө хамгаалах чадварт сургах олон янзын үйл ажиллагааг олноор зохион байгуулж байна. Энэ нь ихэвчлэн бэлгийн хүчирхийлэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэгдсэн байдаг. Урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрийн агуулга нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс сэргийлэх боловсрол эзэмшүүлэхэд анхаардаг байна. Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагын бодлого нь багш нарыг ажлын байранд нь энэ чиглэлээр сургахад анхаарч ажилладаг бөгөөд багш нартаа хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх талаар төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлсэн туршлагатай багш нарыг урьж, сургалт зохион байгуулдаг байна.
- Хүүхдэд зориулж тусгай урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг байна. Энэ хөтөлбөр нь:
  - 1). Бэлгийн хүчирхийлэл гэж юу вэ?
  - 2). Хэн хүчирхийлэл үйлддэг вэ?
  - 3). Хүчирхийлэл үйлдэх үедээ тэд ямар үйлдэл хийдэг вэ? талаар зааж сургадаг байна. Энэхүү хөтөлбөр нь бага насны хүүхдүүдэд

илүү ханддаг байна. Мөн “Хүний биед хүрэх талаар ярилцахуй” хөтөлбөр нь хүүхдийг бэлгийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх арга замуудын талаар өгүүлдэг байна.

Хүснэгт 10. Хүүхдийн хөгжлийн бүрдэлд багшийн дэмжлэг

<i>Хөгжлийн бүрдэл</i>	<i>Багшийн үйл</i>
Бие бялдрын хөгжлийг дэмжих нь хүүхэд орчиндоо баримжаалж аюулгүй байдлаа хангах, өөртөө итгэлтэй болох, сургалт хөгжлийн үйл ажиллагаанд тэгш оролцоотой байх ач холбогдолтой.	Хөдөлгөөн, бие эрхтний бэрхшээлтэй бол хүүхдэд иллэг хийх чадвар, дадалтай байх; Энгийн дасгал хөдөлгөөн хийх, жижиг булчингийн хөгжлийг сайжруулах; Дуулах бүжиглэх үйлийг тодорхой түвшинд эзэмшихэд нь дэмжлэг үзүүлэх; Хүүхдийн өөртөө үйлчлэх энгийн чадварыг эзэмшихэд нь дэмжих; (хүүхэд гар нүүрээ, шүдээ зөв угаах зан үйлийг хэвшил болгох, үүнд эцэг эх, асран хамгаалагчтай хамтрах, цаашид бие даахад нь туслах) Хүүхдийн бие даан шийдвэр гаргах сонголт хийх чадварыг дэмжих; Хүүхдийн амралт ачааллыг зохицуулах; Бие дааж өөрөө хувцаслах, тайлах гэх мэт үйлийг хэвшүүлэхийг эрмэлзэх;
Танин мэдэхүйн хөгжлийг дэмжих нь хүүхдийн оюун ухаан, нийгмийн орчинд дасан зохицох чадвар, өөртөө итгэх итгэлийг нь дэмжих төдийгүй сэтгэл санааны дарамт, үл хайхрахаас урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой.	Зарим тохиолдолд ялгаатай боловсролын хэрэгцээтэй байдлаасаа хамааран хүүхдүүд сургалт хөгжлийн үйл ажиллагаанд бусадтай адил оролцох боломж нь хязгаарлагдмалаас шалтгаалан, багш зарим үйл ажиллагааны оролцоог нь анхаарахгүй байх нь бий. Иймд дараах үйлдлүүдэд хүүхэд тогтмол оролцох нь танин мэдэхүйн хөгжлийн гол дэмжлэг болно. Хүүхдээр бүтээл хийлгэх (өнгийн харандаа, усан будаг, баримлын шавар хэрэглэн) Хүүхдэд үндсэн өнгө, цифр зэргийг тогтоолгох, цаашилбал өдөр хоног, гаригийг нэрлэж сурахад нь дэмжих; Өдөр, орой, маргааш гэх мэт цаг хугацааны тухай ойлголтыг төлөвшүүлэхийн тулд тайлбарлах, тухайн үгсийг хэрэглэн хүүхэдтэй ярьдаг байх; Хүүхдэд тодорхой зүйл хийх зааврыг маш ойлгомжтойгоор тайван, бүтэн өгүүлбэрээр хэлдэг байх, ойлгосныг хүүхдээс эелдэг байдлаар асууж, урамшуулах, ойлгоогүй бол давтан тайлбарлах;

	Шүлэг, энгийн богино үлгэр уншиж өгч хүүхдээр яриулах, дүр бүтээлгэх үйлд оролцуулах; Хүүхдээр өөрийн биеийн эрхтнээ нэрлэж сургах; Хүүхдийн онцлогт нь тохирсон сэтгэн бодох тоглоомоор тоглуулах; Хүүхэд авиа, үсгийг буруу дуудаж байгаад хэт анхаарч шүүмжлэхгүй байх, түүнийг засаж хэлэх, дагуулан хэлүүлэх; Асуусан асуултад нь бүрэн гүйцэд хариулт өгөх; Эдгээр үйлийг эцэг, эх, асран хамгаалагчид бэхжүүлэх талаар зөвлөн тусалж ажиллах;
Нийгэмшлийг дэмжих нь хүүхдийн харилцаа-сэтгэлийн хөдөлгөөний чадварыг дэмжих төдийгүй хүүхдийн нийгмийн харилцааны тэгш оролцоог хангах ач холбогдолтой.	Хүүхдэд гэр бүл, ойр дотны хүмүүсийн сэтгэл санааны дэмжлэг, халамж анхаарлыг нэмэгдүүлэхэд санаа тавьж ажиллах; Хүүхдэд тусламж дэмжлэг үзүүлэх эерэг харилцааг бүрдүүлэх; Орчны зүгээс хүүхдийг хэт хөөрөлд оруулахаас зайлсхийх, жишээлбэл, айдаст автах, эсвэл хэт хөөрлийн байдалд оруулах нөхцөлийг бүрдүүлэхгүй байх; Хүүхэд уурлан бухимдсан бол түүнийг тайвшруулахыг хичээх; Хүүхдийг урамшуулан магтах; Хүүхдэд сэтгэлийн хөдөлгөөнөө зохицуулах болон сайн, муу зан төлөвийн талаар тайлбарлан, эерэг зан төлөвийг дэмжих; Ганцаардмал зан төлөвтэй бол хүүхэдтэй хамт тоглох чадварыг онцлогт нь тохируулан дэмжих; Бусадтай өөрт байгаа зүйлээ хуваалцаж сурахад анхаарал хандуулах; энэ талаар эцэг эх, асран хамгаалагчдад зөвлөн туслах

Хамгааллын хүчин зүйлс

Хамгааллын хүчин зүйлийг макро болон микро түвшинд авч үздэг. Макро түвшний хүчин зүйлд нь хүүхдийн хамгаалалд эерэг нөлөө үзүүлдэг нийгэм, соёл, улс төр, эдийн засаг, хууль эрх зүйн хэм хэмжээ, бодлого хөтөлбөр гэх мэт хүчин зүйлс багтана. Харин хувь хүн, гэр бүл, сургалтын байгууллагатай холбоотой хамгааллын хүчин зүйл нь микро түвшинд хамааралтай байдаг.

Хамгааллын таатай макро орчин бүрдүүлэхэд дор хаяж дараах

бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг багтаасан байх шаардлагатайг хүүхэд хамгааллын талаар парламентын гишүүдэд зориулан гаргасан гарын авлагад томъёолсон байдаг. Үүнд:

- Засгийн газрын хүчин зүтгэл
- Олон нийтийн дунд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг дэмжсэн уламжлал заншил, зан үйлийг үл хүлээн зөвшөөрөх хандлага тогтсон байх
- Хүүхдийн хамгааллын асуудлыг нээлттэй хэлэлцэх, үйл хэрэг болгох
- Хууль тогтоомж тэдгээрийн хэрэгжилт
- Хүүхэд хамгааллын чиглэлээр чадавх бэхэжсэн байх
- Хүүхдүүдийн мэдлэг оролцоо
- Хүчирхийлэлд хариу үйлдэл үзүүлэх, нөхөн сэргээх үйлчилгээ хүртээмжтэй байх
- Хяналт, тайлагналт

Засгийн газар нь хүүхдийн хамгааллын асуудлыг ойлгож, түүний төлөө ажиллах сонирхолтой байх нь уг асуудлыг зохих түвшинд шийдвэрлэх таатай орчны зайлшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болж өгдөг. Хүүхдийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг олон байгууллагууд Засгийн газрыг хүүхэд хамгааллын үндэсний тогтолцоо бүрдүүлэх ажлыг дэмжиж ажиллахыг уриалсан бөгөөд Монгол Улсын Засгийн газар уриалгыг дэмжиж ажиллаж байгаа нь дараах байдлаар харагдаж байгаа юм. 2009 онд Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлагаас Хүүхдийн Төлөө Газар хүүхэд хамгааллын тогтолцоо бүрдүүлэх баримт бичиг боловсруулж эхэлсэн. Энэхүү баримт бичигт хүүхдийн эсрэг бүх хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хүүхэдтэй зүй бус харилцсан аливаа үйлдэлд хариу арга хэмжээ авах зорилго бүхий олон нийтийн боловсрол болон хэвлэл мэдээллийн аян зохиох, хүүхдэд ээлтэй эрх зүйн, эрүүл мэндийн, нийгэм-сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэх, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн цар хүрээг хянаж болохуйц нарийвчилсан мэдээлэл цуглуулах зэрэг өргөн хүрээтэй арга хэмжээ авахад хангалттай төсөв хуваарилах талаар тусгасан байдаг. Манай улсын хувьд хүүхдийн эсрэг бие махбод, сэтгэл санааны шийтгэлийг боловсролын орчинд хориглосон. Мөн Засгийн газар хүүхэд хамгааллын тогтолцоог хөгжүүлэхэд зориулан хандивлагч орон болон олон улсын байгууллагуудаас дэмжлэг авсан. Орон нутгийн төрийн байгууллагууд анхан шатны нэгжийн түвшинд

хамгааллын үйлчилгээнүүдийг хүүхэд, насанд хүрэгчдэд хүртээмжтэй ойр байлгахад гол үүрэгтэй байгаа юм. Мөн үйлчилгээ болон бусад дэмжлэгийн зохицуулалт сайн байвал хүүхдийг үр дүнтэй, байнгын халамж, хамгааллаар хангаж чадах юм.

Хандлага, соёл уламжлал, зан заншил: Хүүхдэд бие махбодын харгис хатуу шийтгэл ноогдуулах, хүүхдэд хор уршигтай уламжлалт зан үйлийг хэрэгжүүлэх, охид хөвгүүдэд ялгавартайгаар хандах зэргийг хүлээн зөвшөөрсөн хандлага, уламжлалууд нь дарангуйллыг өөгшүүлж байдаг газар нь хамгааллын таатай орчин бүрддэггүй байна. Мөн олон нийтийн ойлголт хандлагыг өөрчлөхөд нөлөөлөх ажлыг өрнүүлэх шаардлагатай юм. Хүүхдийн эсрэг чиглэсэн аливаа хэлбэрийн хүчирхийлэл нь хатуу хориотой байж, хүүхдийн эрхийг нийтээр хүндэтгэдэг орнуудад хүүхэд хамгаалагдсан байх магадлал өндөр байдаг байна. Хүүхэд хамгааллын хууль эрх зүй нь олон жилийн өмнө батлагдсан орнуудад хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах явдал, мөлжлөг нь хүлээн зөвшөөрч боломгүй нийгмийн сөрөг үзэгдэл гэж үзэгдэх бөгөөд олон нийтийн хандлага аль хэдийн тогтож төлөвшсөн байдаг. Тэгвэл тэдгээр орнуудад олон нийтийн ойлголтыг дээшлүүлэхийн тулд хүч хөдөлмөр, цаг хугацааг зарцуулдаг. Бусад орны жишээгээр 1979 онд хүүхдэд бие махбодын шийтгэл үзүүлэхийг Швед улс хориглосноос хойш хориод жилийн дараа судалгаа авахад 30-аас доош насны хүмүүсийн дунд хүүхдэд бие махбодын шийтгэл үзүүлэх нь зөв гэх хүн бараг гараагүй байдаг байна. Харин монголчуудын хувьд уламжлалт ёс заншлаа даган хүүхдийг зодож шийтгэхийг өөгшүүлсэн хандлага байдаг. Нөгөөтэйгөөр үр хүүхдээ хайр халамжаар дутаалгүй өсгөж, зөөлөн үгээр сургаж, ёс зүй, аж төрөхийн ухааныг өөрийн биеэр үлгэрлэн хүмүүжүүлэхийг эрхэмлэж ирсэн түүхтэй. Гэвч улс төр, эдийн засгийн өөрчлөлтийн олон нугачаанд нийгмийн зарим үнэт зүйл гээгдэж хүүхдүүд шоовдорлогдож, зодуулж, гудамжинд амьдарч, хүнд хүчир ажил хийж хүүхэд насаа бэрх зовлонгийн дунд өнгөрөөх байдал нийгэмд гарах болсон нь улмаар нийгэмд буруу хандлагыг өгч байсан. Мөн олон нийтийн ойлголтыг төлөвшүүлэхэд сургалт, сурталчилгаа, мэдээллийн хэрэгслийг бодлого, төлөвлөгөөтэй ашиглах нь чухал гэдгийг манай орны хувьд бусад орны туршлагаас харж болох юм. Ингэж сургалт сурталчилгааг явуулснаар дараагийн үеийн хэн нэгэн хүүхдээ өөрийн бага насанд эцэг эх нь хэрхэн хүмүүжүүлсэн тэр аргыг хэрэглэдэг болоход нөлөөлнө. Мөн хүүхдийн амьдралын бусад орчин болох сургууль, цэцэрлэг, гудамж талбай, олон нийтийн газарт ч хүүхдэд зөв хандахад энэхүү сургалт мөн нөлөөлөх болно. Ингэж иргэн бүрийн журамт үүрэг гэсэн нийгмийн хандлагыг төлөвшүүлэх, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, мөлжлөг, үл хайхрах явдлыг

таслан зогсоох, урьдчилан сэргийлэх, мэдээлэх үйл явдал, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх нь хүүхэд хамгааллын тогтолцоонд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг юм.

Хүүхдийн мэдлэг оролцоо: Хүүхэд хамгаалагдах эрхээ мэдэж, зөрчигдсөн тохиолдолд мэдээлж, хэрхэн хамгаалагдах талаар үзэл бодлоо илэрхийлэн шийдвэр гаргахад өөрийгөө болон мөн бусад хүүхдийг хамгаалахад нас болон хөгжлийн түвшинд нийцсэн хэлбэрээр оролцох нь хүүхэд хамгааллыг үр дүнтэй болгох үндэс болохыг олон улсын туршлага, харуулж байдаг. 2017-2020 онд Монголын эмэгтэйчүүдийн сан, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яамтай хийсэн санамж бичгийн дагуу “Бага насны хүүхдийн хүчирхийллээс ангид орчинг дэмжих нь” төслийг амжилттай хэрэгжүүлж сургуулийн өмнөх насны хүүхэд өөрийгөө хэрхэн хамгаалах талаар багш, хүүхэд, эцэг эх, асран хамгаалагчид зориулсан багц сургалтын модуль, хэрэглэгдэхүүнийг боловсруулж, үндэсний хэмжээний сургалтыг зохион байгуулж, цэцэрлэгийн багш нарыг ном, гарын авлагаар хангасан. Төслийн хүрээнд нийгэмд чиглэсэн ном, контент, хүүхэлдэй киног хэвлэл мэдээллийн байгууллагатай хамран гаргасан нь зохих үр дүнд хүрсэн.

Харин хүүхдүүд өөрсдийгөө хамгаалахын тулд мэдээлэл мэдлэгээр хангагдсан байх ёстой. Мөн зохих ёсоор хамгаалагдсан орчин боломж нөөцөд холбогдсон байх хэрэгтэй. Хүүхэд насны тухай орчин үеийн онолоор нас, хөгжлийн онцлогоос шалтгаалан хүүхэд нь өөрт тохиолдсон хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах байдал, мөлжлөгийн талаар үр нөлөө цар хүрээ, хэлбэр шинжийг тодорхойлох чадвартай байдаг. Улмаар тэд шийдвэр гаргахад оролцох чадвартай бөгөөд шийдвэр гаргахад оролцсоноор тэдний бэрхшээлийг даван туулах чадвар нь хөгждөг байна.

Хүүхдийн хамгааллын асуудлыг нээлттэй хэлэлцэх үйл хэрэг болгох: Үндэсний түвшинд, төр захиргаа, хэвлэл мэдээлэл болон иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтдаа хүүхэд хамгааллын асуудлыг нээлттэй хэлэлцэж, шаардлагатай асуудлыг шийдэх арга замыг тодорхойлж үйл хэрэг болгоход хамтран ажиллах нь хүүхдийн хамгаалалд ихээхэн хувь нэмэр оруулдаг. Төр иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа нь төрийн бодлогыг дэмжих нөгөө талаас олон нийтэд санаачилга, идэвх оролцоо, хяналтыг хүчтэй болгох гол хөшүүрэг нь болдог юм. Тэгвэл хүүхэд хамгааллын салбарт энэхүү иргэний нийгмийн оролцоо дэмжлэг нь янз бүр байдаг. Жишээ нь: хүүхдийн эрхийн зөрчилд олон нийтийн зүгээс хяналт тавих, судалгаа хийх, үйлчилгээ үзүүлэх, хүмүүсийн ойлголтыг дээшлүүлэх, шинэлэг төсөл хэрэгжүүлж турших, өрхийн амьжиргааг

дэмжиж бага хэмжээний мөнгөн тусламж олгох сургалт явуулах, дэмжих бүлэг, тусламжийн утас ажиллуулах гэх мэт.

Хууль тогтоомж тэдгээрийн хэрэгжилт: Хамгаалалд таатай орчин бүрдэхэд зохих эрх зүйн орчин, хуулийн баттай хэрэгжилт, хариуцлагын тогтолцоо, шийтгэлээс зайлсхийх явдал бага байх нь чухал нөлөөтэй байдаг. Энэ хүрээнд хүүхдийн эсрэг бие махбод, сэтгэл санааны шийтгэл болон мөлжлөг, гутаандоромжлох бусад бүх төрлийн үйлдлийг арилгахад чиглэсэн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, тодорхой орчин, салбарыг зохицуулах хууль тогтоомжид хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг хатуу хориглосон заалтуудыг тусгах шаардлагатай байгаа юм.

Чадавх: Хүүхэд, эцэг эх, иргэдийн хэн нь ч хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тухай мэдээлэхдээ холбогдох байгууллага, албан тушаалтан өөрсдийн өгсөн мэдээлэлд анхааралтай хандаж, хохирогчдод тусламж дэмжлэг үзүүлж, хүчирхийлэгчдийн эсрэг үр дүнтэй арга хэмжээ авна гэдэгт бат итгэлтэй байхад тухайн орон нутгийн удирдлага, хүүхэд хамгааллын талаар үүрэг хүлээсэн ажилтнуудын зүтгэл чармайлт, тэдний хүүхэд хамгааллын талаарх мэдлэг ур чадвар чухал байдаг. Харин багш, хууль зохицуулах байгууллагын ажилтан, нийгмийн ажилтан, эмч, эрүүл мэндийн ажилтан болон холбогдох бусад мэргэжлийн хүмүүс бүгд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн шинж тэмдгийг таньдаг, хүчирхийлэл илэрсэн тохиолдолд юу хийхээ мэддэг байх ёстой. Мөн чадавх бэхжүүлэх хөтөлбөрийг хүүхдийн эрх, хамгаалалд хамаарах хууль тогтоомж, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн үр дагавар, хүүхэдтэй хэрхэн харилцах зэрэг сэдвээр хэрэгжүүлбэл зохино.

Нөхөн сэргээх нийгмийн амьдралд эргүүлж оруулах: Үл хайхрах байдал, хүчирхийлэл, мөлжлөгийн аливаа хэлбэрт өртсөн хүүхдүүд нь улмаар асруулж сувилуулах, анхан шатны нийгмийн үйлчилгээнүүдэд ялгаварлалгүйгээр хамрагдах эрхтэй. Эдгээр үйлчилгээг үзүүлэх орчин нь хүүхдийн эрүүл мэнд, өөртөө итгэх итгэл, нэр төрийг тэтгэх нөхцөлийг хангасан байх ёстой байдаг. Мөн сургалтын байгууллага, эмнэлэг, цагдаагийн газар, нийгмийн үйлчилгээний төв зэрэг холбогдох бүх байгууллагад дарамт, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдэд түргэн шуурхай, мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэхийг зааж, чиглүүлсэн ажлын удирдамж, дүрэм, журам заавал байна. Хүүхдэд ээлтэй цогц үйлчилгээ байх ёстой байдаг. Мөн сургууль, эмнэлэг, цагдаагийн газар, нийгмийн үйлчилгээний төв зэрэг холбогдох бүх байгууллагад дарамт, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдэд үзүүлэх үйлчилгээ нь оновчтой байх ёстой. Өөрөөр хэлбэл холбогдох салбарууд хүүхэд хамгаалах үйл хэрэгт зориулан нөөц бололцоогоо нэгтгэн ажиллах хэрэгтэй юм. Асуудлыг хуулийн хүрээнд

шийдэх явц болон эрүүл мэнд, нийгэм сэтгэл зүйн нөхөн сэргээх үйлчилгээ үзүүлэхийг хамтад нь зохицуулах ёстой. Ингэж олон салбар, мэргэжилтнүүд хамтран ажилласнаар хүүхдүүд тулгарсан асуудлаа зөвхөн цөөн тооны тусгайлан бэлтгэсэн ажилтанд хэлж, шаардлагатай хамгаалал, дэмжлэгийг авч чадах тул тэдэнд тусах дарамт бэрхшээл багасах юм.

Хяналт тайлагналт: Хамгаалалд таатай макро орчин бүрдүүлэхэд хяналтын үр дүнтэй тогтолцоо шаардлагатай байдаг. Энэ нь хүүхдийн хамгааллыг зөрчсөн тохиолдлууд, тэдгээрийн шинж чанарыг бүртгэж, цугларсан мэдээллийн дүгнэлт дээр үндэслэн стратегийн арга хэмжээ авах бололцоог олгодог юм. Мэдээлэл анхан шатнаас цугларсан орон нутгийн шинж чанартай байвал хамгааллын үйлчилгээ зорилтот бүлэгтээ хэрхэн хүрч байгааг бодитойгоор дүгнэхэд илүү үр дүнтэй юм.

Дэмжих үйл ажиллагаа

Дэмжих үйл ажиллагаа нь хүнд нөхцөл байдлыг даван туулахад нь хүүхдийг хөгжүүлэх замаар туслах явдал юм. Жудиф Нелсон туслах журмыг тодорхойлохдоо хүүхдэд илүү аятайхан, таатай, зоригтой, итгэлтэй байхад нь туслах арга хэмжээ юм гэж тодорхойлсон (Louis C. Johnson, 325х). Тэрээр мөн 4 төрлийн дэмжих хэлбэр байдгийг тодорхойлсон. Үүнд:

Хамгаалах: Зөвлөгөө өгөх, хязгаар тогтоох, төвөгтэй, хүнд үед хэрхэх тухай заавар зөвлөгөө өгөх

Хүлээн зөвшөөрөх: Үйлчлүүлэгчийн нөхцөл байдлыг нийгмийн ажилтан сайн ойлгож байгаа болон нөхцөл байдал, мэдрэмжийг ойлгож байгаагаа илэрхийлэх

Найдвар төрүүлэх: Хүүхэд ярилцлагад саналаа хэлэх, ярьж буй зүйлд өөрийн бодол саналаа хэлж, итгэл найдвар, урам өгөх, батлах, даван туулах, гүйцэтгэлийг бататгах

Сургах: Хүүхдэдээ хэрхэн үр дүнтэй ажиллах, бэрхшээлийг даван туулах тухай заах, шаардлагатай мэдээллээр хангах, нийгэмд шинэ үүрэг гүйцэтгэхэд нь туслах, өөрийнхөө тухай мэдлэгийг нэмэгдүүлэхэд туслах

Хүчирхийллийн тохиолдлыг илчилсэн үед зохицуулалт хийх

Хүүхдийн хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдолд хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний маягтын дагуу баримтжуулж авах нь чухал. Энэ нь цаашид үнэлгээ хийх, хуулийн дагуу арга хэмжээ авахад чухал ач холбогдолтой.

Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, эсвэл өртөж болзошгүй үед зайлшгүй мэдээлэх үүрэгтэй. Хүүхэд хүчирхийлэл болон үл хайхрах байдлыг танд хэлэх үед та дараах зүйлүүдийг анхаарч ажиллах нь чухал юм. Үүнд:

- Хүүхдийг тайван сонсох
- Болсон явдал руу шууд орохоос зайлсхийж, аажмаар асуудлыг нь яриулах
- Багшдаа хэлэх нь ямар нэгэн буруу зүйл хийж байгаа зүйл биш гэдгийг ойлгуулах
- Шинж тэмдгүүдийн талаар асуух, шаардлагатай нотолгоо, баримтыг цуглуулах
- Хүүхдийн ярьсныг батлах, тодруулах
- Хүүхдийн айдас, санаа зовж буй зүйлсийн талаар асуух, юу хийх тухай хүүхдэд хэлэх
- Энэ тухай зохих мэргэжилтнүүдэд (нийгмийн ажилтан, цагдаа, эмч) мэдээлэх
- Тэмдэглэл хөтлөх, хэрэв боломжгүй тохиолдолд ярилцлага дууссаны дараа бүх зүйлийг тэмдэглэж авах

Хүүхдийн талаарх мэдээллийн сан гэж юу вэ?

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг хүүхдийн талаар мэдээллийн сан бүрдүүлэх үүрэгтэй. Хүүхдийн талаарх мэдээллийн сан бүрдүүлснээр хүүхдийг хүчирхийлэл, үл хайхрах байдлаас урьдчилан сэргийлэх, нөхөн сэргээх үйлчилгээнд хамруулах бусад нөөцүүдтэй холбох, түүнчлэн тодорхой сонголтуудыг тодорхойлоход ихээхэн үүрэг гүйцэтгэдэг.

Хүүхэд, гэр бүлтэй харилцах явцдаа дараах ажиглалтыг заавал хийх хэрэгтэй. Мөн хүүхдийн хэрэгцээ болон аюулгүй байдлыг үнэлэх, мэдээллийг авах, асуудлыг тодруулах, тэмдэглэл хөтлөх, эргэх холбоотой ажиллана. Үүнд:

- Эцэг эх, асран хамгаалагч, томчууд хүүхдэд тохиолдсон явдал, цаашдын болзошгүй эрсдэлийн төлөө хариуцлага хүлээхэд бэлэн байна уу?

- Хүүхдийн хөгжил, хэрэгцээ болон санаа зовж буй зүйл нь юу байна вэ ?
- Томчууд хүүхдийн хэрэгцээг ойлгож байна уу?
- Одоо хүүхдэд аюултай нөхцөл байдал байна уу?
- Цаашид ямар үйлчилгээ/өөрчлөлтийг ямар хугацаанд гаргах хэрэгтэй вэ?

Бага насны хүүхэдтэй ажиллаж байгаа ажилтны хувьд:

- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн хэлбэрүүд, тэдгээрийн шинж тэмдгүүдийг таньдаг байх нь чухал (Ихэнх тохиолдолд эдгээр нь л тухайн хүүхэд хүчирхийлэлд өртөж буйг илэрхийлэх цор ганц шинж тэмдэг байх нь бий).
- Гарч болзошгүй хүчирхийллийг олж тогтоох, түүнд хариу үйлдэл үзүүлэхэд та хамгийн тохиромжтой хүн, эсвэл цорын ганц том хүн нь байж болох юм гэдгийг ойлгож, ажиллах хэрэгтэй.
- Хүчирхийлэлд өртсөн эсвэл тийм эрсдэлтэй байж болзошгүй хүүхдийг илрүүлнэ.

Тухайн хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөж болзошгүй үед та “Бага насны хүүхдүүдэд зориулсан үйлчилгээ”-ний дөрвөн гол арга хэмжээг авах хэрэгтэй. Үүнд:

1. Хэрэг зөрчилд нэн даруй хариу үзүүлэх
2. Эрх бүхий байгууллагад мэдээлэх
3. Эцэг эх, асран хамгаалагчтай холбогдох
4. Байнгын дэмжлэг үзүүлэх

Эхлээд хэрэг зөрчилд нэн даруй хариу үзүүлж, сэжигтэй тохиолдлыг олж илрүүлсний дараа эрх бүхий байгууллагад мэдээлж, хариу арга хэмжээ авах зөвлөмжийг мөрдөж ажиллах ёстой. Энэ нь багш сэжигтэй тохиолдлыг холбогдох байгууллагад мэдээлэх боломжийг олгодог.

Орон нутгийн иргэд нь асран хамгаалалт, хараа хяналтдаа байгаа хүүхдүүдийг аюул ослоос хамгаалах үүрэгтэй. Бага насны хүүхдүүдэд зориулсан үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагын ажилтан хүүхдийг хамгаалах үүргийг хуулиар хүлээдэг.

Сэжигтэй тохиолдлыг олж илрүүлэх, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн талаар мэдээлэх, хариу арга хэмжээ авах, зөвлөмжийг дагаж мөрдөх ёстой.

Тухайн хүчирхийлэл нь хүүхдийн гэрт, орон нутагт, үйлчилгээний байгууллагад болсноос үл хамааран багш, ажилтнууд холбогдох байгууллагад мэдээлэх болон бусад үүргийг хүлээнэ.

Үүрэг нь дараах төрлүүдэд хуваагдана:

- Асран хамгаалах
- Шинээр үүссэн хэрэг, зөрчлийг илрүүлэх
- Заавал мэдээлэх
- Үйлчилгээний стандартыг мөрдөх
- Хүүхэд хамгааллын хуулийг сахин биелүүлэх
- Эх хүүхдийн эрүүл мэндийн хөтөлбөрийн стандарт, зөвлөмж болон хууль тогтоомжуудын мөрдөх

Асран хамгаалах үүрэг гэдэг нь асран хамгаалалтад байгаа хүүхдийг найдвартай хамгаалах ёстой гэсэн нийтлэг хуулийн ойлголтыг авч үздэг. Энэ нь бага насны хүүхэдтэй ажиллаж буй бүх хүмүүст хамаарах бөгөөд хүүхдийг гэмтэл болон аливаа аюулаас хамгаалах үүргийг тусгасан байдаг. Шүүхээс “зохих алхмууд” гэдгийг тогтоох бөгөөд энэ нь кейс бүрийн өөрийнх нь нөхцөл байдал, үйлчилгээний мөн чанар, албан тушаалын үүргээс хамаардаг. Бага насны хүүхдүүдэд зориулсан үйлчилгээ үзүүлдэг байгууллагад тавигдах энэ шаардлага нь өндөр байдаг гэдгийг санах хэрэгтэй.

Хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг олж илрүүлсэн үед дараах зохих алхмуудыг хэрэгжүүлнэ.

- Хүчирхийллийн сэжиг таамгийн дагуу нэн даруй арга хэмжээ авч хүүхдийн ашиг сонирхлыг нэн тэргүүнд хангах
- Сайн шийдэж чадахгүй байгаа үед зохих зөвлөгөө дэмжлэгийг авах
- Хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг хүүхдийн байгууллага болон цагдаагийн газарт мэдэгдэх
- Хүүхдийн байгууллага, цагдаагийн газарт хүүхдийн хүчирхийллийн талаарх мэдээллийг хуваалцах, ингэснээрээ хүүхдийг хамгаалж, тэдний сайн сайхан байдлыг дэмжих
- Хууль сахиулах байгууллагад шаардлагатай үед нь мэдээллийг өгнө.

Хүүхдийг бэлгийн хүчирхийллээс хамгаалах зорилгоор эрүүгийн

хуульд ямар үйлдэл, эс үйлдэхгүйг хүүхдийн эсрэг бэлгийн хүчирхийлэл гэж үзэх талаар нарийвчлан заасан байдаг. Хүүхдийн бэлгийн хүчирхийллийн талаар мэдээлэхгүй байвал хуулийн хүрээнд хариуцлага хүлээнэ.

Мэдээлэхгүй байх нь өөрөө гэмт хэрэг

18-аас доош насны хүүхдийг насанд хүрсэн хүн бэлгийн хүчирхийлэлд өртүүлсэн гэсэн сэжиг таамаг төрсөн тохиолдолд насанд хүрсэн хүмүүс энэ талаар зайлшгүй мэдэгдэх үүрэгтэй, мэдэгдээгүй тохиолдолд гэмт хэрэгт тооцогдоно. Гэмт этгээд, аливаа нэг байгууллагыг хамгаалах үүднээс хэлэхгүй өнгөрөх нь өөрөө гэмт хэрэгт тооцогдоно гэдгийг санаж ажиллана.

Хамгаалахгүй байх нь өөрөө гэмт хэрэг

Багш ажилтнууд өөрийн асран хамгаалалтад байгаа бага насны хүүхдийг бэлгийн хүчирхийллийн хохирогч болохоос хамгаалахгүй байх нь мөн гэмт хэрэгт орно. Мөн эрсдэлийг бууруулахад тодорхой арга хэмжээ авахгүй байх нь бас гэмт хэрэг юм.

Мэргэжлийн хүмүүс зайлшгүй мэдээлэх үүрэг хүлээнэ.

- Асран хамгаалах үүрэг бүхий бүлгийн болон туслах багш нар орно.
- Эмч болон сувилагч нар орно.

Бага насны хүүхдүүд хүчирхийллийг илчилж чадахгүй байх нь олонтаа. Тэд өөрсдийгөө хүчирхийлэлд өртсөнөө мэдэхгүй, эсвэл өөрийнх нь өгч буй мэдээлэл хүчирхийллийг илчилж буйг ойлгохгүй байх нь бий.

Хүүхдийн ярианы зорилго нь юу ч байсан ба тэдний ярьсан зүйлийг дэмжиж хариу үйлдэл үзүүлэх хэрэгтэй. Бага насны хүүхдэд зориулсан үйлчилгээ үзүүлдэг ажилтнуудын хувьд хүүхдийн санаа зовж буй асуудлыг сонсож, зохих хэмжээнд хариу арга хэмжээ авах ёстой.

Ажиллах гол арга хэмжээ

- Зөрчил, гэмт хэрэгт нэн даруй хариу үзүүлэх
- Эрх бүхий байгууллагад мэдээлэх
- Эцэг эх, асран хамгаалагчтай нь холбогдох
- Байнгын дэмжлэг үзүүлэх
- Бага насны хүүхэдтэй ажилладаг ажилтны хувьд танд хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн эсвэл өртөх эрсдэлтэй байна гэсэн итгэл

үнэмшил төрөх юм бол яаралтай арга хэмжээг зайлшгүй авах ёстой.

- Хүүхдийн хүчирхийллийг шууд нүдээрээ хараагүй, нотлох баримт бүрэн бус байсан ч сэжигтэй тохиолдлыг зайлшгүй мэдээлэх ёстой (тухайлбал хохирогч эсвэл өөр хүн хүчирхийллийн талаар танд хэлсэн бол).
- Тухайн хүүхдийн нөхцөл байдлыг тодорхойлохын тулд хангалттай хэмжээнд үнэлгээ хийх хэрэгтэй.
- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртөөгүй ч хүүхдийн сайн сайхан байдалд тодорхой хэмжээнд асуудал байгаа бол та шаардлагатай арга хэмжээг авах ёстой..

Өөрийн авсан арга хэмжээг баримтжуулах

- Хүүхэд хамгааллын хуулийн дагуу аливаа зөрчил, тохиолдол, гэмт хэргийг бүртгэж авч байх ёстой. Бүртгэлийн маягт нь энэхүү шаардлагатай нийцэх ёстой бөгөөд бага насны хүүхэдтэй ажилладаг ажилтан нь хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийг илрүүлэх, бусад кейсүүдийг бүртгэж авах шаардлагатай.
- Бага насны хүүхдэд үйлчилгээ үзүүлдэг ажилтнуудыг хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдолд хүүхэд хамгааллын маягтыг ашиглахыг зөвлөж байна. Таны зорилго бол аль болох бодитой, нотолгоотой мэдээлэл цуглуулах. Хэрэв маягтыг бөглөхөд дэмжлэг хэрэгтэй бол мэргэжлийн байгууллагаасаа зөвлөгөө авах хэрэгтэй.
- Кейс шүүхэд шилжсэн тохиолдолд мэдээллийн нууцлал, хамгаалалтыг шаардлагын дагуу хадгалах хэрэгтэй.
- Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, эцэг эх нь хүүхдээ энэхүү аюулаас хамгаалах боломжгүй, эсвэл хүсэхгүй байгаа тохиолдолд нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн байцаагч, хамтарсан багийн гишүүд, хүүхдийн тусламжийн 108 утас, орон нутгийн хүүхдийн байгууллага, цагдаагийн газарт мэдэгдэнэ.
- Бүх үйлчилгээ нь хүүхэд хамгааллын бодлоготой нийцэж байх ёстой.
- Эх хүүхдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээ нь холбогдох хууль тогтоомж, бусад дүрэм журмуудыг дагаж мөрдөх ёстой.

Тохиолдлын гэрч болох

Хүүхэд хүчирхийлэлд өртөж байгаа тохиолдлын гэрч болсон бол тухайн өртсөн хүүхдийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад чиглэсэн нэн яаралтай арга хэмжээ авахад дараах алхмуудыг хийнэ.

1-р арга хэмжээ: Хүүхдийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд шууд аюул учирсан үед хариу үйлдэл үзүүлэх

2-р арга хэмжээ: Хэрэв хүүхдийн аюулгүй байдал, эрүүл мэндэд тэр даруйдаа аюул учраагүй бол холбогдох төрийн байгууллагад мэдээлэх

Сэжиг төрөх

Хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөх эрсдэлтэй гэсэн бүх л сэжиг таамгийг анхааралтай авч үзэх ёстой. Үүнд: гэр бүл, орон нутаг болон үйлчилгээний хүрээнд хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдэгдсэн гэсэн сэжиг таамаг мөн орно.

Хангалттай нотолгоо бий болгох

Хэрэв та хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн сэжигтэй зан үйлийг ажигласан, тийм сэжиг төрсөн, тэр талаар хэн нэгнээс сонссон, энэ нь хүүхэд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөх эрсдэлтэй гэж үзэх хангалттай нотолгоо болж чадах эсэхийг үнэлж дүгнэх ёстой.

Хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг хүмүүс холбогдох төрийн байгууллагад мэдээлэхэд нь дэмжиж урамшуулах, ингэснээр дахиж хүчирхийлэл гарахаас урьдчилан сэргийлэх, зогсоох боломжтой болно.

Хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэд болон тэдний гэр бүлд ямар түвшний үйлчилгээ үзүүлэх вэ? гэдгийг хэд хэдэн хүчин зүйл дээр тулгуурлан гаргадаг.

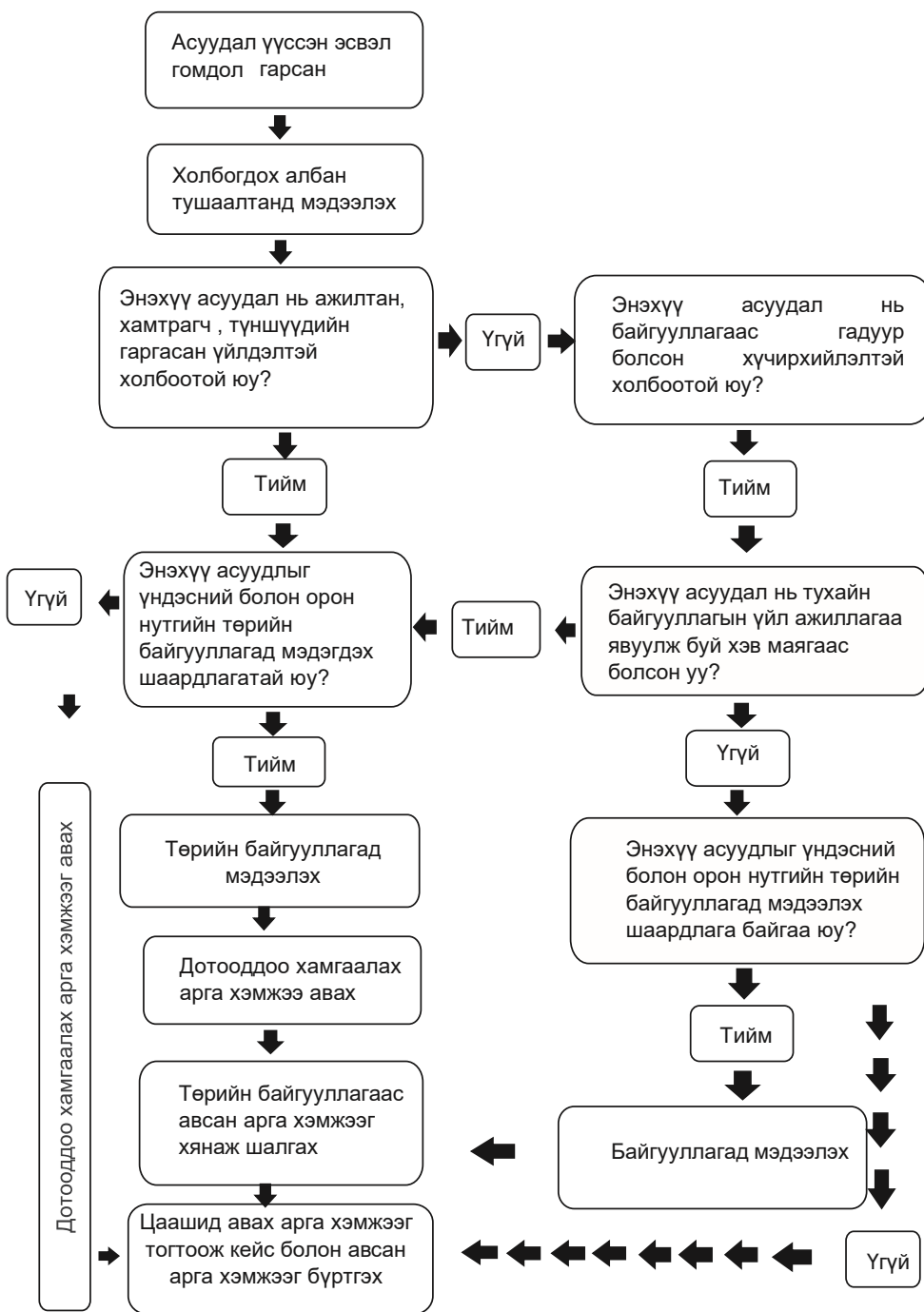
- Хүүхэд, гэр бүл хамтарсан багийн үйлчилгээнд хамрагдаж байгаа эсэх
- Хүүхэд, гэр бүл нь үйлчилгээ үзүүлж байгаа дэмжлэгийг нээлттэй хүлээн авч буй эсэх
- Үйлчилгээ авч байх явцдаа хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангаж дэмжлэг үзүүлж чадаж байгаа эсэх
- Дэмжих үйлчилгээнд холбон зуучилж байгаа эсэх
- Соёлын болон хөгжлийн түвшинд тохирсон дэмжлэгийг үзүүлж байгаа эсэх

- Шүүх ажиллагаа, мөрдөн байцаах үйл явцад хариу үйлдэл үзүүлж байгаа эсэх
- Гомдол саналд хариу үйлдэл үзүүлэх зэрэг орно.

Хүүхдийн хүчирхийлэлтэй холбоотой цочрол гэмтэл, сайн сайхан байдлыг хангах цогц дэмжлэг үзүүлэхийн тулд нарийн төлөвлөх шаардлагатай.

- Хүүхдийн хөгжлийн ахиц, үр дүнг ярилцахын тулд эцэг эх, асран хамгаалагчтай тогтмол харилцаж байх
- Хүүхдийн цочрол гэмтлийн талаар нарийн мэргэшсэн мэргэжлийн хүмүүстэй хамтран ажиллах
- Хүчирхийлэл дахин гарах эрсдэлийг бууруулах зорилгоор аюулгүй байдлын төлөвлөгөөг гарган ажиллах хэрэгтэй.

Мэдээлэх үйл явц

Хамтран ажиллах байгууллага

Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар, хэлтэс

Үндсэн чиг үүрэг

- Хамгаалал шаардлагатай гэж үзэж байгаа, эсвэл хүүхдийн хэвийн байдалд тодорхой аюул байна гэж үзэж байгаа хүмүүсээс мэдээлэл авах, мэдээллийн дагуу шуурхай ажиллах
- Мэдээлэл өгч буй хүмүүст зөвлөгөө мэдээлэл өгөх
- Хүүхдэд аюул заналхийлэл учирч болохоор эрсдэл бүхий нөхцөл асуудлыг шалгах, үнэлэх
- Аюулгүй байдал болон хэвийн нөхцөл байдалд эргэн ороход байнгын дэмжлэг үзүүлэх, шаардлагатай үйлчилгээнд гэр бүл, хүүхдийг холбон зуучлах
- Хүүхдийг шүүхээс гаргасан захирамжийн дагуу зохих хараа хяналт, халамж, хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэх
- Иргэд олон нийтэд чиглэсэн нөлөөллийн ажил зохион байгуулах

Цагдаагийн байгууллага

Хүүхэд хамгааллын байгууллага, орон нутгийн цагдаагийн газар нь хүүхэд хамгаалалтай холбоотойгоор холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу хууль ёсны үүрэг хүлээдэг байгууллага юм. Цагдаагийн байгууллага нь хүүхдийн хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлын дагуу эрүүгийн мөрдөх шалгах үйл ажиллагааг явуулах үүрэгтэй.

- Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тохиолдлыг олж тогтоох, хүүхдийн бие махбод болон бэлгийн хүчирхийллийн сэжигтэй тохиолдлыг мөрдөн шалгах, зохих үед нь хууль ёсны шүүх ажиллагааг эхлүүлэх
- Цагдаагийн газрын бүх ажилтан албан хаагчид нь холбогдох хууль тогтоомжийн талаар мэдлэгтэй байх
- Хүүхдийн аюулгүй байдал болон сайн сайхан байдлыг нэн тэргүүнд авч үзсэний үндсэн дээр бүх мөрдөн шалгах үйл ажиллагааг явуулах
- Бусад байгууллага, холбогдох газруудтай хамтран мөрдөн шалгах үйл ажиллагааг төлөвлөх
- Бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллах

- Бусад холбогдох байгууллагуудад мэдээлэл өгөх
- Дангаараа болон бусад байгууллагуудтай хамтран, ажилтнуудад сургалт, нөлөөллийн ажил явуулах
- Хүүхдийн эрх ашиг, сонирхлыг хамгаалах

Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогч хүүхэд болон түүний эдлэх эрх, хамгаалалтын арга хэмжээг авахдаа хүүхдийн эрх, ашиг сонирхлыг нэн тэргүүнд тавих үүрэгтэй. Хүүхдийн эрхийг хамгаалж байна гээд эцэг эхээс нь салгах үүрэг байхгүй хэдий ч холбогдох чиглэлийн албан хаагчид үнэлэлт дүгнэлт өгөх үйл ажиллагаа чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.

Хүүхдийг хамгаалах анхдагч үүргийг эцэг эх, боломжгүй тохиолдолд төр хүлээнэ.

Насанд хүрсэн хүн нь хүүхэдтэй хүнлэг бус, хэрцгий харьцах, ялгаварлан гадуурхах, сэтгэл санааны дарамт үзүүлэх, заналхийлэх, хүч хэрэглэх, зодож шийтгэх, тэвчишгүй хөдөлмөр эрхлүүлэх, үл хайхрах, хүүхдийн дэргэд архидан согтуурах, мансуурах, хүчирхийлэл үйлдэхийг хориглоно.

Хүснэгт 11. Хүүхдийн эрхийг хамгаалах

Хохирогч хүүхдийн эрх	Хэн хийх вэ
• Нөхөн төлбөр авах эрх • Хувийн мэдээлэл нууцлалтай байх • Хүчирхийлэл үйлдэгчтэй холбоо тогтоохгүй байх • Аюулгүй байдлын хамгаалалт авах эрх • Сэтгэл зүйн хамгаалалт авах эрх • Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцохгүй байх эрх (хэрэг бүртгэл, мөрдөн шалгах үе прокурорын үе, шүүх хуралдааны үе)	• Хууль ёсны төлөөлөгч • Монголын хуульчдын холбооноос хүүхдийн эрхээр ажилладаг мэргэшсэн өмгөөлөгч томилох • Хүүхдийн асуудлаар мэргэшсэн сэтгэл зүйч байх • Хууль ёсны төлөөлөгч болон өмгөөлөгчөөрөө дамжуулах • Хүүхдийг тусгайлсан хүүхдийн өрөөнд хэрэгт ач холбогдол бүхий мэдээлэл авах түүнийгээ дүрсжүүлэх • Сэтгэл зүйчтэй оролцох • Мэргэшсэн өмгөөлөгч • Хүүхдийн байгууллагын ажилтан байх

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Баттогтох Д. (2018). Монгол үндэстний хүмүүжүүлэн сургах ухааны их нэвтэрхий толь, УБ.
2. БСШУЯ, (2008). Хүүхдийн цэцэрлэгийн аюулгүй байдлын дүрэм
3. БСШУЯ, (2007). Сургууль, цэцэрлэгийн орчин дахь хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, түүнийг арилгах арга зам –судалгааны тайлан
4. БСШУСЯ, СФК, НҮБ, Хүүхдийг ивээх сан.(2020). 24 цагийн цэцэрлэгийн үйлчилгээний өнөөгийн байдал, хэрэгцээ/судалгааны тайлан
5. Батхишиг А, Мягмар О, Нямдорж М, (2017). Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ.
6. Жадамбаа Б, Даваажаргал Л, Мөнхбат Э, Өлзийтунгалаг Х, Туяа Бал, Цэндсүрэн Т, Эрдэнэцэцэг С. (2009) Багш мэргэжлийн багц хөтөлбөрт хүмүүжлийн эерэг аргын үзэл санааг тусгах зөвлөмж, УБ
7. Жоан Е Дюррант (2010). Өдөр тутам хэрэглэх хүмүүжлийн эерэг арга. УБ.
8. Жанет Гонзалес-Мина (2011). Соёлын баялаг, ялгаатай орчинд багшлах нь, 5 дахь хэвлэл. McGrandHill.
9. Зүүн Өмнөд Азийн Улсуудын Холбооноос санал болгож буй бүх орчинд хүүхэд өсгөх, асрах, хөгжүүлэх эерэг хүмүүжлийн аргын удирдамж (2018) ДЗОУБ, УБ
10. Ичинхорлоо Ш. /2012/. Хүүхдээ хэрхэн хүмүүжүүлэх вэ? Улаанбаатар.
11. Кимберли Портес, Салим Валли, Тамар Руф нар. (2007). Бие махбодын шийтгэлээс бусад хүмүүжлийн аргууд. УБ.
12. Le Van Hao, Эерэг зөв хүмүүжил (2009), Plan in Vietnam
13. Норвегийн тусламжийн байгууллага, (2011). Хүүхэд хүмүүжүүлэх эерэг аргууд. УБ
14. Нямдорж М, нар (2002). Хүүхдийн хөгжлийн хэргэцээ ба нийгмийн ажил. УБ
15. Нямдорж М, Өлзийтунгалаг Х, Оюунтунгалаг А, Цэндсүрэн Т, (2017). Бага насны хүүхдийн хөгжил хамгаалал. УБ

16. Нямдорж М, Өлзийтунгалаг Х, Дуламсүрэн Б, (2020). Хамгааллын алхмууд: Кейс менежментийн нийтлэг арга зүй. УБ
17. Монголын хүүхэд залуучуудын хөгжлийн онцлог, (2017). УБ.
18. Мягмар О.(2012). “Багш нар хүүхэдтэй эерэг аргаар харилцах арга зүй”,сургалтын модуль, УБ.
19. Өлзийтунгалаг Х, Бадамцэцэг Б, Энхтуяа Ц, Туяа Б (2020) Хүүхэд хамгааллын холбон зуучлах үйлчилгээ, УБ
20. УМХЕГ,(2018). Цэцэрлэгийн эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын нөхцөлийг шалгах хяналтын хуудас
21. Сарантуяа Г.(2018) Зүйр цэцэн үгийн сэтгэл зүйн тайлбар, Мөнхийн үсэг ХХК, УБ
22. СХЗГ, (2015). Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагын сургалтын орчны стандарт хэрэгжүүлэх зөвлөмж
23. Сургууль, цэцэрлэгийн орчин дахь хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, түүнийг арилгах арга зам. Судалгааны тайлан (2007), УБ
24. Сургалт-хүмүүжлийн байгууллагад мөрдөх эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын үлгэрчилсэн дүрэм (2017).
25. Тоглоомын аюулгүй байдал MNS ISO 8124:2011 стандарт
26. Хүүхдийг хүмүүжүүлэх эерэг арга (2017) Эцэг эх гэр бүлд зориулсан гарын авлага, ДЗОУБ-ын Хүүхдийн эрхийн сургалт, судалгааны төв,УБ, 2017
27. Хүүхэд хамгааллын тухай хууль (2016).
28. Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөл, (2018). Хүүхэд хамгааллын бодлогын жишиг баримт бичиг
29. Хүүхдийг хүчирхийллээс хамгаалах төв, НҮБ-ын хүн амын сан, (2018), Хүүхдийг хүчирхийллээс хамгаалах гарын авлага
30. Чоймаа Ш. (2012) Монгол ёс заншил, уламжлалт ухаанаа заан сургагч нарт тус дэм, УБ “Соёмбо принтинг”ХХК
31. Тэгш хамруулан сургагч багш бэлтгэх сургалтын арга зүй (2008), УБ.
32. Эрүүл ахуйн тухай хууль (2016).
33. Японы хүүхдийг ивээх сан, (2017). Хүмүүжлийн эерэг аргууд
34. Бага насны хүүхдийн хүчирхийллээс ангид орчинг дэмжих нь төсөл”-ийн хүрээнд багш, эцэг эхэд зориулсан сургалтын гарын авлага

(2019) Монголын эмэгтэйчүүдийн сан ТББ

35. 24 цагийн цэцэрлэгийн үйлчилгээний өнөөгийн байдал, хэрэглээ. Судалгааны тайлан. (2020), УБ.
36. CISV, (2019). Child Protection policy and procedures
37. Government of South Australia (2019). Child protection in education and early childhood services policy
38. David Howe (2015). Child abuse and neglect: attachment, development and intervention, Palgrave Macmillan Douglas Davies (1999). Child development. New York.
39. World Health Organization, (2006). Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence
40. NICE, (2017). Child abuse and neglect (guideline)
41. www.tusla.ie Developing a child protection and welfare policy: A resource for early years services

Сайтууд

1. www.endcorporalpunishment.org
2. www.ontslokh.mn/135308.html

Хавсралт 1.

**МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОВСРОЛ,
СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААН, СПОРТЫН
САЙДЫН ТУШААЛ**

2020 оны 05 сарын 29 өдөр

Дугаар А/269

Улаанбаатар хот

Бодлогын баримт бичиг батлах тухай

Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хуулийн 24 дүгээр зүйлийн 24.2 дахь хэсэг, Боловсролын тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.1.1, 28.1.2 дахь заалт, Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсгийг тус тус үндэслэн ТУШААХ нь:

1."Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого"-ыг нэгдүгээр, "Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээний үлгэрчилсэн загвар"-ыг хоёрдугаар хавсралтаар тус тус баталсугай.

2.Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг жил бүрийн төлөвлөгөөнд тусган, зохион байгуулж ажиллахыг аймаг, нийслэлийн Боловсрол, соёл, урлагийн газар, өмчийн бүх хэлбэрийн цэцэрлэгийн эрхлэгч нарт тус тус даалгасугай.

3."Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого"-ыг багш, эцэг эх, асран хамгаалагч, төр болон төрийн бус байгууллагын түншлэлийн хүрээнд хамтран ажилладаг байгууллагад сурталчилж, хэрэгжилтийг удирдлагаар хангаж ажиллахыг Сургуулийн өмнөх боловсролын газар /Ж.Мягмар/-т, хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх арга зүйн зөвлөмжийг боловсруулж, багш нарт сургалт зохион байгуулахыг Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт /Ж.Болормаа/-д тус тус даалгасугай.

4.Бодлогын хэрэгжилтэд хоёр жил тутам хяналт-шинжилгээ үнэлгээ хийж, үр дүнг танилцуулж ажиллахыг Хяналт-шинжилгээ үнэлгээ, дотоод аудитын газар /Г.Энхжаргал/-т даалгасугай.

САЙД

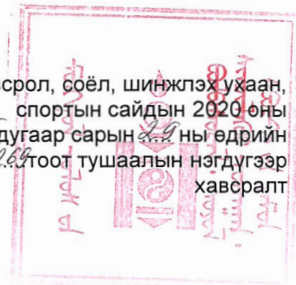
Э.БААТАРБИЛЭГ

/My doc/alban blank A4/

142010969

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан,
спортын сайдын 2020 оны
05 дугаар сарын 2-9 ны өдрийн
А.А.А. тоот тушаалын нэгдүгээр
хавсралт

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН БОДЛОГО

Нэг. ҮНДЭСЛЭЛ

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, Монгол Улсын Боловсролын тухай хууль, Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль, Хүүхдийн эрхийн тухай хууль, Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, Хүүхдийн төлөө үндэсний зөвлөлийн 2018 оны "Хүүхэд хамгааллын чиглэлээр баримтлах бодлого, чиглэл батлах тухай" тогтоолд хүүхэд бүр аюулгүй, тайван, найрсаг харилцаа бүхий хүчирхийллээс ангид орчинд амьдарч, сурч хөгжих тухай тус тус заасан.

Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсэгт "Сургалтын байгууллага нь хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ хөтөлбөр төлөвлөгөө гарган мөрдөж ажиллана" гэж заасны дагуу сургуулийн өмнөх боловсролын салбарт ажиллаж буй багш мэргэжилтэн, ажилтан албан хаагчид, удирдах ажилтнууд хүүхэдтэй зүй бус харилцах явдал, аливаа хүчирхийлэл, бие махбодын болон сэтгэл санааны шийтгэлээс хамгаалах бодлого, хөтөлбөр боловсруулж мөрдөх шаардлага зүй ёсоор гарч байна.

Сургуулийн өмнөх боловсролд хамрагдаж буй 2-5 насны хүүхэд нь өөрийгөө илэрхийлэх, өөртөө үйлчлэх, биеэ авч явах, шийдвэр гаргахад нас, бие бялдар, сэтгэл зүйн хөгжлийн онцлог байдлаас шалтгаалан тэдэнд эцэг эх, асран хамгаалагч, багшийн тусламж, дэмжлэг зайлшгүй шаардлагатай байдаг.

2020 оны байдлаар сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээний үндсэн хэлбэр болох цэцэрлэгт 2-5 насны нийт хүүхдийн 84,2 хувь буюу 263,333 хүүхэд хамрагдаж байгаа бөгөөд үүнээс 20,710 хүүхэд хувилбарт сургалтад, 2,716 хүүхэд нь 24 цагийн цэцэрлэгт буюу 7 хоногийн 120 цагийг цэцэрлэгийн багш, ажилтнуудын асаргаа, халамж, хамгаалал, дэмжлэг дор боловсролын үйлчилгээнд хамрагдаж байна¹.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлого нь тухайн салбар, байгууллагын үйл ажиллагааны харилцаанд оролцогч бүрд хамааралтай бөгөөд цэцэрлэгийн орчинд хүүхэдтэй зүй бус харилцах явдлаас урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах нөхцөлийг бүрдүүлж, эцэг эх, асран хамгаалагч, олон нийт, орон нутгийн хүүхэд

¹ Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яамны статистик мэдээ, 2019-2020

хамгааллын хамтарсан баг бусад холбогдох байгууллагатай хамтран ажиллах боломжийг бүрдүүлнэ.

Хоёр. ЗОРИЛГО

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын зорилго нь бага насны хүүхдийн эрүүл, аюулгүй, ээлтэй орчинд сурч, хөгжих нөхцөлийг бүрдүүлэх, хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тохиолдол илэрсэн эсхүл хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл илэрч болзошгүй тухай мэдээлэл, сэжиг таамгийг хүлээн авах, хариу үйлчилгээ үзүүлэх, эрсдэлт нөхцөлөөс урьдчилан сэргийлэх, хяналт үнэлгээний нэгдсэн тогтолцоог бий болгоход чиглэгдэнэ.

Гурав. ҮНДСЭН ЗАРЧИМ

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дараах зарчмыг баримтална.

3.1.Хүүхдийн эрхийг дээдлэх

Хүүхдийн эрх, язгуур эрх ашиг, тэдний аюулгүй байдлыг нэн тэргүүнд тавьж, хүүхдийн эрхийг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэн харилцах;

3.2.Хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн бүх хэлбэрийг хүлээн зөвшөөрөхгүй байх
Хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн аливаа хэлбэртэй эвлэрэхгүй байх;

3.3.Хүүхдэд хор хөнөөл учруулахгүй байх

Хүүхдийг хөгжүүлэх аливаа үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэхдээ хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүчирхийлэл, ялгаварлан гадуурхалтад оруулахгүйгээр хүүхдийн эрх ашгийг эн тэргүүнд тавих;

3.4.Ялгаварлан гадуурхахгүй байх

Хүүхдийг нас, хүйс, жендер, хөгжлийн онцлог, яс үндсээр ялгаварлан гадуурхахгүй байх. Хүүхэд өөрийн төрөлх хэл, дохио зангаа, дохионы хэлээр харилцах боломжийг олгох;

3.5.Эрсдэлийг тооцох, урьдчилан сэргийлэх

Аливаа үйл ажиллагаанд хүүхэдтэй зүй бус харилцах, хүчирхийлэлд өртөж болзошгүй үйлдлээс урьдчилан сэргийлж, эрсдэлийг бууруулах, учирч болзошгүй хор хөнөөлийг арилгахад анхаарах.

Дөрөв. ХАМРАХ ХҮРЭЭ

Энэхүү бодлогын баримт бичгийг сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд оролцогч талууд болох удирдах ажилтан, арга зүйч, багш, ажилтан, судлаач, дадлагажигч-багш, гэрээт ажилтан, сайн дурын ажилтан, оюутан, байгууллага болон эцэг эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, хувь хүмүүст тус тус хамаарна.

Тав. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ЗАМ

Цэцэрлэг нь хүүхэд хамгааллын багтай байна. Хүүхэд хамгааллын баг /цаашид "баг" гэх/ цэцэрлэгийн орчинд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, хохирогч хүүхдийг хамгаалах, нөхөн сэргээх, холбон зуучлах үйлчилгээг хэрэгжүүлэх бөгөөд цэцэрлэгийн эрхлэгчээр удирдуулсан багш, ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчийн төлөөлөл бүхий 3-5 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна.

5.1. Хүүхэд хамгааллын багийн чиг үүрэг:

5.1.1. багийн гишүүдийг хүүхэд хамгааллын сургалтад заавал хамруулж, нууцлалын гэрээг хийсэн байх;

5.1.2. бодлогын баримт бичгийг бүх ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагч, байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцогч талуудад танилцуулж, мэдээллийн самбарт ил тод нээлттэй байршуулах;

5.1.3. хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэхэд мэргэжлийн удирдлага, арга зүйн, санхүүгийн дэмжлэг авч ажиллах;

5.1.4. холбогдох хууль тогтоомжид заасны дагуу хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн сэжиг, таамаг, тохиолдлыг мэдээлэх, мэдээллийн мөрөөр шуурхай арга хэмжээ авах, холбон зуучлах;

5.1.5. цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилт, үйл явц, үр дүнг тайлагнах;

5.1.6. цэцэрлэгийн гадаад, дотоод орчны өөрийн үнэлгээг тогтмол хийж, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ авах;

5.1.7. багш, ажилтнууд, сайн дурын ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчдад хүүхдийн эсрэг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрийн дагуу сургалтыг тогтмол зохион байгуулах, мэдээллээр хангах, дадлагажуулах, хүүхэд хамгааллын талаарх санал санаачилгыг дэмжих, үнэлэх, урамшуулах, хяналт тавих;

5.1.8. эрсдэлд өртөж болзошгүй хүүхдийн эрүүл мэнд, хоол тэжээл, нийгэм-сэтгэл зүйн байдлын талаар үнэлгээ хийж, мэдээллийн сан бүрдүүлэх;

5.1.9. хүүхэд, гэр бүлийн мэдээллийн нууцлалыг хадгалах, хуулиар зөвшөөрснөөс бусад тохиолдолд байгууллага, албан тушаалтан, хувь хүнд мэдээлэхгүй байх;

5.1.10. урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч, хуульч, өмгөөлөгч, хүүхдийн эрх, хамгааллын чиглэлээр мэргэшсэн байгууллага, мэргэжилтний дэмжлэг тусалцаа авах;

5.1.11. хамтарсан баг, орон нутгийн гэр бүл, хүүхдийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас мэргэжил арга зүйн дэмжлэг авах, хамтран ажиллах.

Зургаа. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ХЭМЖЭЭ

Цэцэрлэг нь хүүхэд хамгааллын хүрээнд дараах арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ.

- 6.1. Урьдчилан сэргийлэх;
- 6.2. Мэдээлэл хүлээн авах, шилжүүлэх;
- 6.3. Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ үзүүлэх, холбон зуучлах.

6.1. Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний хүрээнд:

6.1.1. Хүүхдэд ээлтэй, эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлж ажиллах:

- а/ байгууллагын гадаад, дотоод орчны үнэлгээг тогтмол хийж, анги танхимыг эрүүл ахуйн шаардлагад нийцүүлэн тохижуулж, сайжруулах арга хэмжээг (Хүүхдийн цэцэрлэгийн аюулгүй байдлын дүрэм², Сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагын сургалтын орчны стандарт хэрэгжүүлэх зөвлөмж³, Цэцэрлэгийн эрүүл ахуй, халдвар хамгааллын нөхцөлийг шалгах хяналтын хуудас⁴) авах;
- б/ цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтны албан тушаалын тодорхойлолт, ажилтныг сонгон шалгаруулалтад хүүхэд хамгааллын бодлогын үзэл санааг тусгах;
- в/ цэцэрлэг нь хүүхдийн эрхийг зөрчсөн, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн нь нотлогдсон, арга хэмжээ тооцогдсон багш, ажилтныг хүүхдийн цэцэрлэгт ажиллуулахгүй байх;
- г/ цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажиллагсад, эцэг эх, асран хамгаалагч болон түнш байгууллагуудтай хийх гэрээ болон бусад баримт бичигт хүүхэд хамгааллын асуудлыг тусгаж хэрэгжүүлэх;
- д/ цэцэрлэг нь хүүхдийн амь нас, аюулгүй байдалд хохирол учруулахуйц аливаа арга хэмжээнд хүүхдийг оролцуулахгүй байх;
- е/ цэцэрлэг нь хүүхдийг хэвлэл, мэдээлэл, цахим орчин дахь хүчирхийллийн аливаа хэлбэрээс хамгаалж, урьдчилан сэргийлэх;
- ё/ хүүхэд, хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагч, гэр бүлтэй холбоотой мэдээллийн нууцыг хадгалах, олон нийтийн сүлжээнд нийтлэхгүй байх.

6.1.2. Мэдээлэл, зөвлөгөө, арга зүйн дэмжлэг үзүүлж ажиллах

- а/ хүүхдийн хөгжлийн онцлог, ялгаатай байдлыг харгалзан аюулгүй орчин бүрдүүлж ажиллах;
- б/ сургалтын хөтөлбөрт хүүхэд хамгааллын агуулгыг хүүхдийн нас, бие бялдар, сэтгэл зүйн хөгжлийн онцлогт нийцүүлэн хэрэгжүүлэх;

² Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайдын 2008 оны 68 дугаар тушаал

³ Стандарт, хэмжил зүйн газар (2015) MNS6558:2015

⁴ Улсын мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар (2018)

в/ тусгай хэрэгцээт болон 24 цагийн үйл ажиллагаатай цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын баг, удирдлага нь хүүхэд хамгааллын чиглэлээр заавар боловсруулж хэрэгжүүлэх;

г/ цэцэрлэгийн багш, ажилтан хүүхэдтэй зүй бус харилцсан ямар нэгэн шинж тэмдэг илэрсэн, мэдээлэл авсан тохиолдолд цаг алдалгүй цэцэрлэгийн эрхлэгч болон хүүхэд хамгааллын багт мэдээлэх;

д/ хүүхэд биедээ ямар нэгэн бэртэл гэмтэл авсан, сэтгэл санааны хувьд түгшүүртэй, гэртээ очих дургүй байх тохиолдолд бүлгийн багш болон туслах багш учир шалтгааныг тодруулан хүүхэд хамгааллын багт нэн даруй мэдээлэх;

е/ цэцэрлэг нь бага насны хүүхдэд учирч болох эрсдэл, аюултай нөхцөл байдал, зөрчлийг таних, мэдээлэх талаар эцэг эх, асран хамгаалагчдад зөвлөгөө өгөх;

ё/ цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхэдтэй зүй бусаар харилцаж, аливаа хүчирхийлэл үйлдсэн тохиолдолд хүүхэд хамгааллын багийн үйлчилгээний зураглал гаргаж, хэнд хандах, ямар хариуцлага хүлээх, хэрхэн холбон зуучлах зэрэг нарийвчилсан зохицуулалт хийж, байгууллагын бүх ажилтан, эцэг эх, асран хамгаалагчид танилцуулах.

6.2. Мэдээлэл хүлээн авах, шилжүүлэх арга хэмжээний хүрээнд:

- 6.2.1 хүүхэд тодорхойгүй шалтгаанаар ажлын 3-аас дээш хоног цэцэрлэгт ирээгүй тохиолдолд, бүлгийн багш, эцэг эх, асран хамгаалагчтай холбоо тогтоож, гэрт нь очиж шалтгааныг тодруулах;
- 6.2.2 хүүхдийн эрхийн зөрчлийн талаар ирүүлсэн мэдээлэл нь гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжтэй бол хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу тухайн асуудлыг шалган шийдвэрлэх эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан, хамтарсан баг, орон нутгийн хүүхэд, гэр бүлийн асуудал эрхэлсэн байгууллагад нэн даруй мэдэгдэх;
- 6.2.3 мэдээлэгчийн аюулгүй байдлыг ханган, нууцлалыг хадгалах;
- 6.2.4 баг нь мэдээлэл хүлээн авснаас хойш 24 цагийн дотор яаралтай тусламжийн үйлчилгээ үзүүлэх, ажлын 2 өдрийн дотор холбогдох байгууллагуудад албан бичгээр тайлбар хүргүүлэх, нэн яаралтай тохиолдолд цаг алдалгүй зохих арга хэмжээ авах;
- 6.2.5 хүүхдийн эрх зөрчсөн, эсхүл эрсдэлт нөхцөлд байгаа талаар мэдээ, мэдээллийг хүлээн авсан ажилтан, албан тушаалтан тухайн мэдээллийг газар дээр нь шалгах, үнэлэх явцад хүүхдийн амь нас, эрүүл мэндэд аюул шууд учирсан, эсхүл уг нөхцөл бүрдсэн, хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг, зөрчлийг түүний асран хамгаалагч үйлдсэн, хүүхдийг тухайн орчинд үлдээх боломжгүй нөхцөл үүссэн бол яаралтай түр тусгаарлах арга хэмжээ авах хүсэлтийг эрх бүхий албан тушаалтанд хандаж шийдвэрлүүлэх;
- 6.2.6 хүүхдийг түр тусгаарлах шийдвэр гарах хүртэл хугацаанд тухайн мэдээллийг хүлээн авсан албан тушаалтан хуульд заасан арга

хэмжээг гэр бүлийн бусад гишүүн, хууль ёсны төлөөлөгчтэй зөвшилцөн хэрэгжүүлэх;

6.2.7 хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагч тухайн хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэн гэх үндэслэл байгаа тохиолдолд тэдний зөвшөөрлийг шаардахгүйгээр хуульд заасан тусгаарлах арга хэмжээг авах;

6.2.8 ирүүлсэн мэдээлэл нь хүүхдийн эрхийн эсрэг зөрчлийн шинжтэй бол хүүхдийн эрхийн ажилтан холбогдох хуульд заасан журмын дагуу шийдвэрлэх.

6.3. Хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ үзүүлэх, холбон зуучлах арга хэмжээний хүрээнд:

6.3.1. баг нь хүүхэдтэй зүй бус харилцсан, хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдэгдсэн тохиолдолд шуурхай арга хэмжээ авах чиг үүрэг бүхий байгууллагад (хүүхдийн тусламжийн утас 108, орон нутгийн хүүхэд, гэр бүлийн асуудал хариуцсан нийгмийн ажилтан, хүүхдийн эрхийн улсын байцаагч, орон нутгийн хамтарсан баг гэх мэт) шуурхай мэдээлэх механизмыг бий болгож ажиллах;

6.3.2. баг нь цэцэрлэг болон гэр бүлийн орчинд хүчирхийлэлд өртсөн, өртөх өндөр эрсдэлтэй хүүхдийн эрсдэлийн түвшнийг үнэлж, орон нутгийн хамтарсан багтай ажиллах;

6.3.3. баг нь хүүхдийг иргэний бүртгэл, сэтгэл зүй, хууль зүй, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн болон бусад шаардагдах үйлчилгээнд холбон зуучлах;

6.3.4. баг нь хүүхдийн сэтгэл зүйн цочрол, гэмтлээ даван туулахад туслах нийгэм-сэтгэл зүйн үйлчилгээнд холбон зуучлах.

Долоо. ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ЁС ЗҮЙН ДҮРЭМ

7.1. Хүүхэд хамгааллын ёс зүйн дүрэм нь хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах, хүүхэд хамгааллын асуудалд хүндэтгэлтэй хандах, зохисгүй зан авир гаргахгүй байх, харилцааны зөв үлгэр дуурайлалтай байхад чиглэгдэнэ.

7.2. Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ үзүүлэх оролцогч нь дараах ёс зүйн хэм хэмжээг сахина:

7.2.1. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд нь харилцааны зөв үлгэр дуурайлалтай байх;

7.2.2. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд нь хүүхдэд бие махбодь, сэтгэл санаа, үл хайхрах зэрэг аливаа шийтгэл хэрэглэхгүй байх;

7.2.3. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхэд хамгааллын зөрчлийг тэвчихгүй байх, мэдээлэх, асуудлыг нуун дарагдуулахгүй байх;

- 7.2.4. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийн амь нас, эрүүл мэндэд хохирол үзүүлж болзошгүй аливаа эрсдэлийг тооцож, сэргийлэх;
- 7.2.5. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш ажилтнууд хүүхэд, гэр бүлийн нууцыг хадгалах;
- 7.2.6. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд болон хүүхдийн эцэг, эх, асран хамгаалагч нар нь бие биедээ харилцан эелдэг, хүндэтгэлтэй хандах;
- 7.2.7. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийг хүмүүжүүлэхдээ хүмүүжлийн эерэг аргыг хэрэглэх;
- 7.2.8. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхэдтэй харилцахдаа нэр хоч өгөх, гутаах, доромжлох, дорд үзэх, ялгаварлан гадуурхах, дээрэнгүй хандах, бүдүүлэг үг, хэллэг хэрэглэхгүй байх;
- 7.2.9. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийн дунд гарч болзошгүй, ялгаварлал, зөрчил, дарамт, хүчирхийллээс сэргийлэх;
- 7.2.10. цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийг хөдөлмөрийн, бэлгийн хүчирхийлэл, хүн худалдаалах гэмт хэргийн золиос болохоос урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах.

7.3. Хориглох зүйл

- 7.3.1. хүүхдийг цохих, зодох, тусгаарлах зэргээр бие махбодийн хүчирхийлэл үйлдэх;
- 7.3.2. хүүхдийг гутаах, ичээх, доромжлох, дорд үзэх, нэр хоч өгөх, сэтгэл зүйн дарамт учруулах зэргээр сэтгэл санааны хүчирхийлэл үйлдэх;
- 7.3.3. хүүхэдтэй бэлгийн харьцаанд орох, бэлгийн харьцаанд уруу татах, биеийг нь үнэлүүлэх зэргээр бэлгийн хүчирхийлэл үйлдэх;
- 7.3.4. хүүхдийг бэлгийн харьцаанд өдсөн, садар самуунд уруу татсан утга агуулгатай зүйл ярих, тоглоом тоглох, буруу үлгэр дуурайл үзүүлэх ;
- 7.3.5. хүүхэд хууль бус үйлдлийн хохирогч болох эрсдэл үүссэн эсвэл аюултай нөхцөл байдалд орсон тохиолдолд түүнийг үл хайхрах, зохих арга хэмжээ авахгүй байх;
- 7.3.6. хүүхдийн дэргэд хараал хэлэх, бүдүүлэг үг, хэллэг хэрэглэх;
- 7.3.7. хүүхдийг ямар нэг байдлаар нь ялгаварлаж харилцах.

Найм. НЭР ТОМЬЁОНЫ ТОДОРХОЙЛОЛТ

8.1. Энэ бодлогод хэрэглэсэн дараах нэр томьёог доор дурдсан утгаар ойлгоно.

8.1.1. “хүүхэд” гэж сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээнд хамрагдаж буй хүүхдийг;

8.1.2. “хүүхдэд ээлтэй байгууллага” гэж бие махбод, сэтгэл санааны, бэлгийн болон үл хайхрах хүчирхийллээс (байдлаас) хүүхдийг хамгаалах үзэл санаа, үйл ажиллагааг өөрийн байгууллагын бүх түвшинд нэвтрүүлсэн, дадал болгосон, дотоод журамдаа тусгасан, байгууллагын соёлд нэвт шингээсэн байгууллагыг;

8.1.3. “хүүхэд хамгаалал” гэж хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, мөлжлөг гарахаас урьдчилан сэргийлэх, хариу үйлдэлд үзүүлэхэд чиглэсэн санаачилга, үйл ажиллагаанаас хамгаалагдсан байхыг⁵;

8.1.4. “хүүхэд хамгааллын бодлого” гэж хүүхдэд учрах эрсдэл, хор нөлөөнөөс сэргийлж, хамгаалахын тулд байгууллага бүр анхаарал тавьж байгааг нотолсон баримт бичиг. Түүнд хүүхэд бүрд аюулгүй, эерэг орчин бүрдүүлэхийн тулд байгууллага, ажилтнууд, сайн дурын идэвхтнүүд болон бусад холбогдох хүмүүс юуг анхаарах ёстойг тусгахыг;

8.1.5. “эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхэд”⁶ гэж эрүүл мэнд, амь нас, аюулгүй байдал, хөгжих хэвийн орчин нь алдагдсан, эсхүл асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, хууль ёсны төлөөлөгчгүй, эсхүл гамшиг, онцгой байдлын нөхцөлд байгаа хүүхдийг;

8.1.6. “хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл” гэж санаатай эсхүл санамсаргүйгээр хүүхдийн амь нас, эрүүл мэнд, хөгжил, бие махбод, сэтгэл санаанд хор хохирол учруулах үл хайхрах байдал, бэлгийн зүй бус үйлдэл болон бие махбодын шийтгэл, сэтгэл санааны дарамтыг⁷;

8.1.7. “бие махбодын хүчирхийлэл” гэж зодох, цохих, өшиглөх, хазах, түлэх, сэгсрэх, чимхэх гэх мэт ямар нэгэн байдлаар хүүхдийн бие махбодод байнга халдах, гэмтэл, бэртэл учруулах үйлдэл;

8.1.8. “сэтгэл санааны хүчирхийлэл” гэж байнга голох, доромжлох, нэр төрийг нь гутаах, хүний эрхийг нь үгүйсгэх гэх мэтээр өөртөө итгэх итгэл, нийгмийн чадамжаа хүүхэд аажмаар гээхэд хүргэж байгаа бусдын сөрөг зан үйл;

8.1.9. “бэлгийн хүчирхийлэл” гэж хүүхдийг бэлгийн таашаал авахдаа ашиглах, эдийн засгийн ашиг олохоор биеийг нь үнэлүүлэх үйлдлийг;

8.1.10 “үл хайхрах” гэж хүүхдэд анхаарал тавихыг шууд, санаатайгаар орхигдуулж, тэдний наад захын хэрэгцээг хангах явцдаа алдаа гаргах үйлдлийг;

⁵ Save the children's definition of Child protection, 2007; UNICEF, Internationally Recognized Child

⁶ МУ (2016) Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, 4-р зүйл

⁷ МУ (2016) Хүүхэд хамгааллын тухай хууль, 4-р зүйл

8.1.11. “хүүхдийг садар самуунд ашиглах” гэж бэлгийн амьдралыг ил тод харуулан дүрслэн бичсэн бичлэг, видео бичлэг, зураг бүтээхдээ хүүхдийг оролцуулах үйлдлийг;

8.1.12. “мөлжлөг” гэж хүүхдийн эмзэг байдлыг ашиглан тэднийг хүнд хөдөлмөр эрхлүүлэх, наймаалах, садар самуун болон бусад эрсдэлт үйл ажиллагаанд уруу татан ашиг хонжоо олох үйлдлийг;

8.1.13. “хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ” гэж эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхдийг илрүүлэх, нөхцөл байдлын үнэлгээ хийх, аюулгүй байдлыг хангах, дэмжих, холбон зуучлах, нийгмийн харилцаанд дасган зохицуулах, гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх үе шат бүхий үйл ажиллагааг;

8.1.14. “хүүхдийн цэцэрлэг” гэж хоёр наснаас сургуульд элсэх хүртэлх насны хүүхдийг асрах, хамгаалах, хөгжүүлэх цогц үйл ажиллагаа бүхий сургалтын байгууллагыг;

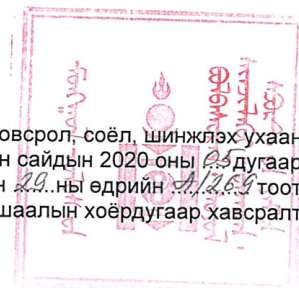
8.1.15. “24 цагийн ажиллагаатай цэцэрлэг” гэж эцэг, эх, асран хамгаалагчийн хүсэлтийн дагуу орон нутгийн засаг захиргаа, мэргэжлийн байгууллагын хамтарсан шийдвэрээр ажлын таван өдөр тасралтгүй үйл ажиллагаа явуулж буй цэцэрлэг болон бүлгийг;

8.1.16. “холбон зуучлах үйлчилгээ” гэж нөхцөл байдлын үнэлгээгээр хүүхдэд тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх дүгнэлт гарсан бол иргэний бүртгэл, сэтгэл зүй, хууль зүй, боловсрол, эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн болон бусад шаардагдах үйлчилгээнд холбон зуучлах үйл явцыг;

8.1.17. “хүүхэдтэй зүй бус харилцах” гэж хүүхдийн төрөлхийн болон хуулиар тогтоосон эрхээ эдлэх хэрэгцээг хязгаарлаж, өөрийгөө буюу бусдыг хүндэтгэдэг хүн болж төлөвших, хөгжихөд саад болсон сэтгэл зүйгээр, биеийн хүчээр, бэлгийн харилцаагаар, үг хэлээр, үл хайхарч шоовдорлох замаар сэтгэл санаа, бие махбодод хор хөнөөл, гэмтэл учруулж болохуйц, эсвэл учруулсан аливаа үйлдлийг;

---oOo---

Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан
спортын сайдын 2020 оны 2-дугаар
сарын 29-ны өдрийн А/26.2 тоот
тушаалын хоёрдугаар хавсралт

ЦЭЦЭРЛЭГИЙН ХҮҮХЭД ХАМГААЛЛЫН ӨӨРИЙН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮЛГЭРЧИЛСЭН ЗАГВАР⁸

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээ нь хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийг тухайн цэцэрлэгийн нөхцөлд үнэлж, үнэлгээнд үндэслэн цаашид авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлоход чиглэгдэнэ.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээг (I) цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бүтэц, зохион байгуулалт, (II) хүүхэд хамгааллын бодлого, дүрэм, журмын хэрэгжилт (III) урьдчилан сэргийлэх, (IV) чадавхжуулалт, (V) хамтын ажиллагаа (VI) мониторинг, хяналт шинжилгээ гэсэн 6 чиглэл тус бүрд үнэлж, нийлбэр оноог нэгтгэн үнэлгээний графикт байрлуулна. Үнэлгээний үзүүлэлт тус бүрийг 0-5 оноогоор үнэлнэ.

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээ

№	Нэг.Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын бүтэц, зохион байгуулалт	Оноо /0-5/
1.1.	Цэцэрлэг нь Хүүхэд хамгааллын багтай байх	
1.2.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтны хүүхэд хамгааллын чиглэлээр хүлээсэн үүрэг, хариуцлага нь тодорхой байх	
1.3.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, хүүхэд хамгааллын талаар мэдлэг, туршлага, ёс зүйтэй байх	
1.4.	Хүүхдийн эрх, хамгаалалтай холбоотой хууль, эрх зүйн баримт бичгийг байгууллагын түвшинд хэрэгжүүлдэг байх	
1.5.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтнууд хүүхдийг ойлгох, сонсох, дэмжих, туслах, хүүхдийн эрхийг хэрэгжүүлэх үйл явцыг хянадаг байх	
	Нийт	

⁸ "George Varna (2002,2016) International safeguard self-audit tool, UK" эх сурвалжид тулгуурлан боловсруулав.

№	Хоёр.Хүүхэд хамгааллын бодлого, дүрэм, журмын хэрэгжилт	Оноо /0-5/
2.1.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш, ажилтны албан тушаалын тодорхойлолт болон хөдөлмөрийн гэрээнд хүүхэд хамгааллын талаар тусгасан байх	
2.2.	Цэцэрлэг нь хүүхдийг аливаа эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх талаар арга хэмжээ авч хэрэгжүүлдэг байх	
2.3.	Цэцэрлэг нь хүүхдийг аливаа эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх талаарх зорилт, арга хэмжээг стратеги болон гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд тусгасан байх	
2.4.	Хүүхэд хамгааллын чиглэлээр батлагдсан бодлого, дүрэм, журмыг багш, ажилтан бүр мэддэг, дагаж мөрддөг байх	
2.5.	Цэцэрлэгт хэрэгжиж буй дүрэм, журамд хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл, хүүхэд хамгааллын асуудлыг тусгасан байх	
	Нийт	

№	Гурав.Урьдчилан сэргийлэх	Оноо /0-5/
3.1.	Хүүхэдтэй ажиллах багш, ажилтныг сонгон шалгаруулахад хүүхэд хамгааллын бодлогын холбогдох заалтыг тусгасан байх	
3.2.	Удирдах ажилтан, багш, ажилтан нь хүүхдийн аливаа зан үйлд хүлээцтэй ханддаг, зүй бус харилцдаггүй байх	
3.3.	Мэдээлэл харилцааны технологийг ашиглахдаа хүүхдийг аливаа эрсдэлд оруулахгүй байх	
3.4.	Хүүхдэд чиглэсэн үйл ажиллагааг зохион байгуулахдаа хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангаж, аюулгүйн зааварчилгааг өгдөг байх	
3.5.	Харилцааны алдаа гаргасан багш, ажилтанд анхааруулж зөвлөдөг байх	
	Нийт	

№	Дөрөв.Чадавхжуулалт	Оноо /0-5/
4.1.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш ажилтнууд нь хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах удирдамж чиглэлээр хангагдсан байх	
4.2.	Хүүхдийн эрх зөрчигдсөн, хүчирхийлэлд өртсөн сэжиг таамаг гарсан тохиолдолд цаг алдалгүй Хүүхэд хамгааллын багт мэдэгддэг байх	
4.3.	Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээ шаардлагатай тохиолдолд мэргэжлийн байгууллагад яаралтай, шуурхай холбон зуучилдаг байх	
4.4.	Цэцэрлэгийн удирдах ажилтан, багш ажилтнууд нь хүүхэд хамгааллын сургалтад тогтмол хамрагддаг байх	
4.5.	Хүүхэд хамгааллын бодлогыг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөтэй байх	
	Нийт	

№	Тав.Хамтын ажиллагаа	Оноо /0-5/
5.1.	Аливаа шийтгэл, хүчирхийлэл, дарамтаас хамгаалуулах тухай ойлголтыг хүүхдэд сургалтын хөтөлбөрөөр дамжуулан олгодог байх	
5.2.	Цэцэрлэгийн багш, ажилтан нь хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах аливаа асуудлаар хүүхэд хамгааллын багт ханддаг байх	
5.3.	Хүүхэд хамгааллын асуудлаар хамтарсан багтай хамтран ажилладаг байх	
5.4	Хүүхэд хамгааллын тогтолцоо, аюулгүй байх газар, яаралтай үйлчилгээ үзүүлэх байгууллагад мэдээлэх үүргээ мэддэг байх	
5.5	Үндэсний болон орон нутгийн хүүхэд хамгаалал, халамжийн байгууллагуудтай холбоо тогтоож хамтран ажилладаг байх	
	Нийт	

№	Зургаа.Мониторинг, хяналт шинжилгээ	Оноо /0-5/
6.1.	Цэцэрлэг нь хүүхэд хамгааллын арга хэмжээг хянадаг, зохицуулдаг байх	
6.2.	Хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл гарсан тохиолдолд бүртгэдэг, хянадаг байх	
6.3.	Хүүхэд хамгааллын бодлого, түүний хэрэгжилтийг үнэлэхэд хүүхэд, эцэг эх, асран хамгаалагчидтай зөвлөлдөж тэднийг оролцуулдаг байх	
6.4.	Хүүхэд хамгааллын чиглэлээр хэрэгжиж буй хөтөлбөр, туршлагыг ашигладаг байх	
6.5.	Хүүхэд хамгааллын бодлого, дүрэм журмын хэрэгжилтийг жил бүр үнэлж, үнэлгээний үр дүнг цэцэрлэгийн бодлого төлөвлөлтөд тусган хэрэгжүүлдэг байх	
	Нийт	

Цэцэрлэгийн хүүхэд хамгааллын өөрийн үнэлгээний чиглэл тус бүрд авсан нийт онооны дунджийг гарган “20” ба түүнээс дээш оноо авах тохиолдолд “хангалттай”, “10-19” оноо авах тохиолдолд “сайжруулах шаардлагатай”, “0-9” оноо авах тохиолдолд “хангалтгүй” гэж тус тус үнэлнэ.

---oOo---

- Өөрийн үнэлгээг хийж дууссаны дараа хариултын оноог нэгтгэн, нэгтгэсэн оноогоо өнгийн балууд ашиглан торонд байрлуулж будаарай.
- Өөрийн үнэлгээний торонд тухайн байгууллагын диаграммыг байрлуулснаар өөрийн байгууллагаа хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр хэр амжилттай явж буйг харахын зэрэгцээ цаашид сайжруулахын тулд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээг тодорхойлоход туслах болно.

График 1. Өөрийн үнэлгээний тор

Өмчийн бүх хэлбэрийн цэцэрлэгт “Хүүхэд хамгааллын баг” ажиллах ба хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хүчирхийллийн талаарх мэдээллийг хүлээн авах, шилжүүлэх, хүүхэд хамгааллын хариу үйлчилгээ үзүүлэх, холбон зуучлах арга хэмжээг авч ажиллах үүрэгтэй.

Цэцэрлэг нь хүүхэд хамгааллын бодлогын хэрэгжилтийн нөхцөл байдалд үлгэрчилсэн загварын дагуу тогтмол өөрийн үнэлгээ хийж хүүхэд хамгааллын талаар цаашид авах арга хэмжээгээ төлөвлөх нь бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнг дээшлүүлэх нөлөөтэй.

---000---

Хавсралт 2.**АЖИЛ ХЭРГИЙН ЗОРИЛГООР ХҮҮХДИЙН ЗУРГИЙГ
АВАХ, ХҮҮХДИЙН ТУХАЙ МЭДЭЭЛЛИЙГ ХЭВЛЭЛ
МЭДЭЭЛЭЛД АШИГЛАХ**

Хүүхэд хувийн амьдрал, нууцлалаа хамгаалуулах эрхтэй. Мөн хүүхдийн эмзэг байдал, хүчирхийллийн хохирогч болсон эсвэл эцэг эхийн халамж анхаарлын гадна байдаг зэрэг байдал нь түүнийг дахин хохирогч болгох эрсдэлтэй байдаг тул хүүхдийг хэвлэл мэдээлэлд ашиглахдаа болгоомжтой хандана.

Хүүхдийн зургийг авах, дүрс бичлэг хийхийн өмнө хүүхэд, хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчаас зөвшөөрөл авна. Мөн зургийг хаана, хэрхэн ашиглахыг тайлбарлана.

Хүүхдийг зургийг болон хүүхдийн тухай мэдээллийг хэвлэл мэдээлэлд ашиглахдаа хүүхэд бүрийн нэр төрийг дээдэлнэ.

Хүүхдийн зураг, дүрс бичлэг, DVD нь хүүхдийг хүндэтгэсэн байдалтай байгаа эсэхийг хянана. Хүүхэд тохиромжтой хувцасласан байхад анхаарна.

Тухайн зураг нь тухайн сэдэв, үйл явдлын үнэн зөв төлөөлөл болж байгааг хянана.

Хүүхдийн гудамжинд эсвэл асрамж халамжийн төвд амьдардаг эсвэл эрх нь зөрчигдсөн зэрэг эмзэг, эрсдэлтэй байдлын талаар мэдээлэл хийхдээ хүүхдийг танигдуулахгүй байдлаар зургийг авч, мэдээллийг өгнө.

Компани, хувь хүмүүс хүүхдэд тусламж өгөх зэрэг үйл ажиллагаа нь сайшаалтай боловч тэдний энэ үйл ажиллагааг хэвлэл мэдээллээр сурталчлах явцад хүүхдийн нэр хүнд, хувийн амьдралд халдсан зөрчил гарч болзошгүй тул үүнээс сэргийлж, хүүхдийг танигдахгүйгээр зургийг авч, мэдээллийг өгнө.

Зураг, файл нь хүүхдийн нууцыг хөндсөн эсэхийг сайтар хянан, хувийн нууцыг хамгаалан, үйл ажиллагаандаа зохих хэлбэрээ ашиглах зөвшөөрөл хүснэ.

Хавсралт 3.

ЗАН БАЙДЛЫН ТОДОРХОЙЛОЛТ ГАРГУУЛАХ ХҮМҮҮСИЙН ХАЯГ БОЛОН ГЭМТ ХЭРЭГТ ХОЛБОГДОЖ БАЙСАН ЭСЭХЭЭ ШАЛГУУЛАХ ТУХАЙ

Зан байдлын тодорхойлолт гаргах хүмүүс

Таны зан байдлын талаар тодорхойлолт өгөх боломжтой таныг 2 жилээс дээш хугацаагаар таних 2 хүний нэр, холбоо барих хаягийг бичнэ үү! (Гэр бүлийн гишүүдийг оруулахгүйгээр)

Тодорхойлогч 1:

Нэр:	
Гэрийн хаяг:	
Утас, мэйл	

Тодорхойлогч 2:

Нэр:	
Гэрийн хаяг:	
Утас, мэйл	

Гэмт хэргийн улмаас шийтгүүлж байсан эсэх

Та өмнө нь ял шийтгэл эдэлж байсан уу? Тийм . . . Үгүй . . .

Хэрвээ тийм бол ял шийтгэлийн талаар бичнэ үү?

(Энэхүү мэдээллийн нууцыг сахих бөгөөд Хүүхэд хамгааллын хувьд ямар нэгэн эрсдэл байна уу гэдэгт байгууллагын захирал үнэлгээ хийхэд л ашиглах юм.)

Хавсралт 4.

БАТЛАМЖ

20 .. оны .. сарын ..... өдөр

Дугаар:

Хүүхэд хамгааллын Ёс зүйн дүрмийг хүлээн зөвшөөрөх тухай

..... байгууллагын ажилтан ..... овогтой ..... би энэхүү байгууллагын Хүүхэд хамгааллын бодлогод дурдсан ёс зүйн дүрмийг уншиж ойлголоо. Би энд дурдсан зарчмуудыг

.....байгууллагын ажилтан .....овогтой..... би энэхүү байгууллагын Хүүхэд хамгааллын бодлогод дурдсан ёс зүйн дүрмийг уншиж ойлголоо. Би энд дурдсан зарчмуудыг хүлээн зөвшөөрч энэ байгууллагад ажиллаж байх хугацаандаа хүүхэд хамгааллын ёс зүйн дүрмийг хэрэгжүүлэхийн чухлыг ямагт санаж явах болно. (Хүүхэд хамгааллын Ёс зүйн дүрмийг хавсаргана.)

(Овог нэр)

.....

(Албан тушаал)

.....

(Гарын үсэг)

.....

(Огноо)

.....

Хавсралт 5.

ХӨГЖЛИЙН ҮЕ ШАТ БҮРД ХҮҮХДИЙГ ХЭРХЭН ДЭМЖИХ ВЭ?
ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙН ҮЕ ШАТ БА ХҮҮХДИЙН ХӨГЖЛИЙГ ХҮСНЭГТЛЭН ХАРУУЛБАЛ¹

Үе шат	Хөгжлийн онцлог	Бие бялдрын хөгжил ба суралцахуй	Нийгэм сэтгэл хөдлөлийн хөгжил ба суралцахуй	Танин мэдэхүйн хөгжил ба суралцахуй
НАСТНУУД х ө д л г ө н д хараахан ороогүй, төрснөөс хойш 5-11 сартай нярай хөдөлгөөнд орж буй нялхас	Толгойноосоо хөл рүү чиглэсэн хүний хөгжлийн загвар.	Хөгжил их хурдтай явагддаг, толгойгоо өргөхөөс эхлээд биеэрээ эргэх, мөлхөх чадвартай, цээжээ өргөхөөсөө өмнө толгойгоо өргөж, гараа хөлнөөсөө урьтаж удирдаж сурдаг. Үүнийг толгойноос хөл рүү чиглэсэн хөгжил² гэж нэрлэдэг.	Нярай хүүхэд хүний царайг, ялангуяа байнга хамт байдаг, эзэнгэшин дассан хүнийхээ царайг харж байх шаардлагатай. Тэд хүмүүсийн нүүрний янз бүрийн хөдөлгөөнийг даган дуурайж суралцдаг бас нүдээрээ харилцаж байдаг. Энэ насны хүүхдэд байнгын хүндэтгэлтэй, амандаа хийнэ. Дунджаар 7 сартайгаасаа эхлэн мөлхөж, 9-17 сартайдаа хөлд ордог. Хоол идэх нь тэдний хамгийн том хэрэгцээ таашаал. Нялх хүүхдүүд чангахан өлгийдүүлж, дулаан энгэрт тэврүүлж байх дуртай. Гэхдээ өсөж, том болохын хэрээр тэдэнд хөдлөхөд зориулагдсан илүү том орон зай, харахад зориулагдсан илүү өргөн хүрээний үзэгдэх орчин хэрэгтэй байдаг.	Сэрэл-хөдөлгөөний мэдэхүй үе шат. Төрөхөөс 2 нас хүртэлх хугацаанд хүүхэд бодит ертөнцийг хөдөлгөөн, мэдрэхүйгээр танин мэдэж хөгждөг. Эхний саруудад хүүхэд бодит орчныг танин мэдэх хүсэл хэрэгцээтэй байдаг учир үүнд биеийн байрлал нь тун чухал. Хүүхдийг дээш харуулан хэвтүүлбэл тэд эргэн тойрон дахь орчноо сайн харахын зэрэгцээ сайн сонсож, гар хөлөө чөлөөтэй хөдөлгөх боломжтой. Мөлхөө хүүхдийн болон хөлд орсон хүүхдэд орчин нь сонирхолтой тоглоом, эд зүйлсээр баялаг мөн эрүүл, аюулгүй байх тал дээр анхаарах хэрэгтэй. Төмчүүдын чиглүүлээс хамаатай, зарим нь ярьдаг болно, сэтгэл хөдлөл ихтэй, баярлаж хөөрөх, гуных гутрахдаа амархан, айдас хүчтэй илэрдэг, төсөөлөх, дүрд тоглох, асуудлыг шийдэх дуртай, туршилт хийж, шалгадаг.
балчир настнууд	Биеийн төвөөс гадагш чиглэсэн хүний хөгжлийн загвар.			

1 Оюунтунгалаг А. Дараах эх сурвалжид тулгуурлан энэхүү хүснэгтийг боловсруулав. Эх сурвалж: Жанет Гонзалес-Мина. (2016)
Соёлын баялаг, ялгаатай орчинд багшлах нь. Бага насны боловсролын үндэс.5 дахь хэвлэл. УБ. 310 тал

2 настнууд	завсрын насанд байгаа хүүхдүүд	алхах, гүйх, нуугдах, хөөх, авирах, мөлхөх, өнхрөх, харайх, түлхэх юмс, унах тоглоом бүхий томоохон орчин хэрэгтэй, өөрсдийнх нь бие эрхтэн хэрхэн хөдөлдгийг их сонирхдог, бие засахаа хянаж эхэлдэг.	бие даах мэдрэмж илүү хөгждөг, өөрийгөө өөрөө хамгаалах ёстой, хэн нэгний зааврын дагуу явах ёсгүйг ойлгодог, боломж гарах бүр “үгүй”, “Би өөрөө”, “Надад! Минийх!” гэж байнга хэлдэг, айдас /ойр дотнын хүмүүсээс салах, цагаасаа өмнө бие засах үйлээ хянахтай холбоотой/	хамтран буюу зэрэгцэн тоглох, дүрд орж тоглох, хамтрагч багш хэрэгтэй, танин мэдэхүй их хурдан хөгждөг, Бие бялдрын болон оюун ухааны маш олон чадваруудыг эзэмшдэг /тэмдэг тэмдэглэгээ, дүрсийг ашиглан бодох, харьцуулах/ Богино өгүүлбэрээр идэвхтэй харилцаж, ярьдгаасаа илүүг ойлгодог, өөр дээрээ төвлөрөх нь багасч, бусдын төлөө гуниглаж, өрөвддөг, хүсэл биелдэг гэж боддог болно.
3 настнууд	Харьцангуй бие дааж, бусадтай харилцах нь хялбар, хамтран ажиллах чадвар нь сайжирдаг. Өөртөө итгэх илгэл хавьгүй сайжирсан ч аюултай зан үйлээс зайлсхийх, эргэцүүлэх чадвар төлөвшөгүй хэвээр. Тэднийг өөрөөс нь ах хүүхдүүдтэй 1 бүлэгт байлгавал тэд бусад	хөдөлгөөний чадвар нь сайжирдаг, эвлүүлэх чадвартай болдог, өөртөө үйлчлэх чадвар нь ахидаг, өөрсдөө хувцсаа өмсөж хоолоо идэх чадвартай болдог, дугуй унах, томчуудын тусламжтайгаар усанд салж, шатаар өгсөж уруудаж, хоёр гараараа бөмбөг барьдаг, урагшаа өнхөрч чаддаг болдог, өөрөө бие засаж сурдаг.	бусадтай хуваах, ээлжлэх тухай ойлгож, бусадтай хамтрах нь ихсэж, зөрүүдлэх нь багасдаг, удаан хугацаагаар сууж, үлгэр сонсох чадвартай болсон байдаг ч үлгэр ярих хугацаа болон хүүхдийн тоог тодорхой хязгаартай байлгах хэрэгтэй. Тэд хүссэн цагтаа оролцож, хүссэн цагтаа орхиж болох бүлгийн үйл ажиллагааг илүү сонирхдог. Өөр дээрээ төвлөрөх нь багасдаг ч өөрөө адилаар байдалд ороогүй л бол бусдыг ойлгох, мэдрэх чадвар нь сул хэвээр, шавар, ус туучих гэх мэт дүрсгүйтсэн үйлд тааламжтай ханддаг нь ямар нэг сэтгэлийн хөдөлгөөнгүй, зөвхөн өөрсдийн өнцгөөс юмсыг харж, ойлгодогтой нь холбоотой.	Аливаа зүйлийг нэрлэх, ангилан ялгах чадварт суралцаж байдаг. Ихэнх нь биеийнхээ нэлээд хэсгийг нэрлэж, эд юмсыг тодорхой бүлэгт ангилан, бүлгийг нэрлэдэг, хүнд хөнгөн, урт богино, том жижгийг ялгах ба сонголт хийх боломж ихтэй орчинд эдгээр чадварууд нь илүү хөгждөг. Суралцах үйлийг нь дэмжих насанд хүрэгчид, хамтран ажиллах үе тэнгийнхэн, хэрэглэгдэхүүн материалууд зайлшгүй байх шаардлагатай. Дүрэм журмыг ойлгодоггүй, санадаг ч үгүй учир баримталдаггүй. Иймээс дүрэм журмаас ангид чиглүүллийн аргыг хэрэглэх

	хүүхдүүдийн зан төлөвийг дуурайж, өөрийн аюулгүй байдалд илүү анхааралтай байх хэрэгтэй болдог.		Санаачлагатай байдал сайжирч, агуу зүйлийг төсөөлөн, мөрөөддөг ч ихэнх нь биелэхэд хэцүү тул хязгаарлагдаж, хориглогддог. Би хэн бэ, би юу мэдэж байдаг тул тэдний үйл ажиллагааг шаардлагагүй үед нь хориглож, саатуулахгүй байх нь чухал. Мөрөөдсөн, төсөөлсөн зүйлээ туршиж үзэх, сонголт хийх эрх чөлөө хэрэгтэй байдаг. Уурлахаараа хуруугаа хөхөх, уйлах, бусдыг цохих, дайрах зэрэг нялх зангаа гаргадаг. Энэ үед нь тэднийг зэмлэн буруутгаж, дооглон шоолохгүй, хүлээцтэй хандвал зүйтэй.	Санаачлагатай байдал сайжирч, агуу зүйлийг төсөөлөн, мөрөөддөг ч ихэнх нь биелэхэд хэцүү тул хязгаарлагдаж, хориглогддог. Би хэн бэ, би юу мэдэж байдаг тул тэдний үйл ажиллагааг шаардлагагүй үед нь хориглож, саатуулахгүй байх нь чухал. Мөрөөдсөн, төсөөлсөн зүйлээ туршиж үзэх, сонголт хийх эрх чөлөө хэрэгтэй байдаг. Уурлахаараа хуруугаа хөхөх, уйлах, бусдыг цохих, дайрах зэрэг нялх зангаа гаргадаг. Энэ үед нь тэднийг зэмлэн буруутгаж, дооглон шоолохгүй, хүлээцтэй хандвал зүйтэй.	хэрэгтэй. Хэл ярианы чадвар хөгжиж, өнгөрсөн, одоо, ирээдүйд болсон явдал, юмс үзэгдлийг болсон дарааллаар нь ярьж чаддаг. СӨББ, хүүхэд асрах төвүүд анги танхимдаа хүүхдүүдийг чимээгүй байлгах бус, хүссэн үедээ ярих хүслийг өдөөж, үйл явдлыг өрнүүлж байх хэрэгтэй.
4 настнууд	илүү хөгжингүй болдог ч аливааг хийж, оролдож байж суралцдаг хэвээрээ, гадаад ертөнцтэй харилцах янз бүрийн боломж чухал. Цэцэрлэгт явах нь ойртож байгаа ч өөрийн хөрөө байх боломжийг олгох хэрэгтэй.	энгийн дүрсийг хайчилж чадна, төвөгтэй эвлүүлдэг зургийг эвлүүлж, өрж байгуулах тоглоомыг өрж, шүр хэлхэж, танигдахуйц зургуудыг дүрсэлж эхэлдэг. хурдтай хөгжиж, төвөггүй гүйж, үсэрч, чиглэлээ өөрчилж, авирч, шатаар бууж, 1 хөл дээрээ зогсож, төвөгтэй замаар дугуй унаж, том бөмбөгийг барьж чаддаг. Өөртөө үйлчлэх чадвар улам хөгждөг, товчоо товчлох, тайлах, цахилгаанаа татах олон үйлдлийг чадварлаг гүйцэтгэдэг, халбага, сэрээ авдаг, шөнөдөө бие засалгүй, өглөө босч, өөрөө бие засдаг.	өөрөөсөө дүү хүүхдүүдийн товчийг товчлох, цахилгааныг нь татаж өгөх зэргээр их тус болдог. Эерэгээр чиглүүлэх арга нь хүүхдийг өөрийгөө барих, хүслээ хязгаарлахад туслахаас сацуу тэд өөрийгөө цэгнэх чадварыг эзэмшиж байдаг, зохиистой зан төлөвийн илрэлийг харах, бусдаас туслалцаа хүсдэг болдог, томчууд, үеийнхэнтэйгээ 20-30 минут харилцан ярилцдаг, 1 зүйл дээр удаан төвлөрдөг, уучлалт хүсдэг, бусадтайгаа ээлжилдэг.	тоо, дүрс, хэмжигдэхүүний талаарх ойлголтыг аажмаар эзэмшиж байдаг, өнгийг ялгаж, нэрлэдэг, сонссон үлгэрээ үйл явдал, баримтуудыг дарааллаар нь давтан яридаг, дууны шүлгийг цээжилж, дуулж чаддаг, Юмс үзэгдлийн хамаарлыг ойлгодог, цуврал даалгаврыг биелүүлж чаддаг болдог, оюун ухааны хөгжлийн хувьд ахидаг, гэвч тэдэнд тодорхой үйлдэлд суурилсан үйл ажиллагаа тохиромжтой. Хүүхэдтэй хамтрах, танин мэдэх	

			Хүүхэдтэй хамтын ажиллагаанд, төсөлт ажилд идэвхтэй оролцдог, зан төлөв нь тогтдог, ихэнх цагаа өөрөө шийдэж өнгөрөөдөг. Хүүхдүүдийг нийтээр нь, багшийн удирдлага дор байлгах нь энэ насны хүүхдүүдэд мөн тохиромжгүй хэвээр.	чадварыг нь дэмжсэн байх хэрэгтэй. сургалтын орчин сонирхолтой байх ёстой. Орчинд нь хэвлэмэл бичиг, дүрс их байвал тэдэнд унших, бичих хүсэл илэрдэг, зурж будах, хуулах, бичиж тоглох боломж хэрэгтэй.
5 настнууд	1 хөтөлбөр > нөгөө хөтөлбөрт шилжилтийн нас	хөдөлгөөний чадвараа үзүүлэх дуртай байдаг, . дугуйгаар давчуу зайд эргэж чаддаг, зарим нь 2 дугуйт дугуйг унадаг, 1 хөл дээрээ зогсож, хялбархан үсэрч, дэгдэж чадна. Гарын жижиг булчин нь хөгжиж, нарийн төвөгтэй хээ загварыг бүтээх, хэлбэр дүрс, үсэг бичиж чаддаг. Хувцасныхаа товч цахилгааныг төвөггүй товчилж, татах бөгөөд зарим нэг нь гулпын үдээсээ үдэж сурдаг, зарим нь хожуу сурдаг. Өмнө эзэмшсэн чадвараа бэхжүүлэх дасгал үйл ажиллагааг шаарддаг, шинэ чадвар эзэмшихэд өөрсдийгөө сорьдог. Эргэцүүлэх чадвар эзэмшиж, зарим хязгаартай эрсдэлийг үүрэх чадвар эзэмшүүлэх дасгал үйл ажиллагаа хэрэгтэй. Нийгмийн амьдралд аль болох оролцуулж байх хэрэгтэй.	нийгмийн 1 хэсэг болсон тул найз нөхөдтэй болно.Тоглохдоо өөрийн бодит амьдралыг бүхлээр нь гаргахыг оролддог. Баялаг сонголт бүхий чөлөөтэй орчин, насанд хүрэгчдийн арга барил, дэмжлэг нь тоглоом, үйл ажиллагаандаа илүү гүнзгий ороход нь тусалдаг. Бусдыг өрөвдөх, санаа зовних сэтгэл 5 наснаас эхлэн төлөвшиж эхэлдэг, өөрийгөө бусдын оронд тавьж сурдаг. Хуваалцах, эзлжлэх чадвар нь сайжирч, бусдад, ялангуяа өөрөөсөө дүү хүүхдийг илүү асарч, халамжилдаг. Бусдын бодлыг ойлгож, зөргээр хандаж сурах нөхцлөөр хангах хэрэгтэй. Насанд хүрэгчдийн сургалт, тусламж дэмжлэг нь тэдний нийгэмшихүйн чадварын хөгжилд чухал.Хошин шогийн	Үсэг, тоо, үгсийг ялгаж эхлэх ба мэддэг тэмдэгтээ уншиж, бичих унших тоглоомоор тоглоно. Ухагдахууны тухай ойлголт сайжирч, «ижил», «өөр», «хэмжээ», «дүрс», «өнгө», «их», «бага» зэрэг ойлголтуудыг ялгадаг. Цөөн тооны эд зүйлсийг хэмжээ, урт богиноор нь дарааллуулан байрлуулж чадна. Цаг хэд болж байгааг хэлж, цаг тооны хуанли ямар хэрэгтэйг мэднэ. 5 настнуудад хэв, цоолтуур, соронзонтой үсэг зэрэг төрөл бүрийн бичиг үсгийн тоглоом, боломж хангалттай байх ёстой, мөн тайлбарлаж өгөх ёстой. Ихэнх 5 настнууд унших чадварыг эзэмшихэд ойрхон байгаа. 5 нас хүрэхэд нь уншиж бичиж сурахад урамшуулж,

				мэдрэмж сайжирдаг, энэ үед нь томчууд өөрийн хошин шогийн мэдрэмжээ хуваалцах нь боломжийг олгодог, мөн сониуч занг нь өдөөхийн тулд та өөрөө сониуч байж үлгэрлэх хэрэгтэй. Сэтгэл хөдлөлөө хянах, мэдрэх чадвар сайжирч, хийх үйлдлийн ялгааг ойлгож сурдаг.	хүчлэхгүйгээр аажмаар дэмжих хэрэгтэй. Уралдаан, өрсөлдөөнд анхаарал болгоомжтой хандах хэрэгтэй. Хүүхэд насанд хүрэгчид хоорондоо зэнэлшиж болно.

Хавсралт 6.

Бага насны хүүхдийг хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах мэдлэг, чадвар олгох сургалтын хэрэглэгдэхүүн

1. Хамгаалагч жаал
<https://www.youtube.com/watch?v=9LaJf9PF9ls>
2. Аюулгүйн дүрэм
<https://www.youtube.com/watch?v=cMQDvYAmwF0&t=43s>
3. Аюулгүйн дүрмийг сурсан эсэхээ өөрийгөө сориорой.
<https://www.youtube.com/watch?v=krfV3Hccoro>
4. Аюулгүйн дүрэм-Итгэлтэй хүмүүс
<https://www.youtube.com/watch?v=wUW9gnuLCio>
5. Аюулгүйн дүрэм-Шинэ найз
<https://www.youtube.com/watch?v=M4M0XxLMMaM>
6. Аюулгүйн дүрэм- Муу нууц
<https://www.youtube.com/watch?v=UWQWk9F1yog>
7. Аюулгүйн дүрэм- Надад битгий хүр
<https://www.youtube.com/watch?v=CgVynJSw9oE>
8. Аюулгүйн дүрэм- Хаалгаа тайлж болохгүй
https://www.youtube.com/watch?v=O2_4MJr67i4
9. Бажунагийн нууц
<https://www.youtube.com/watch?v=tnlhR8WK0I8>
10. Найздаа тусалсан нь
https://www.youtube.com/watch?v=7QhnyZ_unEc
11. Тусламж авч чадна даа би
<https://www.youtube.com/watch?v=UpOCKWNfGv8>
12. Эцэг эхчүүд хүүхдийн төлөвшлийг тодорхойлно
<https://www.youtube.com/watch?v=hMA-NV-BRI8>

13. Радио цэцэрлэг нэвтрүүлэг

<https://www.youtube.com/watch?v=3pljQP9HobI>

14. Ардын буйдан нэвтрүүлэг

https://www.youtube.com/watch?v=H_MsAXIxJSA

15. Миний бие, миний эрдэнэ

<https://www.youtube.com/watch?v=nNqWSuBLcT0>

16. Учиртай тоглоом, ухаантай шийдвэр

<https://www.youtube.com/watch?v=laJyJT1cF7c>

17. Аюулын дохио, авралын дүрэм

https://www.youtube.com/watch?v=N1uP_NsCxz8